నవనీతము

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిలయము
విభాగము ....
విభాగ సంఖ్య ....

శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము
విసర్జనము
సంఖ్య 161

దేవులపల్లి రామానుజరావు

నవనీతము

(వ్యాస సంపుటి)

23-12-52

★

శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిలయము,
విభాగము .... సాహిత్యము
విభాగ సంఖ్య 8.33

దేవులపల్లి రామానుజరావు

సంస్కృతీ నికేతనము,
హైద్రాబాద్

★

వెల: 2—0—0

ప్రాప్తిస్థానము - గ్రంథకర్త
C/o ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు
రామకోటి,
హైద్రాబాద్ - దక్షిణ.

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

సంస్కృతీనికేతనము పక్షమున యీ గ్రంథము ప్రకటితము.

ఈ సంస్కృతీనికేతనము పోలీసుచర్యకు పూర్వమే అవతరించి కొంత సేవగావించినది. ఈ సేవలో పేర్కొనదగినది ఆంధ్రవిశ్వభారతి పేరుతో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి 'ఆంధ్రదేశచరిత్ర సంగ్రహ' మను చిన్నపుస్తకమును ప్రకటించుటకు తోడ్పడుట.

సంస్కృతీ నికేతనము హిందూదేశములో నివసించు ఆంధ్రులందరికొరకు శాంతినికేతన పద్ధతిని ఒక సాంస్కృతిక కేంద్రము ఏర్పాటుజేసి ఆంధ్రసంస్కృతీ సాంప్రదాయాలను పునరుద్ధరించు ఆశయము ఏర్పాటుచేయబడినది.

ఇక ముందు ఈ ఆదర్శముల సాధనకొరకు యీ నికేతనము కృషిచేయగలదు. ఈ కృషిని రసజ్ఞలోకము, ప్రజానీకము హర్షించి ఆదరించగలరని ఆశించుచున్నాము.

కార్యదర్శి,

సంస్కృతీ నికేతనము

బాల్యస్నేహితుఁడు, సారస్వత బంధువు, రసజ్ఞమూర్తి

శ్రీ పర్వా వేంకటేశ్వర రావుగారికి

హృదయపూర్వకముగా సమర్పించిన
ప్రేమోపహారము

గ్రంథకర్త

[ఎడమనుంచి కుడికి]

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు; శ్రీ పర్సా వేంకటేశ్వరరావు గార్లు

ప్ర వే శి క ము

స్త్రీల పాటలలోని కవిత్వము

"ఏడువకు యేడువకు వెఱ్ఱినాగన్న ఏడిస్తె నీ కండ్లనీలాలుగారు
నీలాలుగారితే నే జూడలేను పాలైనగారవే బంగారుకండ్ల"

అని యే చల్లనితల్లి తీయని యెలుగున యెప్పుడు తొలిసారిగా యుయ్యెల నూచినదో కాని, ఆ రమణీయగేయము వినినప్పుడెల్ల యేదో యొక యనిర్వచనీయమగు రసానుభూతి కలిగి ముగ్ధులమై మరియొక్కమారా గేయమును విన నువ్విళ్ళూరుచుందుము. తెనుగు తీయందనము, భావంపుచక్కదనముతో తులదూగు రచనలు సంస్కృత సమాసాభిరామములై వివిధాలంకార శోభితములగు నాంధ్రప్రబంధములయందును కడుస్వల్పములనుట అతిశయోక్తి కానేరదు.

సంగీత సాహిత్యములు

సంగీత సాహిత్యములు శారదాదేవికి స్తనద్వయమని వర్ణించుట మన సాహితీ సాంప్రదాయము. శారద సమస్త విద్యాప్రదాయిని యే కాదు, సకల కళాస్వరూపిణికూడ. సూరనార్యుడు రంభా నలకూబరుల విలాస వర్ణనావసరమున ఆ వేలుపు వెలవెలంది గళస్వనమున నపురూపమగు మాధుర్యము నొలికించినాడు.

మున్నెన్నడు కనివిని యెరుంగని యా కోమల గళస్వనము నాలకించి "మరియొక్కమారు, మరియొక్కమా" రని కుబేరనందనుడు కొసరి, కొసరి యామెను ప్రార్థించినాడు.

ఎటనుంచి యాలకించెనో చతుర్ముఖుడు ఆ గళస్వనమాధుర్యమునకు మైమరచియే కాబోలు, చక్కెరబోడుల కంఠములందు కమ్మ

దనము చిలుకరించినాడు. కావుననే సంగీత మెలనాగల స్వత్వమై యొప్పుచున్నది.

సంగీతమే యననేల? జాతీయములతో నొప్పు చక్కని సంభాషణా చాతుర్యము స్త్రీలకు వెన్నతోడ బెట్టినవిద్య. ఈ రెండు గుణములు వారి వేడుకపాటలయందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. ఈనాడు అన్యభాషా కలుషితమై ఆంధ్రభాష పురుషుల వాగ్రూపమున వికారముగా ప్రత్యక్షమగుచున్నది. అద్దానినిక్కంపు సొగసు యింకను మన చెలియల పలుకులయందే నెలకొనియున్నది. భామామణులు భావాల భరిణెలు; వారి హృదయములు రసార్ద్రములు. ఈ రసార్ద్రితవారి వేడుకపాటలయందు ప్రతిబింబించుచున్నది.

సంఘముయొక్క వివిధ సమస్యల కాలయాలములగు స్త్రీల పాటలు మన సాంసారిక సౌందర్యమునకు ప్రతిబింబములు. కళాస్వరూపములగు కసుగందుల నిదురవుచ్చుటకై యుయ్యెల నూచునప్పుడు, తోడి నెచ్చెలులతోడ పూదోటయందు మెలగునప్పుడు, వివాహాది శుభకార్యములందు వరుసగల వనితలతో లే బరియాచకములనాడు నవసరమున, మంగళగౌరి, శ్రావణ శుక్రవారము మున్నగు నోములు నోచునప్పుడును మగువల మనసులు భావార్ద్రములగుట సహజము. తత్ఫలితమే వారి గేయ సముదాయము.

జోలపాటలు : లాలిపాటలు

జోలపాటలు, లాలిపాటలు ముఖ్యముగా శబ్దచిత్ర ప్రధానములు. లలిత సంస్కృత పద బహుళములు. చూడుడు:—

1. "జో రవికుల శుభాంగ, జో సన్నుతాంగ"
2. "లాలి బంగరుబొమ్మ లాలి మా యమ్మ
   లాలి ముద్దులగుమ్మ లాలి సీతమ్మ".

"పగడంపు రతనాల పసిడితొట్టెగట్టి,
సొగసైన పైడి గొలుసుల చేతబట్టి

మగువ లూచెదరు సంభ్రమము లెగదొట్టి
మొగలి రేకులు కొప్పులనిండ జుట్టి,
మొలక నవ్వులు వెన్నెలలు వెదజల్లు
తళుకుచూపులు దిక్కులు పిక్కటిల్ల''
గా లాలి యూచునపుడు;-
''గాజు లొరయగను కంకణములు జార,
జాజి కొప్పులనుండి జలజలని రాల,
తేజ మలరగ నందియలు రవళిల్ల
రాజముఖు లూచెదరు...''
అను సుందర వాతావరణమెంత యాహ్లాదకరము?

ఆభరణప్రీతి

స్త్రీలకు భూషణాలంకారములయెడ గలుగు సహజప్రీతి కిది నిదర్శనము. పచ్చకర్పూరము, అత్తరువు, పన్నీరు, మొల్లలు, తెల్ల చేమంతులు మున్నగు భోగ్యవస్తువులు, వారిపాటలయందు కొల్లలు. రమణులకు ప్రియతమములగు నీ వస్తువులు రసికుల కానందప్రదములు గదా!

వరుసపాటలలో పెండ్లికొడుకుతో మరదండ్రు హాస్యమాడుట, వదినె మరదండ్ర యన్యోన్య పరిహాస ప్రసంగము, వియ్యపురాండ్ర నెయ్యపుతీయము ముఖ్యములు. కాని, వీనియం దటనట కొన్ని యసభ్యములు గోచరించుట మన దురదృష్టము.

వింతవింత రంగులచీరెలు, వాని కనుగుణములైన రవికెలు, మానవతీమణులు మక్కువతో నపేక్షించే వస్తువులు. ఈ వస్త్రప్రేమ వారి పాటలయందు సమయోచితముగా సవిశేషముగా వ్యక్తమగు చున్నది,

''సంపెంగ పువ్వుచీరె, కెంపునీలపు రవికె
ముడితెల్లనిచీరె, నిండు మొగ్గలుగల రవికె,
నిమ్మకాయవన్నెచీరె, నీలివన్నెరవికె.''
అను, జతలు వీరిపాటలలో మనకు కనులపండువొనరించును. ఇది జదువు

నపుడు మన నవ్య కవికుమారుల సెనగపూర్ణైక దొడిగిన చిన్నది మన వైపు తొంగిచూచుచున్నది.

తలుపుదగ్గర పాట

తలుపుదగ్గరిపాటలు కొన్ని మిక్కిలి రమ్యములు. వీనిలో నాయికా నాయకుల సంభాషణా చాతుర్యము స్తవనీయము. నాయిక ప్రణయకోపము వహించియుండ నాయకు డామెను ప్రసన్న నొనర్చుటకు స్వీయవర్తనము సమర్థించుకొను యత్నమా పాటలకు ప్రాణాధారము. జిలుగు బంగరు చీరెలు, రత్నములు దాపిన రవికెలు, దవనము, మరువము మున్నగు విలాసవస్తువుల లంచమునిచ్చి, ఆమె యనుగ్రహము నపేక్షించును. కాని, యామె మాత్ర మిది వేళగాదని కచ్చితముగా పలుకుచున్నది. చూడుడు:-

"జిలుగు బంగరుచీరెలు దెస్తిని సమ్మతిపడవే భామా"
"జిలుగు బంగరుచీరెలు దెచ్చితె వేళగాదుపోవోయి."
"సత్యభామ, నీ చక్కని జడలకు జాజులైన ముడిచేనే,
విరజాజులైన ముడిచేనే"
"జాజులుముడిచే సఖియలుమాకు చాలగలరు పోవోయి"
"వనితరొ వినవె సత్యభామ నీ పాదములకు మొక్కేనే"
"అవతలి వీధిన రుక్మిణియున్నది ఆయుష్మంతుడవోయి,
దీర్ఘాయుష్మంతుడవోయి"

తుదకు ఎట్లో తలుపు తెరచి లోనికిరానిచ్చినది. సఖుని సందర్శనమైనంతనే సకియకు సందేహము లెక్కువైనవి. ప్రత్యక్షముగా గన్పట్టు రతి చిహ్నములుగాంచి యూరకుండ లేకపోయినది. అప్పుడు వారి సంభాషణ:-

"గోవిందుడ నీ చక్కని గోటికొనలు కందె నేమోయి"
"గోవర్ధనగిరి పర్వతమెత్తితె గోళ్ళుకందెనె భామా"
"సరసిజాక్ష నీ అధరము నొక్కిన సారసాక్షి యెవరోయి?
ఆ సారసాక్షి యెవరోయి?"
"తరుణిరొ అదియొక ఫలమని చిలుకలు తగిలిపొడిచె నేభామా"

"వరదుడ నీచెక్కుల నెలవంక లున్న వేమోయి?
నెలవంకలున్న వేమోయి?"
"గోరువంకలు పట్టుక రాగా, గోరికెనె యవి ముద్దులగుమ్మా"
"సారసాక్షి నీ మేన తెల్లని చందనమెక్కడిదోయీ?"
"పూలదోటలో విహరింపగ పుష్పొడిరాలెనె తరుణీ,
ఆ పుష్పొడిరాలెనె తరుణీ"
"పూలతోటలో విహరించుటకు పోయిన గారణమేమోయి?
ఆ పోయిన కారణమేమోయి?"
"పావురము దప్పించుకపోగా పట్టబోతినే చెలియా,
పట్టబోతినే చెలియా!"
"దేవదేవ నీ బుగ్గను కాటుక దిద్దిన సఖి ఎవతోయీ!
ఆ దిద్దిన సఖి యెవతోయీ?"
"ప్రక్కన చెమటకు గారిన కస్తురి చుక్కబొట్టు, వో మగువా!
అది చుక్కబొట్టు వో మగువా!"

ఈ సుకుమార శృంగార చిత్రము ముందు ప్రబంధాదుల యందలి జుగుప్సాకరములగు వర్ణనలు నిస్తేజములుగదా! గోరువంకలు పట్టుట, పావురములతో నాడుట, చిలకల పలుకులు వినుట, రసికుల కాహ్లాదకరములగు క్రీడలు గాబోలు! అన్యదేశీయ దాస్యముచే చైతన్యముడిగిన మనకు కుక్కలనుపెంచుట, వాసనాహీనములగు కాగితపు పూలను ముడిచికొనుటయే నాగరికతా లక్షణమగుట ఎట్టి విపరీతము, దౌర్భాగ్యము!

కుమార్తెపై గారాబం

చిన్ననాట నుండియు మిగుల గారాబముతో పెంచిన ప్రియ కుమారిక నత్తవారింటి కంపు సందర్భమున కన్నీళ్ళతో:—

"ఎన్నడు నినువిడిచి యెడబాయనైతి,
కన్నతల్లిరో నేను గడతేరు టెట్లు?
బొమ్మరిండ్లనుగట్టి పొలతుల బిలిచి
అమ్మరో యెవరింక ఆటలాడుదురు?

వేర్వేరు బొమ్మలల పెండ్లిండ్లు జేసి
చిట్టిబొట్టు నోములా చేడెలగూడి
ఎవ్వార లికను మా యింట నోచెదరు?
నెయ్యు గత్తెలగూడి నిండు వేడుకను
ఉయ్యాల లెవ్వార లూగుదురింక"

అని మాతృప్రేమ ముట్టిపడునట్లు వచియించు సన్నివేశమెంత రసస్ఫోరకము?

చెలికత్తెల పరిహాసవాక్యములు

వీరి పాటలలో మంగళహారతులకు మేలుకొలుపులకు ముఖ్యస్థానము కలదు. పురాణగాథలు— అందు ముఖ్యముగా రామాయణ కథను మన స్త్రీ లెన్నియో విధముల తనివిదీర పాడుకొందురు. సీతమ్మ వారికి ఇలవేలుపు. ఆమె కల్యాణసందర్భమున పేరంటాండ్రు తమలో తా మాడుకొను పలుకుల నొకమా రాలకింపుడు:-

"పడతి నీకందమే పట్టించుచీరె
మణిపతక మొక్కటి మగువ మాకియవె
ఎక్కడిదె యీ చీరె యింతిరో నీకు
మ్రొక్కగా నా విభుడు మొన్న దెప్పించె
ఎలనాగ యెక్కడిదె యీ బన్న సరము
వెలబెట్టి చేయించె వెలది నా విభుడు
ఓ సెమ్మ నీకింత యొయ్యార మటనె
చూచిన నెవరైన సారిది నవ్వెదరు
పయ్యెదజారెను పద్మాయతాక్షి
చయ్యన పతివచ్చి సవరించుకొనవె."

అను సహజోపేత రమణీయోక్తులు శ్రోత్రరసాయనములుకదా!

కల్యాణసందర్భమున సీతమ్మకు జేసిన యలంకారము గనుల గట్టునట్లు వర్ణింపబడిన దీ పాటలయందు.

రూపవర్ణనా చాతుర్యము

ఈ పాటలలో రూపవర్ణనాచాతుర్యము మిక్కిలి ప్రశంసనీయం.

"చేమంతి రేకులే చెలియ చెక్కిళ్ళు
దానిమ్మగింజలే తరుణి పల్వరుస"

అనునదొక చిన్ని యుదాహరణము. తన చెల్లెండ్రతో శాంతా సమేత యైన సీతమ్మను రామచంద్రుడు కొంత దూరమునుండి చూచి శత్రుఘ్ననితో:

"చుక్కలలో బాలచంద్రుడున్నట్లు,
కొలువయి కూర్చున్న మన యక్క జూడు
అందరి లోపల సుందరి ననుచు
అష్టవంకర్లతో మీ వదినె జూడు"

అని పల్క, నా యనుజన్ముడు.

"ఆదిలక్ష్మి సీత ఆలోకమాత" అని వదిన గారిని ప్రశంసించును. సీతమ్మ యాంధ్ర సుందరులపాలిటి యమృతావతారము. కాననే యెన్నడో పాపరాజు:-

"మ॥ జననీ నీవు మహాపతివ్రతవు, నీసౌశీల్యమిల్లాండ్రకెల్లను మేల్బంతి"

యని ముక్తకంఠముతో కీర్తించినాడు.

ఆ లక్ష్మణు డన్నగారితో వనవాసమొనరించిన పదునాలుగేండ్లును, పాపము సాధ్వీమణి ఊర్మిళా దేవిఅన్నపానములువర్జించియుండు స్తబ్ద వస్థలో నుండెనట. తిరిగి సౌమిత్రి అయోధ్యనగరమునకు వచ్చినది కూడ ఆమెకు స్మృతియే లేదు. ఆ యవస్థలో లక్ష్మణుడు భార్యకడకేగి ప్రక్కన కూర్చుండగా, నామె:-

లక్ష్మణ ఊర్మిళా సంభాషణ

"అయ్యొ మీ రెవరయ్యా మీ రింత
యాగడంబులకొ స్త్రీరీ,

సందుగొందులు వెదుకుచూ మీ రింత
జంకులేకిట కొస్తిరీ,
ఎవ్వరును లేనివేళ మీరిప్పు డేకాంతముల కొస్తిరా?
మా తండ్రి జనకరాజు వింటె మిము నిప్పుడాజ్ఞ సేయగమానరూ
మాయక్క బావ విన్నా, మీ కిపుడు ప్రాణాలకే హానివచ్చు
మా యక్క మరది వింటె, మిమ్మిపుడు బ్రతుకనివ్వరు జగతిలో
హెచ్చయిన వంశానికి అపకీర్తివచ్చు నే నేమిసేతూ''
అని దుఃఖపౌరుషములతో క్షత్రియాంగన కావున రోష కషాయితాక్షియై వచించెనట.

శాంతమ్మ యచ్చముగా నాంధ్రుఁలయింటి ఆడుబిడ్డ. ఆమెకు మరదండ్రతో పరిహాసమాడుటయన్న మిక్కిలి ముచ్చట. కావున, యూర్మిళను గూర్చి యామె యక్క చెల్లెండ్లతో– శాంతమ్మ:

"పసిడిపానుపును సొలసియుండే
ఉండె నొక పదునాలుగేండ్లు పడతి,
కుందనపు ప్రతిమ కళలు
ఈ కళలు యెందుండి దాగున్నవో,
దృష్టి తగులకుండా నీలాల
నివ్వాళులివ్వరమ్మా''
అని మందహాస మొనరించినది, అపుడు సీతమ్మ చెల్లెలి పక్షమున శాంతకు:

"ఇంద్రాది చంద్రులను వలపించేటి
చంద్రులు మీ తమ్ములూ
దృష్టితగులకుండా నీలాల
నివ్వాళు లివ్వరమ్మా''
అని వదినెగారుగావున, వినయసహితమగు ప్రత్యుత్తరమిచ్చినది. అయితే శాంతమ్మ యంతతో మిన్నకొనలేదు.

"అక్కచెల్లెండ్రు మీరూ
మిక్కిలి సౌందర్య శాలులమ్మా

మా తమ్ముల‌ను వలపించేటి
జాణలకు దృష్టితగులూ''-

అని మాటకు మాట వచించినది.

సీతాకల్యాణసందర్భమున వర్ణించబడిన భక్ష్యవిశేషములు శాకపాకములు నోరూరజేయును. పట్టాభిషేక కాలమున శాంతమ్మ ముద్దులమరదలగు నూర్మిళతో పరిహాసమాడకుండ నుండలేకపోయినది.

“నిద్రబోయిన పదునాలుగేండ్ల మధ్యలో
భుజియింపకున్నట్టి భూమిజాకు దేవి
చాలనే పాయసము మేలయిన పిండివంటలు
సంతుష్టిగా గుడిచి సరయూనదీ నీళ్ళు
వాంఛతో తాగవే, వచ్చె లక్ష్మణుడు
నిర్విచారము, లేదు నిద్ర, యీ రాత్రి
సరసమాడావలెను సౌమిత్రితోడ''

అని చిరునవ్వును చిలుకరించినది.

ఈ నాడు పాటలకు ప్రచారము తగ్గినది. బానిసలమై, సర్వవిధముల నధఃపతితులమై యున్నాము. ప్రాతపాటలపై రోతహెచ్చినది. స్వీయసంస్కృతి, నాగరికత నామావశేషములై యున్నవి. ఇక నీ పాటల నాదరించువారెవ్వరు? ఎవరో కొందరు పల్లెటూరు పడుచులుదప్ప. పరిస్థితు లీవిధముగ నేయున్న, ఆ కొందరుగూడ వీనిని విస్మరింతురేమో? అయ్యో! ఆంధ్రదేశ దౌర్భాగ్యము! ఇకనైనను వీనిని సేకరించి, సంస్కరించి ప్రకటించి యాదరించుట మన విద్యాధిక యువతీమణుల కర్తవ్యము.

వేయిపడగలు

నవ్యాంధ్ర సారస్వత విశేషము నవల. ఆధునిక సారస్వతమున ముఖ్యశాఖ వచన వాఙ్మయము; తదుపశాఖ నవల. భావ, కవిత్వము వలె నవలయు కొంతవరకాంగ్ల సాహితీ ప్రభావ చోదితమని చెప్పవచ్చును. కాదంబరీ, కళాపూర్ణోదయాదులందు వలె, కథాచమత్కృతి, సంవిధాన చాతుర్యము, పాత్రపోషణ, నవలా వాఙ్మయమున ముఖ్యములు. నవలలు సాంఘికములు, చారిత్రకములు, అపరాధపరిశోధకములని ముఖ్యముగా మూడువిధములు.

గద్య వాఙ్మయ ప్రచార బాహుళ్యముతో పాటు నవలా సారస్వతము మన తెనుగున వర్ధిల్లుచున్నది. సారస్వతానుబంధములు, మాస పత్రికలు, గ్రంథమాలలు వీని యభివృద్ధికి తోడుపడినవి. మన విద్యార్థులకీ నవలలు ఉపవాచకములైనవి. గద్యతిక్కనయగు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారి రాజశేఖర చరిత్రము మన భాషలో క్రొత్తయుగమును స్థాపించిన ప్రథమనవల; మరియు ప్రశస్తమగు నవలలలో నొక్కటి. పంతులవారి సంస్కరణాభిలాష కీనవల చక్కని యద్దము వంటిది. ఈ మార్గమున శ్రీ విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలివారి కృషి ప్రత్యేకప్రశంసనీయము. ఉత్తమ నవలలకు బహుమానముల నేర్పరచి,వారు విమలాదేవి, రాయచూరు యుద్ధమువంటి చక్కనినవలలను ప్రకటించిరి. సుప్రసిద్ధ చారిత్రిక పరిశోధకాగ్రగణ్యులగు శ్రీ వేంకట లక్ష్మణరావుగారి సంపాదకత్వమున వెలువడినవగుటచేగాబోలు యీ నవలలుచారిత్రకములు. తమకుగురుప్రాయులగు శ్రీ వీరేశలింగముగారి అనేక ఇతరోద్యమములకు తోడ్పడినట్లె, నవలా రచనయందును ముందంజవేసి, ఆంధ్రులకు హేమలత, కర్పూరమంజరి, అహల్యాబాయి, సౌందర్యతిలక,గణపతివంటి యమూల్యములగు నవలల నొసంగిన వారు చిత్రవచన కావ్యరచనా నిపుణులు శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు. వీరి సుధాశరచ్చంద్రము రమేశచంద్రదత్తుని బంగాళీఆఖ్యాయికకు మనోహరమగు ననువాదము. చక్కదనమునకు మారుపేరగు వీరిశైలి వీరినవలల కొక వింతవిన్నాణ మొసగుచున్నది. అద్భుత

నవలారచనమున ఆంగ్లమున స్కాటువలె లక్ష్మీనరసింహముగారు అద్వితీయులు. ఈ సందర్భమున శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులసేవ సుప్రసిద్ధము. ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల వారు వంగ భాషనుండి (ముఖ్యముగా బంకించంద్రునివి) అనేకములగు నవలల ననువదించి యాంధ్రుల కొసగిరి. శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారి సంపాదకత్వమున నవలా ప్రకటనము కొరకే యుద్భవించి సేవయొనరించినది, సరస్వతీగ్రంథమండలి. ఈ గ్రంథమండలివారు ప్రకటించిన శ్రీ కేతవరపు వెంకటశాస్త్రిగారి లక్ష్మీప్రసాదము, పూర్ణానందము, అగ్రహారము ఆంధ్రులకు సుపరిచితములు మరియు స్వతంత్ర రచనలు. ఇచ్చట పేర్కొనబడిన రెండు గ్రంథమాలలును అపరాధ పరిశోధక నవలలను విరివిగా ప్రకటించినవి. వీని నవలలలో స్వకపోలకల్పితములు తక్కువ. వంగ మహారాష్ట్ర భాషలనుండి పరివర్తనము లధికములు. ఆంధ్రులలో నవలా పఠనమునందు అభిరుచి ఉత్సాహము కల్పించిన వీగ్రంథమాలలు. నవీనుడగు చక్రపాణియు, విద్వద్వర్యులగు శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారును శరచ్చంద్రుని నవలల నాంధ్రులకొసంగినారు.

ఇట్లు క్రమపరిణామము నందినది మన నవలాసారస్వతము. అపరాధ పరిశోధక నవలలలో మనము చెప్పదగినయభివృద్ధి జేయలేదు. చారిత్రకనవలలలో విజ్ఞాన చంద్రికాగ్రంథ మండలివారి ప్రకటనములు, లక్ష్మీనరసింహముగారి గ్రంథములుదప్ప, మనకు గర్వింపదగినవి లేవు. సాంఘికనవలారచనారంగమునుమనముకొంతఅభివృద్ధినొనరించితిమి. ప్రశంసములగుసాంఘికనవలలు మనకు సంఖ్యలో పరిమితములు; తద్రచయితలును యిద్దరో, ముగ్గురో. ఉత్తమరచన లెప్పుడును అసంఖ్యాకములు కావుగదా? "గంగిగోవుపాలు గంటెడైననుచాలు కడివెడైననేమి ఖరముపాలు"! ఈ సందర్భమున శ్రీఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లె యను మహోత్కృష్టమగు నవలా రాజమును విస్మరించుటకు వీలులేకపోవుటయేగాక దానినెంత కొనియాడినను తక్కువయే.

ఖండకావ్యములతో పాటు భావారంగమున చిన్నకథయు ప్రాముఖ్యత వహించినది అనేకులదృష్టి కొంతవరకు నవల నుండి చిన్నకథవంక

మరలినదని చెప్పవచ్చును. అనుచరకవికులముతో కలసి భావగీత ముల నాలపించియు నవలా సారస్వతమున కృషి యొనరించినవారలు కవిసామ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, శ్రీ అడవి బాపి రాజుగారును. నవ్యాంధ్ర కవికుమారులలో వీరిరువురుదప్ప ఉపజ్ఞా సహితములగు నవలలను రచించినవారు లేనే లేరేమో?

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి నవలలు విలక్షణమగు వ్యక్తి త్వము గలవి. వానిని పరభాషా నవలలతో పోల్చినప్పుడు తల వంచ వలసిన యవసరము లేకపోవుటయేగాక గర్వించుటకు న్యాయమగు కారణములుగలవు. వీరి వేయిపడగలు గ్రంథము ధర్మరక్షణకు కంకణము గట్టుకొనినదన్నారు, ఆచార్య శ్రీ కురుగంటిసీతారామయ్యగారు. "సత్య నారాయణగారు కవి సార్వభౌములు, సుకుమారహృదయులు కావున సంఘమందలి యన్యాయములును, అక్రమములును వీరి హృదయము నకు నచ్చకపోయినవి. చచ్చిపోవుచున్న యొక జాతి చివరిమెర పులను జూచి వీరు తమ హృదయావేదన, భావోద్వేగము శ్రీరాయ ప్రోలు సుబ్బారావుగారి స్నేహలతా ప్రియుంవదల సంభాషణయందు వలె, స్వీయ నవలలయందు వెల్లడించి సంఘమునకు సక్రమమగు దారి చూపినారు." వేయిపడగలు చెలియలికట్ట యిందుకు నిదర్శనములు.

భరతఖండమున నీకాలము సంధియుగము. పాశ్చాత్య వ్యామోహ గ్రస్తులలో కొందరిప్పుడిప్పుడే కనులు విప్పుచున్నారు. జాతీయభావ ములు ప్రబలుచున్నవి. నాగరికత యని మనము వ్యామోహపడిన వస్తువు నిజమగు నాగరికతగాక సంఘ వృక్షమునకు బట్టిన చీడపురుగు అని తెలిసికొనుచున్నారు. మన సంస్కృతియననేమో తెలిసికొన నుంకించుచున్నారు. కానియీభావపరిణామము మిక్కిలి మెల్లగాజరుగు చున్నది. దోహదము అత్యవసరముగా గన్పట్టుచున్నది. రాజకీయ దాస్యము మన ఆర్థిక వైజ్ఞానిక దాస్యములకు మూలకారణమైనది. ఆరోగ్యమునకు మోమువాచి జీవచ్ఛవములై, మన యువకులు చదివిన, చదువుచున్న చదువుకు ప్రతిఫలము కడుపునిండ కూడైనను దొరుకుట

లేదు. కూలినాలి యొనర్చు పెంపేదల రక్తమును శ్రీమంతులు త్రాగు చున్నారు. సంఘమున గట్టుదిట్టముల నొల్లక జనులు స్వచ్ఛంద ప్రవృత్తులగుచున్నారు. వైవాహిక సంస్థమీద విశ్వాసము తగ్గుచున్నది. స్వైరవిహారము, కామసంతృప్తియే నిజమగు ప్రేమయని భ్రమించు చున్నారు. ఈ భావముల ప్రచారమునకు కొంత సాహిత్యముకూడ జనించినది. వీరిలో ముఖ్యుడు గుడిపాటి వెంకటాచలముగారు. ఆయన రచించిన శశిరేఖయను నవలయు, ఇతర గ్రంథములును ఈ సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించుచున్నవి. ఈ స్వేచ్ఛ, ఈ భావములు నేడు మన యువకులజీవితములను విషాదాంతములనుగా జేయుచున్నవి. భగ్నప్రణయము, భగ్నజీవితములు సామాన్యములైనవి. కావుననే సత్యనారాయణ గారు నియమము నాగరికత, నియమము దాటిపోవుట పశువృత్తి యని యెలుగెత్తి చాటినారు, చెలియలికట్టలోని నియమము నిలకడ లేని స్వేచ్ఛాజీవియగు రంగని జీవిత మిందుకు నిదర్శనము. కామమే ప్రధానము, శరీరసౌఖ్యమే పరమావధియని భావించి విధ్యుక్తధర్మ నిర్వహణము విస్మరించుట నాగరిక లక్షణముగాదు.

"సారవు ధర్మము న్విమలసత్యము పాపముచేత బొంకుచే పారము జెందలేక చెడబాలిదియైన యవస్థ దక్షులెవ్వారలుపేక్ష సేతు రదివారల చేటగుగాక ధర్మనిస్తారకమయ్యు సత్యఫలదాయకమయ్యును దైవ ముండెడిన్"— అని మహాభారతము చెప్పుచున్నది.

కావుననే సత్యనారాయణ గారుపేక్షింపజాలరైరి. ఒకజాతి యౌన్నత్యము, అభివృద్ధి తత్సారస్వతముపై నాధారపడియుండును. కట్టబట్ట తినగూడునులేక ఎన్నియో కోట్లప్రజలు మలమల మాడుచుండ, భావిదేశ కల్యాణమునకు బాధ్యులగు ప్రజలు ఇట్టిభావములకు దాసులగుట జూచి సత్యనారాయణగారికి కలిగిన యావేదనకు మేరలేదు. ఈ స్వేచ్ఛాజీవుల యాంగ్లవాఙ్మయపు పిచ్చిభాషకో సము తెనుగు ప్రబంధములు చదివినను భావములకొరకాంగ్లభాషా గ్రంథము లవశ్యపఠనీయములను నంతవరకు ముదిరినది. చెలియలికట్టలో

రంగడు, తత్సహచరులు; వేయిపడగలలోచక్రవర్తి, రాధాపత్యాదులు యీ తెగలోనివారు. స్వజాతి, స్వభాషయను నహంకారదర్శనమందని జాతికి పురోభివృద్ధిలేదని కవివాణి పలుకుచున్నది. మనరుచులు; అభిరుచులు బాహ్యదాస్యమునకు ప్రతిబింబములు. జీవితము కృత్రిమమగు యంత్రమైనది. పండినచోట ధాన్యలక్ష్మి రైళ్ళమీదబడి మరియెవ్వరికో ఆకలిదీర్చుటకు పరుగెత్తుచున్నది. ధనాశాపిశాచ మెల్లయెడల తాండవించుచున్నది. ప్రజ లామె నే దైవమని భ్రమించి యారాధించుచున్నారు. సత్యముచచ్చిన దేశీయప్రజలుధనవ్యయము జేసికొనుచు లెక్కసేయకున్నారు. కాని జరుగుచున్న యాత్మభ్రంశము తెలిసికొనుటలేదు. పరదేశవస్తువులపై వ్యామోహము ప్రబలుచున్నది. భోగము దానికిచ్చినడబ్బు మోటారు కొన్నదానికన్న చెడిపోయినదా? అదియొక పేదజీవి బ్రతుకుటకైన నుపయోగపడినదికదా!

అధర్మములు అన్యాయములను జూచి సుకుమార హృదయులు సాధారణ మనుజులకన్న నెక్కుడు క్షోభింతురు. ఆయా వేదన,ఆయుద్వేగము మహాగ్రంథ రచనగా ప్రత్యక్షమగును. విశ్వసాహిత్యమునొకమారు వీక్షించితిమేని, మహా గ్రంథరచయిత లెల్లరు క్షోభించి కుమిలి కృశించినవారే! సమకాలిక సంఘమునందలి యక్రమముల నెదుర్కొనినవారే! తత్ఫలితముగా ననేక కష్టముల ననుభవించినవారే! మహారచయితల నే సమకాలికులు గుర్తించి గౌరవించలేదు; పూలమాలికల నర్పించుకున్న మానె సంకెళ్ళను దగిలింపక విడువలేదు. మహాగ్రంథముల కెన్నింటికో రచనారంగములు శ్రీ కృష్ణ జన్మస్థానములైనవి.

ఒక మహారచయిత సంఘమునందలి యన్యాయములను అధర్మములను ఖండించి యెదురు తిరిగిన క్షంతవ్యుడే. కాని ఒకవ్యక్తి ప్రతిభా విశేషమును గుర్తింపని సమకాలికులు మాత్రము క్షమార్హులు కాజాలరు. సత్యనారాయణగారి గ్రంథములను జదివి పెదవి విరుచువా రీవిషయమును గమనించుట యావశ్యకము. ముఖ్యముగా వారి

నవలలు నొప్పినొందిన యొకసుకుమార హృదయుని యావేదనంయని తెలియనగును.

ఇంతకు శ్రీసత్యనారాయణగారి యతివాదమును సమర్థించుటలేదు. ఏకీభవించుటయు కాదు. లోపములకేమి, ఎవరునుసర్వజ్ఞులు కారుగదా? "నలినము శైవలంబున పెనంగొని యుండియు రమ్యమేయగున్; మలిన కళంకమున్గలిగి మంజులతన్వహియించు చంద్రుడున్"- వేయేల, ఆకళంకమే, ఆ మచ్చయే చందమామ యందచందములను ద్విగుణీకృత మొనరించును. చూడుడు-

"వెన్నునికున్న మచ్చ యరవిందము రత్నము భోగిలక్షణం
బెన్నగ నీదుమచ్చ యదియేమో కళంకము నిచ్చకాల నన్
తిన్నగ నిల్లయుండునుక దే,గిరికవ్వము దూసి,చన్న,నీయున్నవమచ్చ
నెవ్వరెటు లాడినను మన కేమిలే సఖా"

ప్రాతయాచారములు నశించి శక్తిలేని నూతనత్వము మనల నావరించిన సంధికాలము, నాగరికత యనబడు నీ నూత్నత్వము నెడల ప్రబలుచున్న యసంతృప్తి యీ నవల కథావిధానమున కాకరము. రామేశ్వరశాస్త్రిగారు వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియు ముద్దకట్టిన మూర్తి.ఆత్రేయపౌరుషేయముల కాయన పర్యాయపదము. ఆత్మగౌరవముగల యాతనికి తగిన జమీన్‌దారుడు కృష్ణమనాయుడు. రంగాజమ్మ ఆయన రాసిక్యమునకు పెన్నిధి; మహోదారగుణ సంపన్న రుక్మిణమ్మ రావుగారు సర్వవిధముల కృష్ణమనాయనికి సహధర్మచారిణి. గోపన్న జమీన్‌దారులకు నమ్మినబంటు. భక్తిప్రపత్తులు సేవ భూతదయ ఆయనయందు మూర్తీభవించినవి. రామేశ్వరశాస్త్రి తనకుజేసిన మేలు మరవక నోరుదెరచి యాచింపనేరని ధర్మారావుకు మహోపకార మొనర్చినవాడు, గోపన్న. ఇన్నాళ్లుగ నెవరి యుప్పుదిని బ్రతికెనో వారికి దూరముగ నెక్కడనో మరణింపనోపక కోటకరుగు దెంచి ఆ "నల్లనివాడుపద్మనయనంబులవాడు" అనుపద్యమును కర్ణామృతముగ నాలకించి కాని యసువుల విడువని ఇచ్ఛాశక్తి సమన్వితుడు, గోపన్న. విద్యుల్లతవలె వారి గొప్పదనము ఒకమారు మెరిసి వారిభౌతిక కాయ

ములతో పాటు యీ ప్రపంచమునుండి మాయమైనది. పాశ్చాత్యనాగరికతా ప్రభావమునుండి తప్పించుకొన్న యదృష్టజీవులు వారు.

క్రమక్రమముగా పాతిమర్యాదలు పోవుచున్నవి. ఇంగ్లీషు చదువుసుబ్బన్నపేటలోనికి ప్రవేశించినది. దానితోపాటు స్వాతంత్ర్యము, వ్యక్తిగౌరవము సంఘమును వశీకృతమొనరించుకొన్నవి. పూర్వమరియాదలు, పూర్వపద్ధతులు నిష్క్రమించినవి. ధనవంతులే గౌరవనీయులను భావములు ప్రబలినవి. రంగారావుగారి పరిపాలన మారంభమైనది. ఆయన చెలియలికట్ట రంగనివలె యాంగ్లమానసపుత్రుడు. రైతులనుమాడ్చి పీడించిన ధన మాయన వెల్లపనుగునిమిత్తము, భోగలాలసత కొరకు వెచ్చించెను. గుమాస్తాలను, సేవకులను తొలగించి మిగిలించిన ధన మాయన విదేశవస్తువుల కొరకు వినియోగించెను. గవర్నరుగారి నజరానాలకు, పెట్రోలుకు, కారులకు, రైళ్ళకు వ్యయముజేసిన ధనమునకు లెక్కయేలేదు. రాజాదరణ లేక మన పరిశ్రమలు, మన లలితకళలు, మన యాయుర్వేదము, మన విజ్ఞానము, తుదకు మనవ్యవసాయము అంతరించుటకు సర్వసన్నాహములు సంపూర్తియైనవి. పురపాలక సంఘములు, ఎన్నికలు మున్నగువానియందు తగులుకొనిన మనకీగోల యేల?

ఈ విధముగా కారుమబ్బులు గ్రిమ్ముకొని యున్న ఆకసమున మినుకు మినుకు మను తారకలు ధర్మరావు, అరుంధతి, గిరిక, కేశవరావు మున్నగువారు. తండ్రిగారి కీర్తిప్రతిష్ఠలకు, పాండిత్య పౌరుషములకు, దారిద్ర్యమునకు వారసు ధర్మారావు. సత్యనారాయణగారు ధర్మారావు రూపమున యీ నవలయందు గన్పట్టుచున్నారేమోయను సందేహము కలుగుచున్నది. అరుంధతి ధర్మారావునకు అనురూపగుణ పరిచురయగు ప్రేయసి. ఆర్థికములగు చిక్కులు వారి యనురాగమునకెట్టి యాటంకము కలిగింపలేదు.

సామాన్య సంసారుల దైనందిన జీవితమును కనులగట్టినట్లు చిత్రించినవారలు శ్రీ విశ్వనాథ, మునిమాణిక్యముగార్లు అరుంధతి ధర్మారావుల యనురాగ ప్రసంగములు కాంతం కథలను జ్ఞప్తికి

దెచ్చును. సాంసారిక జీవితమున సౌఖ్యమొనగూర్చునవి మేడలు, మోటారులు కావు; మరి నిష్కల్మషమగు ప్రేమ. పూటపూటకు కష్టపడుచుండిన రోజులయందును అరుంధతీ ధర్మారావుల మనస్సులు వారిని యానందసాగరమున నోలలాడించినవి. అనుభవ వివాహములను, స్వేచ్ఛాప్రేమ సూత్రములను బోధించు నీకాలమున, వివాహసంస్థను ధిక్కరించు నీదినములలో సత్యనారాయణగారు చిత్రించిన వైవాహిక జీవితపు సౌందర్య పావిత్ర్యములు మిక్కిలి సరసములుగా నున్నవి.

అరుంధతి మధురమూర్తి. ఆమె వాక్కులకు సహజగుణమగు రసస్ఫోరకత్వము ధర్మారావు సహవాసముచే నిగ్గులు దీరినది. గుణగ్రహణ నైపుణ్యమున ఆమెకు ఆమెయే సాటి. ఎన్నినోముల ఫలమో యరుంధతీ గిరికా రథంతరుల సరాగము. ఒకరికొకరు ప్రాణమిచ్చుకొందురు. వారి సంభాషణలెన్నిమారులు చదివినను పాఠకునికి తనివిదీరదు. శశిరేఖ యన్నట్లు వారు ముగ్గురు విచిత్రస్త్రీలు. ఒకరికన్న నొకరు పవిత్రశీలలు, వివేకమతులు. ఒక్కరికిని ఆంగ్లేయవాసన లేదు. మాటలలో రసస్ఫురణ చాల గలదు. మూడవయామె కన్నులలో దివ్యజ్యోతి; హరప్ప కరడు గట్టిన జాతీయత; ప్రబలుచున్న ప్రాశ్చాత్య పద్ధతులపై తిరుగుబాటుకు నిదర్శనము. ఆధునిక నాగరితపై తిరుగుబాటు నాగమ్మ. పసరిక పైరు పచ్చ. మనకు రాజు పోయినను సరే, మరేమి నశించినను సరే, పసరిక యొక్కటి యున్న చాలుననును ధర్మారావు. నాయరు మహోదారుడగు వ్యక్తి. ఆనాడు ధర్మారావు గృహమున కేగి తనకడ మిగిలియున్న రెండురూపాయిలు చేతులో పెట్టినపుడు మహామేధావియగు ధర్మారావు నాయరుముందు కుంచించుకొని రేణువై పోయెను. నాయరు గొప్పదనమును, ఎవరి నెత్తురు ద్రావి తాను బలిసెనో ఆ పేదవాని శిరసుననే యెక్కి సవారి చేయవలయునను ధనికుల చిత్తవృత్తిలో పోల్చుడు. "నేను న్యాయముగా సంపాదించుచున్నాను. నాకు చాలినంత దీసుకొందును. లోకములో నిన్ని దొంగతనములు జరుగుచుండినను బాగుబడినదొంగ యెవడు" అని ప్రశ్నించుచున్న ఆసిరిగాని మాటల చాటునుండి సత్యనారాయణగారు తొంగిచూచుచున్నారు.

అస్ఖలిత ప్రణయానురక్తి చిరంతనశుద్ధిచే గాని కలుగబోదు అనినారు శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు. వేయి పడగలలో శశిరేఖ ప్రేమయిట్టిదే. కిరీటికాము యంతరంగశాంతి దేవత, తపఃకల్పవల్లి. వారి యన్యోన్యప్రేమ కామ ప్రవృత్తికి లొంగిన స్వైరవిహారము గాదు. అది నియమబద్ధము, దైవభక్తికి విధేయము.

సాహిత్యము సమకాలిక జీవితమును విస్మరింప జాలదను సత్యమునకు నిదర్శన మీ గ్రంథము. జాతీయ వాయువు లీ పొత్తమునందెల్లెడ వీచుచున్నవి. కేశవరావు ఆంధ్రరత్న గోపాల కృష్ణుని జ్ఞప్తి కెచ్చుచున్నాడు. మన దేశమున దేనికిని మాపులేదు. ఖద్దరు మాపేమిటి. అది యెప్పుడును పవిత్రమే, నిర్మలినమే యను ధర్మారావు హారప్ప, కేశవరావు, మన జాతీయ వాదులే.

భరతవర్షమునకు జీవనాధారము వ్యవసాయము. కాని దేశకాల ప దురాశ, ధన దేవతలకు మోకరిల్లి వరి పైరునుదప్ప యితరములనభ్యుదయము పండించుట మానినాడు, మన కర్షకుడు. పశువులకు మేత వేయు విచారమే లేదు, మన రైతుకు. వరిపైరును తప్ప తదితరములకు పరదేశములపై నాధార పడుచున్నాము. మతమును సంఘమును మనోహరంగమునముగా జెప్పునది వాఙ్మయమని సత్యనారాయణగారి నిర్వచనము. మన మతమును సంఘమును మనోహరముగా వ్యక్తీకరించినది వేయిపడగలు.

మత్స్యగంధి సమీపమున నన్నయభట్టారకునివలె గిరికా సన్నిధానమున సత్యనారాయణగారు ముగ్ధులైనారు. కాననే గిరికతో పాటుగా ననగును. వారును అదే నందనందనుం డంతర్హితుడయ్యె పాటలీ తరులార పట్టరమ్మ అని నృత్య మొనరించినారు. చివరకు గిరిక పుణ్యములు పండి స్వామిలో లీనమైనది. అనంతరము శుష్కించి తన చిన్నారి మరదలిని చేర బోయిన దరుంధతి. రయితు కృతక భావములకు లోనైనాడు. పసరిక పొలాల వంక పరి వెత్తినది. "మెట్ట పొలాలు లేనిచో జాతి ప్రాణులము మా బ్రతుకెట్లు? రైతు మాకు నిలువ నీడ లేకుండ జేసెను. నీవు పాశ్చాత్య వ్యామోహగ్రస్తుడవై మమ్ము. చేతులార

జంపితివి'' అని జాతి పాములా పసరికను పీడిచనెను– తుదకు పాము గరువగా పసరిక ప్రాణము వీడెను.

ఈ విధముగా శక్తిలేని యొక్క క్రొత్తదనము లోకము నావరించినది. ప్రాతదెల్ల నశించిపోయినది. వేయిపడగల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర స్వామియే రెండు పడగలతో మిగిలినాడు. ధర్మార్థ కామ మోక్ష హేతువులగు విద్యలు నశించినవి. కేశవరావు గతించెను. స్వర్గ మర్త్యములకు లంకె గణాచారి పోయినది. ఇక మిగిలినదొక పతివ్రత. ఆమె చావదు. సనాతని. అధఃపతితమగు భారత జాతి నుద్ధరింపజేయ నామెయే సమర్థురాలు. ఖడ్గతిక్కన భార్య, రుద్రమదేవి మున్నగువారివలె ఆమె భారతీయులను చైతన్యపూరితులనుజేసి జాతిని పునరుద్ధరింప సమర్థురాలు.

అనుకరణము ఆత్మహత్య; పరధర్మము భయావహము. కావున దేశకాల పాత్రముల కనుగుణముగా స్వధర్మమును సవరించుకొని జాత్యభ్యుదయమునకు పాటుపడవలయునని సత్యనారాయణగారు మనకొక గ్రివ్యసందేశ మొసగుచున్నారు. మన కళలు, మన పరిశ్రమలు, మన సంస్కృతి, మన వ్యవసాయముల నుద్ధరింప నడుముగట్టుకొని కార్యరంగమున దుముకుట కింత కన్నను మహదవకాశము లేదు.

ఉక్తివైచిత్ర్యము కవితాగుణములలో నొక్కటి. మహాకవులగు శ్రీ విశ్వనాథవారి రచనలయం దీగుణము సమృద్ధము. వారి వాక్యవిన్యాసమునం దొకవిధమగు చక్కదనము, భావములయం దొక నూత్నత్వము, సౌందర్యము, ఉక్తివైచిత్రి, ఔన్నత్యము, గాంభీర్యము గానగును.

వేయి పడగలు భావప్రేరకమగు నవల, ఉత్తేజకరమగు రచన.

మునిమాణిక్యంవారి కాంతం

భారత రామాయణాలలోని పాత్రలను విడిచిపెట్టితే ఆంధ్ర సారస్వతంలో సజీవమైన పాత్రలు చాలా తక్కువని ఒప్పుకోక తప్పదు. ప్రబంధాలలోని నాయికానాయకులు భావనా ప్రపంచము లోనివారే, కాని వాస్తవిక ప్రపంచానికి చెందినవారు కారు. ప్రజలలో ఈ పాత్రలకు పలుకుబడి మిక్కిలి తక్కువ. జీవకళ గూడ తక్కువే. వరూధిని, సత్యభామ, కలభాషిణివంటి కొందరిలో మాత్రం చైతన్యమూ, జీవకళా కనుపించుతవి. కాని వీరినైనా సామాన్య ప్రజానీకం అర్థంచేసుకోవడం కష్టం. వరూధిని అప్సరో భామిని. సత్యభామ రాజకన్య. కలభాషిణి వేశ్యాంగన. అందుచేత యీ ముగ్గురూ, సామాన్య ప్రజలలోనివారు కారనే చెప్పవలెను. ప్రబంధాలలో చిత్రింపబడ్డ స్త్రీపాత్రలలో ఒక్క నిగమశర్మ అక్క మాత్రం మనం ప్రతిదినం మన కుటుంబాలయందు చూస్తున్న స్త్రీల తరగతిలోనిది.

పూర్వసాహిత్యంలోనే కాకుండా, ఆధునిక సాహిత్యంలో కూడా జీవకళతో విలసిల్లుతున్న పాత్రలు వేళ్ళమీద లెక్కపెట్ట దగినవే. గిరీశం ఆధునికనాగరితా సంపర్కం, ఆంగ్లభాషాపరిచయం కలిగినవారిని మాత్రమే ఆకర్షించుతున్నాడు. పట్టణాలలోనే గిరీశం కనబడుతాడు, గ్రామప్రాంతాలలోని జనసామాన్యంలో గిరీశం కనబడడు. గిరీశం హాస్యం కొంతవరకు ఆంగ్లభాషా పదాలపైన ఆధారపడి వుంటుంది. పల్లెపట్టులలోని గ్రామీణులకు ముఖ్యంగా మా తెలంగాణ ప్రాంతాలవారికి గిరీశం హాస్యం అర్థంకావడం కష్టం. బారిష్టర్ పార్వతీశం కూడా పూర్తిగా కాకపోయినా కొంతవరకు ఇట్టివాడే. పార్వతీశం కథ లండను ప్రయాణంతో మొదలవుతుంది. లండనులో పార్వతీశం వాక్యటు సంఘటనలోని హాస్యం అర్థంచేసుకోడానికి ఒక విధమైన

వాతావరణం అవసరం. యెంకి జీవితమే ప్రేమాభిరామమని ఒక్క మాట చెప్పితే చాలు, ఆమె వ్యక్తిత్వం నిరూపించడానికి. కాంతం వీరందరివంటిది కాదు. ఆమె సామాన్య సంసారి; అచ్చంగా తెలుగింటి ఆడబిడ్డ. ఆంధ్రదేశంలో యే ప్రాంతంలోని యే గ్రామానికి వెళ్ళినా మనకు కాంతం కనుపించి తీరుతుంది. ఆమె వేషభావలు సకలాంధ్రజనులకు అర్థమాతవి, ఆమె హాస్యం మిక్కిలి సున్నితముంది.

కాంతం జగదేకసుందరి అని చెప్పడానికి వీలులేదు. ఎందుకంటె-ఆమె పల్లవపాణిగాని, పద్మనయనగాని, రాకేందుబింబానన గాని కాదు. ఫేసుపవుడర్లు, లిప్‌స్టిక్కులు, మున్నగు ఆధునిక సౌందర్యపోషణ పరికరాలను, విలాససామాగ్రిని ఉపయోగించడంలో నేర్పు కలిగిన నవనాగరికురాలుకూడ కాదు కాంతం. భర్తమీద కోపంవస్తే "కలస్వనం" లోగాని, "కలకంఠ వధూకల కాకలీధ్వను" లలో గాని, "కాంభోజి మేళ విపంచికా" స్వరంలో గాని యేడ్వగలిగిన సామర్థ్యం కాంతానికి లేదు. కాంతం టెన్నిసు ఆడలేదు. కారు నడుపడం చేతగాదు. తుదకు భర్తవెంట సాయంకాలంపూట కొంచెంసేపు వాహ్యాళికైనా వెళ్ళలేదు. కాని యీ సామర్థ్యాలన్నీ కలిగిన సతీమణులకంటె యెక్కువ సమ్మోహనశక్తి ఉన్నది ఆమెకు.

జోళ్ళిచికూడా సరిగ్గా పెట్టుకోడానికి చేతగాని పల్లెటూరు పడుచు కాంతం. ఈనాటి క్రొత్తఫ్యాషన్లు కొన్ని ఆమె భర్తవద్దనే నేర్చుకున్నది.

కాంతం అంత పొడగరికాదు, పొట్టికాదు. చామనచాయ శరీరము, నవ్వుమొగము, చక్కని నేత్రాలుకలిగిన ఓమోస్తరు అందగత్తె ఆమె. కొంత రూపురేఖలు, అందచందాలు, హావభావాలు, చదువుసంధ్యలు, సిరిసంపదలు, అన్నీ సంసారపక్షమే కాంతానికి. తెల్లచీరలమీద ప్రేమ, మల్లెపూలమీద మక్కువ.

తన బాధ్యతలు, కష్టసుఖాలు, బాగా గ్రహించగలిగిన సాధ్వి కాంతం. కాపురానికి వచ్చిన క్రొత్తలో తనను విడిచి, క్షణం ఉండ

జాలని భర్తను బుజ్జగించి, కాలేజికి పంపి, పాఠాలు చదివించి, పరీక్షలు ప్యాసుజేయించిన బాధ్యతగలవ్యక్తి ఆమె. కాలేజికి వెళ్లివచ్చిన తర్వాత, పెందలాడే భోజనంపెట్టి ఆమెభర్తను సక్రమంగా చదివించింది. కాపురానికివచ్చిన కొత్తదినాలనుంచే, ఆమెభర్తను అదుపు ఆజ్ఞలలోనుంచి కొంగున ముడివేసుకొన్నది. తాను గీసినగీటు దాటకుండా భర్తకు శిక్షణ యిచ్చిన ఉపాధ్యాయురాలు కాంతమ్మ.

కాంతానికి ఇంగ్లీషురాదు. కాని భర్తతో ఆమె-"మీరు ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుతుంటే నాకేదో అర్థమైనట్లే వుంటుందండీ," అని అంటుంది. అంటే భర్తమోము చూచి ఆమె ఆయన హృద్గతాభిప్రాయాలను తెలుసుకోగలదన్న మాట.

కాంతానికి భర్త ఇంగ్లీషు చెప్పించాలెనని అనుకున్నాడు. కాని యెంతప్రయత్నం చేసినా అది సాధ్యంకాలేదు. ఆమెకు నగలమీద వున్నంత ప్రేమ ఇంగ్లీషుమీద లేదు. కనీసం ఆమెచేత వార్తాపత్రికనైనా చదివించవలెననుకుంటే, అదీ నెరవేరలేదు.

కాంతం ఒక విధంగా చాలా అమాయకురాలనీ, ప్రపంచజ్ఞానం బొత్తిగా లేనిదని చెప్పవచ్చును. "రేపు యుద్ధం ఆపి నవరసులు ఒక గంటసేపు చవుకగా అమ్ముతారని" యెవరో చెప్పితే పాపం ఆమె నమ్ముతుంది. నమ్మడమే కాకుండా, ఆ సమయానికి అక్కడికివెళ్ళి చవుకధరకు నవరసులు తీసుకొని రానందుకు భర్తను కోపిస్తుంది. ఒక రోజు పిల్లవాణ్ణి ఉపాధ్యాయుడు దెబ్బలుకొడితే, ఆమె భర్తతో- 'చూడండి, ఆ మాస్టర్ చేతు లెట్లావచ్చినాయో! అనవసరంగా పిల్లవాణ్ణి కొట్టాడు. చైనా యెక్కడున్నదో చెప్పమన్నాడట. వీడు చిన్నవాడాయె, ఎక్కడపెట్టాడో, మరచిపోయినాడు' అని అంటుంది.

కాంతానికి నగలమీద వుండే కోరిక ఇంగ్లీషుచదువుమీద, వార్తాపత్రికలమీద లేదని ఇంతకుముందే చెప్పినాను. లంకాయాగం, కుచేల కథ మొదలయినవి కాంతం బాగా చదువుకున్నది. కుమారి శతకం, నృసింహశతకం గూడ చదువుకున్నది. ప్రహ్లాదచరిత్ర మొదలయినవి అర్థంతెలిసి చదువగలిగేది,

శ్రీరాములు అయోధ్యలో వుండేవాడని ఆమెకు తెలుసు. కాని వైసురాయి యెక్కడవుంటాడో ఆమెకు తెలియదు. శ్రీరాములు దండకారణ్యానికి యేమార్గాన పోయినాడో ఆమెకు తెలుసు, కాని మనం మద్రాసుకు యెట్లాపోవలెనో ఆమెకు తెలియదు. పంచాంగం చూచి తిథి వార నక్షత్రాలు చెప్పగలదు, రైల్వే గైడ్ చూచుట ఆమె చేతగాదు.

అయితే కాంతం మంచి ఊహ తెలివితేటలు గలది. భర్త పిల్లవాడిచేత గుర్రాన్నిగూర్చి కాంపోజిషన్ వ్రాయించితే-'పిల్లవాడికి గుర్రాలనుగూర్చి, గాడిదలను గూర్చి పాఠాలు చెప్పుతారండి!'' అని ఆశ్చర్యపడుతుంది, భర్తను వేళాకోళంచేస్తుంది.

కాంతం మంచి పొదుపరి. భర్తజేబులో అవసరానికన్న యెక్కువ డబ్బు ఉండనీయకుండా జాగ్రత్తపడుతుంది.

ప్రపంచములో సాధారణంగా స్త్రీలకు పుట్టింటిమీద మమకారం యెక్కువ. కాంతం యిందుకు అపవాదంకాదు. తనభర్త పూర్వీకులు, తన పూర్వీకులంత గొప్పవాళ్లుకాదని ఆమె అభిప్రాయం. సామాన్యంగా అందరు స్త్రీలవలె భర్త పరాయి స్త్రీవంక కన్నెత్తి చూడడంకూడ, ఎంతమాత్రం యిష్టపడదు. భర్త యెవరో స్త్రీని ముద్దుపెట్టుకున్నట్టు కల వస్తే ఆమె యెంతో ఆదుర్దా పడుతుంది.

కాంతం మంచి మాటకారి. ఆమెమాటల్లో సున్నితమైన హాస్యం, లలితమైన చాతుర్యం, ప్రతిబింబిస్తుంది. కాపురానికి వచ్చిన క్రొత్తలోనే భర్తను స్వాధీనంచేసుకున్న నెరజాణ ఆమె. ఒకనాడు వారిద్దరు ఆప్తుల యింటికి వెళ్ళిరి. కాంతానికి వదినవరుసగల ఆ యింటి యజమానురాలు యీ క్రొత్తదంపతులను, పేరుచెప్పనిదే గడపదాటి లోనికి రావద్దని సరసమాడింది. ఆ సందర్భంలో పరిహాసానికి ఆమెభర్త తన భార్యపేరు సుబ్బలక్ష్మి అని అబద్ధమాడెను. తరువాత గడుసరియైన కాంతం, కాఫీ అతనిచేతులమీద ఒలకబోసి ఇకముందు ఇట్టిపని చేయవద్దని బుద్ధిచెప్పింది. ఆనాటిరాత్రి భోజనాల వద్ద జరిగిన మరొక మధురసంఘటన, కాంతం ప్రసంగ కుశలతకు,

మాటకు, మాట బదులుచెప్పే నేర్పుకు,రసికత్వానికి మంచి నిదర్శనం. కాంతం భర్త ఆమెకన్న తొందరగా భోజనం ముగించి యెవరూ చూడకుండా, పెరుగు చేతిని కాంతం బుగ్గలకు రాసి వెళ్ళిపోతాడు. అప్పుడు ఇది కనిపెట్టి వదినెగారు-"ఏమేపిల్లా! ఆదేమి ఆగడమే, పెరుగు బాగుంటే ఇంకా రెండుముద్దలు తినాలిగాని, బుగ్గలకు పూసుకుంటారా!" అని హాస్యమాడితే, వెంటనే కాంతం-"మీ తమ్ముడు సరిగ్గా తినకుండా లేచిపోయినారు, చూశావా వదినా- వారి కొరకే కాస్త బుగ్గలకు పూసుకున్నాను" అనిబదులుచెప్పి, సమయస్ఫూర్తిని ప్రకటించింది.

ఎంత కోపంలోవున్నా నవ్వించగల మాటపొందిక కాంతానికి పెట్టనిసొమ్ము—దెబ్బదగలకుండా హాస్యం ఆడటంలో కాంతానికి పెట్టింది పేరు. ఒకరోజు భర్త- " మీ చెల్లెలు ఒక కోతి, మీ అక్కయ్య మరోకోతి, తోకలుమాత్రం లేవు" అని ఎగతాళిచేస్తే, ఆమె యేమాత్రం తడుముకోకుండా,"మీ చెల్లెళ్ళకు ఆ లోటూలేదు" అని జవాబు చెప్తుంది.

ఇంకొకసారి జరిగిన సంఘటనయేమనగా- దంపతులిద్దరిమధ్య ప్రణయకలహం వచ్చింది. మూడురోజులు మాట్లాడుకోలేదు వారు. అయితే యీ పరిస్థితి ఇద్దరికీ దుర్భరంగానే వున్నది. ఈ సందర్భంలో ఒకరుమేడమీదికిపోతూ, మరొకరు మేడక్రిందికివస్తూ,వారిద్దరు యెదురుపడడం తటస్థించింది. మేడమెట్లు మిక్కిలి యిరుకైనవి. ఒకమారు ఒక్కరే వెళ్ళగలరు. ఆ మెట్లమీద కొంతసేపు ఇద్దరూ అట్లే నిలబడ్డారు. ఒకరు మరొకరు తప్పుకోవలెనని ఆశించుతూ ఎవ్వరూ తప్పుకోలేదు. అప్పుడు కాంతం "కొద్దిగా దారి యివ్వండని" అడుగుతుంది. ఆయన నేను ఫూల్సుకు దారి యివ్వ" నంటాడు. వెంటనే ఆమె- " అయితే నేనుమాత్రం యిస్తా" నని చెప్పుతూ దారి యిస్తుంది. మరొకమారు భర్త "నేను వొట్టి తెలివితక్కువ వాడిననా, నీ అనుమానం" అంటాడు. "ఆహఁ, హఁ, హఁ, అనుమానమేమిలేదు, గట్టినమ్మకమే" నంటుంది, మాటలమూటయైన

కాంతం. ఇంకోసారి, ఇంటిలోని పాడిగొడ్డు పోట్లమారిదైనందున అమ్మి వేస్తానంటాడు భర్త. అప్పుడు కాంతం- "పాడిగొడ్డును అమ్మకొంటారండీ పోట్లదైనంతమాత్రాన. ఇంతకూ ఆమాటకొస్తే, నేను మిమ్మల్నిపెట్టుకొని కాపురం చెయ్యలేదండీ యిన్నాళ్ళూ" అని అంటుంది. కాంతం మాటకారి తనానికి, ప్రసంగ కుశలతకూ, హాస్యోక్తి చాతుర్యానికి ఇట్టి సంఘటనలెన్నైనా చూపించవచ్చును.

కాంతం జీవితమే ఒక లలిత మధుర శృంగార కావ్యం. కార్యం గాకముందు ఒకనాడు భర్త ఆమెను ఒంటరిగా కలుసుకొని కౌగలించుకుంటే, చెంపమీద మృదువుగా కొట్టి, మందలించిన, మధురమూర్తి కాంతం. ప్రతిదినము రాత్రి భర్తకూర్చున్న కుర్చీకి సరిగ్గా వెనుకనున్న గూట్లో స్నోబాటిల్ వెదికే నెపంతో అతని బుజాలమీద చెయ్యివేసి, అవసరం లేకపోయినా కొద్దిగానొక్కి, తన వక్షస్థలం అతని చెంపకు తాకించి, భర్తను రంజింపజేసే చతురశృంగారవతి కాంతమ్మ. తన బహుకాల తపఃఫలమని యీ మేను జూచి కాంతం విధేయుడైన భర్త మురిసిపోతాడు.

మొదటిరోజుల్లో, ఆమె తన తనుద్యుతి కుటిలాలకాలు, సుదీర్ఘ నీల శిరోజాలు, ముఖవికాసంచేత భర్తను ఆకర్షించింది. యవ్వనపు పొంగు చల్లారి, పిల్లలతల్లియైన తరువాత ఆమె తనస్వభావం, ప్రవర్తన, ప్రేమా, చమత్కార సంభాషణా మొదలయిన గుణాలచే భర్తను వశీకృతుణ్ణి జేసుకున్నది. దాంపత్యంలో ఉండే విలువకు కాంతం జీవితం ఒక మంచి నిదర్శనం.

అసంతృప్తి ఆమె జీవితంలో యెక్కడా లేదు. జీవితం అంతా త్యాగమే ఆమెకు. భర్తకూ, పిల్లలకూ, సేవజేయడంలో తన సౌందర్యమూ, యవ్వనమూ, అన్నీ త్యాగంచేసిన ధన్యజీవి ఆమె.

"చీకటిలో దేవులాడుతున్న నాబ్రతుకుకు ఆమె ధ్రువతార; హృదయక్షేత్రానికి అమృతవాహిని; నా సహోదరి, భార్యా అన్నీ ఆమెయే" నని భర్తచేత మెప్పులుపొందిన కాంతానికి జీవితంలో తృప్తిలేకపోవడమనే సమస్య యెన్నడూ కలుగలేదు.

గృహామే భూతలస్వర్గముగా ఆమె మార్చింది. ఆదర్శ గృహిణి యైన మునిమాణిక్యంవారి కాంతం తెలుగు నాయికలలో మాణిక్యం వంటిది. మనపూర్వులు చెప్పిన-"షట్కర్మయుక్తా కులధర్మపత్నీ" అన్న సూక్తి ఆమెయందు అక్షరాలా వర్తించుతుంది.

కాంతం భర్త చెప్పినట్లు, ఎంతటి బుద్ధిహీనుడోకదా, ఆ భగవంతుడు, తానునిర్మించిన సుందరభవనంలోవుండే అతిసుందరవస్తువు నే కూల్చినాడు.

---:---

నవ్యసాహిత్యమున వీరకావ్యములు

"ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు ఓరుగల్లు వార్షికోత్సవ సందర్భమున చదివిన వ్యాసము."

కవిత్వమనగా జీవిత విమర్శనమని యొక సుప్రసిద్ధ ఆంగ్ల విమర్శక శేఖరుడు వచించినాడు. సాహిత్యము సమకాలిక సంఘ జీవితమునకు ప్రతిబింబమని మరియొక యభిప్రాయము. నాకు జూడగా నీ రెండు సూత్రములును పరస్పరవిరుద్ధములు గాకుండుటయే కాక యన్యోన్య సహాకార మొనరించుకొనుచున్నవి. ఏలయన కవితకు ఉద్రేకము ప్రోత్సాహజనకమైనపుడు కవికి సమకాలిక మానవజీవిత విమర్శనముకన్న యెక్కుడు భావస్ఫోరకమగువస్తువు కానరాదు. మానవ జీవిత విమర్శనమునందు నిమగ్నుడగు లేఖినికి సమకాలిక సంఘమే యాశ్రయమగుట మిక్కిలి సహజము. పారలౌకికములును, అనుభవదూరములును అగు విషయములను గురించి భావోదయమై హృదయము రసార్ద్రమగుట అసంభవము కాకపోయినను అసామాన్యమును, అసాధారణము అని నా విధేయవిజ్ఞప్తి. మానవ జీవితమే సాహితీ సర్వస్వమని సిద్ధాంతముచేయు నధికారముకాని అభిలాషకాని నాకులేదు, కాని సాహిత్యమునకు, కవిత్వమునకు అత్యావసరమగు ముఖ్యలక్షణములలో నొక్కటి మానవ జీవిత విమర్శనమను సర్వజనాంగీకారమగు విషయమును మాత్రమిచట మనవిచేయుట నా విధ్యుక్తధర్మము. మానవజీవితమునకు సంబంధించని ప్రకృతి సౌందర్యవర్ణనాదులు కవితాప్రపంచమున సమున్నతస్థానము నలంకరింపక పోలేదు. ఋతుసంహారమువంటి కావ్యము లిందుకు నిదర్శనము. ఋతుసంహారమునందును సమకాలిక విలాసజీవన చిత్రణముకలదు. సమకాలిక సంఘజీవితముతో నెట్టి సంబంధమునులేని యితివృత్తములు కథావస్తువులుగాగల కావ్యములు లేకపోలేదు. సుప్రసిద్ధములగు

శాకుంతల, మేఘదూతము లేయిందుకుదాహరణము. కానిసూక్ష్మముగా పరిశీలించినచో కాళిదాస మహాకవీంద్రుని కావ్యములుగూడ మానవ జీవిత విమర్శనములని విశదము కాకతప్పదు. మరియు నవి సమకాలిక జీవితమునకు చిత్రములనుటకు కొన్ని నిదర్శనములైన కనిపింపకపోవు. మహర్షియగు వాల్మీకి కవీంద్రుని కావ్యశిరోరత్నమే, కవిత్వము మానవజీవిత విమర్శనమని వేనోళ్ళ చాటుచున్నది. సారస్వతమునందు మనుష్యజీవితమునకుగల ప్రాముఖ్యతను గుర్తెరింగిన ప్రపంచ కవులలో సర్వవిధముల ప్రథమగణ్యుడు వాల్మీకి. కవితా చక్రవర్తియగు నాతని యమృతలేఖనియే, దివ్యవాణియే ఛందో ప్రపంచమునందు మానవ జీవితమునకు స్వచ్ఛందవిహారము సమకూర్చినవి.

సాహిత్యము ఒక జాతియొక్క నాగరికత ప్రతిబింబించు నద్దము వంటిది. సాహిత్యములేని జాతికి సంస్కృతిలేదు; నాగరికతలేదు; విజ్ఞానములేదు; మరేమియును లేదు; సర్వమూశూన్యము. సాహిత్యమునకు ముఖ్యలక్షణము చైతన్యము; జీవకళ. ఒకజాతి నుద్ధరించుటకు కదన రంగమునకన్నను యెక్కువ ప్రభావముకలది కవితారంగము. కత్తికసాధ్యములగు కార్యములను కలము నెరవేర్చినది. ప్రపంచకవి జీవిత చరిత్ర నొక మారవలోకించితిమేని, జీవితసమరమున నారితేరిన జగజెట్టులేసాహిత్యాంగణమునందు సన్నుతికెక్కినవారలని తెలియుచున్నది. ఆంధ్రులపాలిటి యమృతమూర్తియగు తిక్కనార్యుని జీవిత మీ విషయమునే వ్యక్తీకరించుచున్నది. వాడి యలుగులకన్నను వేడియగు కావ్యమును సృష్టించిన మంత్రిమణి యాతడు. భాగ్యభోగములను గోల్పోయిన రాజన్యునకు స్వాతంత్ర్య ప్రదానము జేసిన సమర్థుడాతడు. అవసర సమయములందు ఆయుధములను ధరించి విజృంభించిన వీరాగ్రేసరులు కవులలో గలరు.

కవులు యెన్నుకొనబడని శాసనకర్తలని యొకరన్నారు. (Poets are the unrecognised legislators of the world). ప్రజాభిప్రాయమును కల్పించుటలో,సంఘమును సక్రమపద్ధతిని నడిపించు

టలో కవులకు, కావ్యములకు గల శక్తి యనన్య సామాన్యమైనది. ఆధునిక నాటక కర్తలలో నొక్కరు-

"ధరణిక్ వాఙ్మయపీఠమెక్కి బహుధా ధర్మంబుశాసించి తత్స్మరణిక్ దూషణ భూషణంబులను శిక్షారక్షలుద్దించుచుస్ సరసామోదముగాగ మానవ మనస్సామ్రాజ్య మశ్రాంతముస్ పరిపాలించు కవీశు వైభవము"ను ప్రస్తుతించినారు.

నవరసములందు నాయక రత్నములు శృంగార వీరములని మన యాలంకారికుల నిర్వచనము. కావుననే వారు కావ్యమునందు ప్రధాన రసముగానుండదగిన ప్రతిభావము వానికే కలదనిచెప్పిరి. ఇందుకు సంస్కృతమున భవభూతి మహాకవి విరచితమగు నుత్తరరామచరిత్ర మొక యపవాదముగా కన్పట్టుచున్నది. అదియును కరుణరసముగాక విప్రలంభ శృంగారమే ప్రధానముగా గల కావ్యమని రాయిగుద్ది వచించు పండితప్రకాండులు కలరు. ఏదియెట్లున్నను ఒక మాట మాత్రము సత్యము. విశ్వసాహిత్యముననే శృంగార వీరరసములు ఇతర రసములకన్న హెచ్చుప్రాముఖ్యమునొంది కవుల భావనాశక్తికి ఉద్దీపకములై పాఠకలోకము నాకర్షించినవి. భక్తి కరుణములు దప్ప యీ విషయమున వానితో సమానరసములు లేవని నాకు దోచుచున్నది. కొందరు భక్తిని రసముగానైన పేర్కొనలేదు. మరికొందరు దానిని గూడ చేర్చి రసములు పదియని చెప్పినారు. ప్రస్తుతము రస విచారము చేయు నవకాశముగాని, యధికారముగాని నాకు లేవు. ఈ శాఖాచంక్రమణ ఫలితము సారస్వతమున వీరరస ప్రాముఖ్యమును గుర్తించుట.

వీరమును దానవీరము, ధర్మవీరము అని కొన్ని విధముల విభజించినను మన కావ్యములందు ప్రదర్శింపబడిన వీరము ముఖ్యముగా యుద్ధరంగమునకు సంబంధించినది. ఆధునిక కావ్యములలో శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారి ధర్మజ్యోతి యను చిన్నకబ్బమునందు ధర్మవీరము ప్రదర్శింపబడినదను విషయ మిట ప్రత్యేక స్మరణీయము.

మన యాంధ్రసాహిత్యమునకు శిరోభూషణమగుటయే కాక మన వీర కావ్యములలో నగ్రగణ్యమగు గ్రంథము మహాభారతము. తిక్కనార్యునకు యుద్ధరంగమనిన యెడ లుప్పొంగును. భారతమును పఠించునప్పుడు పాఠకుడు తాను స్వయముగా కిరీటియై, గాంగేయుడై, వడముడియై, యస్త్రగురుడై, సూర్యనందనుడై యాహవకేళి యొనరించును. అభిమన్యునితో పాటు ఆతడును పద్మ వ్యూహమున ప్రవేశించి వీరవిహార మొనరింప నిచ్ఛగించును. "తినిన గారెలె తినవలయును, వినిన భారతమే వినవలయు" నట. అనుదినము గీతాపారాయణము వలె నాశ్రయింపదగి, పారతంత్ర్యపతితమైన యాంధ్రజాతికి పునః పునః పఠనయోగ్యమై స్వాతంత్ర్య దీక్షాబద్ధ మొనరింపజేయగల మహోత్తమ కావ్యము ఆంధ్రభారతము.

భారతము తరువాత మనవారికి వీర రసము నెడ కొంత వైముఖ్యము కలిగినది. ఏలయన నాటినుండి నేటివరకును పలనాటి వీరచరిత్రమొక్కటి దప్ప మన సారస్వతమున యెన్నదగిన వీర కావ్యము మరియొక్కటి రచింపబడలేదు. ఇందునకు కారణ మా కాలము నందలి సాంఘిక రాజకీయపరిస్థితులే యని మనచరిత్ర యుద్ఘోషించుచున్నది. తరువాత మన కాశ్రయమైనది శృంగార రసమొక్కటే. ఈ శృంగార కావ్యములం దటనట వీరరసము గోచరించినను, దాని ప్రాశస్త్యము మిక్కిలి తక్కువ.

భారతీయులు స్వాతంత్ర్యము గోలుపోయి కొన్ని శతాబ్దములైనవి. క్రమక్రమముగా మనవారిలో భోగలాలసత, విదేశవ్యామోహము అతిశయించినవి. చిరకాలపు బానిసతనమువలన పౌరుషము కొంత మొక్కవోవు నేమో! అనేక కారణములవలన గత శతాబ్దాంతమునుండి మనవారు తమ యథార్థస్థితిని గ్రహించి యాత్మావలోకన మొనరించుకొనుచున్నారు. జాతీయవాయువులు మన దేశమున వీవ సాగినవి; స్వాతంత్ర్యకాంక్షలు చెలరేగినవి; త్యాగమహిమ, సేవా మహత్వము మనవారు గుర్తించిరి; నిజధర్మమును గ్రహించిరి; నాయకులు కొందరు తమ సర్వస్వమును మాతృదేవతకర్పించిరి; ఇంకను

అర్పించుచున్నారు. ప్రజలు వారిచే నుద్బోధితులై కర్తవ్యపరాయణు లగుచున్నారు. విదేశవ్యామోహము, వైజ్ఞానికదాస్యము నడలించు ప్రయత్నములు సాగుచున్నవి. జాతీయవిద్యకు ప్రాముఖ్యముగలిగినది, మందగించిన మాతృభాషాభిమానము మరల మనవారి హృదయము లందు కందళించినది. చరిత్ర పరిశోధనమునందు శ్రద్ధవహించి, గర్వింప దగినగతము మనకు కలదని తెలిసికొనినాము. ఈసందర్భమున శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి ఆంధ్రులచరిత్ర అపారమగు సేవ యొనరించినది. ఇక భాషాసేవకులు మిన్నకుండగలరా ? సాహిత్యము మానవజాతి విమర్శనమైనచో, సమకాలిక సంఘ జీవనముతో సంబంధము కలిగి యున్నచో కవికుమారులు, సారస్వతోపాసకులు స్వాతంత్ర్యోద్యమ మున పాల్గొనకుండ నుండగలరా ? వారి రచనలు స్వాతంత్ర్యోద్యమ ప్రభావమునుండి తప్పించుకొనగలవా ? ఇందుకు ని ద ర్శ న ము గా మన సారస్వతోపాసకు లనేకులు జాతీయ సమరమున పాల్గొనినారు; త్యాగ మొనరించినారు; సోదర దేశీయులను మేలుకొలిపినారు.

"ఏ ప్రఫుల్ల పుష్పంబుల నీశ్వరునకు
పూజసల్పితినో యేను పూర్వమందు
కలదయేని పునర్జన్మ కలుగుగాక
మధురమధురమైన తెనుగుమాతృభాష"-

అని యుప్పొంగినారు మన కవిశ్రేణ్యులు.

లోకమంతకు కాకవెట్టిన కాకతీసతి కదనపాండితిని దలంచి, సమరమున వెన్నిచ్చిచనుదెంచిన ప్రాణనాథునకు వేడినీళ్ళను తోడిన వీరవనితలను స్మరించి, ఔత్రయుగముల శౌర్యచండిమతో పాటు, రెడ్డిరాజుల, కమ్మసేనాపతుల, వెల్మవీరుల, వీర విహారములను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, జారిన దేశగౌరవము చక్కన దిద్దవలయునని అభినవాంధ్ర కవిశేఖరుడు అర్థించినాడు. వీరగంధము తెచ్చినారము, వీరులెవ్వరో చెప్పుడీ యని మరియొకరు ప్రశ్నించిరి, దువ్వూరికవికోకిలము రెడ్డికుల ప్రబోధమునందు, నైవేద్యమునందు, స్వాతంత్ర్యరథమునందును శౌర్యసారభ్యములను వెదజల్లినారు. విశ్వనాథకవి యాంధ్రదేశ

భూపాలకథలను సంగ్రహించి ఖండకావ్యహార మొక్కటి గల్పించి నారు. ఎన్నఁడో యొకనాఁడు తాను ఆంధ్రవిరోధి కంఠదళన మొన రించిన సైనికుడననియు—యీనాఁడు:

"తెలుగు నదులెల్ల పొంగెత్తి ప్రళయవారి
కెరలి పడి తెల్గునేల ముగించనిమ్ము
నేటితో నస్వతంత్రతా నియతమైన
యీ బ్రదుకు తెన్గువారు భరించలేరు"-

అనియును చాటినాఁడు. ఈ కవివర్యులచే ప్రబోధితులై మన నవ్యకవి కుమారులు ఆంధ్రుల యశస్సును కావ్యగాన మొనరించి నారు. వేయేల, అనేకులు అవసర సమయములందు కృష్ణజన్మస్థాన ముల నలంకరించుటకును వెనుదీయలేదు ; స్వాతంత్ర్య దేవత వారికి సాక్షాత్కరించినది. ఈ విధముగా మన నవ్యసాహిత్యమున జాతీయ వాఙ్మయము ప్రభవించి, వీరరసప్రధానములగు ననేక ఖండకావ్య ములు తలయెత్తినవి. ప్రత్యేకముగా చారిత్రక గాథలు కొన్ని, వీర కావ్యరూపములను దాల్చినవి. బోడేపూడి వేంకటరావుగారి - యాంధ్ర తేజము; పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారి- షాజీ; కొడాలి వెంకట సుబ్బారావుగారి- హంపీక్షేత్రము; మున్నగునవి దీనిలో కొన్ని. జాషువా కవీంద్రుని శివాజి ప్రబంధ మొక్కటి యముద్రితమని తెలియు చున్నది. అందులో మూడు నాలుగు పద్యములు మాత్రమే ఆంధ్ర పాఠక లోకమున కాదరించు భాగ్యము కలిగినది. మొత్తముమీఁద పై గ్రంథములన్నియును ఖండకావ్యములే యని చెప్పవచ్చును.

ఈ పరిస్థితులలో యిటీవలనే ప్రొద్దుటూరి పురంబున వీరరస ప్రధానములగు రెండు నిండుకావ్యములు జనించి, సారస్వత గగన మున సూర్యచంద్రులట్లు శోభిల్లుచున్నవి. ఇవియే- ప్రతాపసింహ చరిత్ర; శివభారతమును.

ఈ గ్రంథకర్త లిరువురును మిక్కిలి సన్నిహితులగు నంతరంగ మిత్రులు. ఇరువురు అవధానులే, ఇరువురుకవిసింహులే, ఇరువురికావ్యా దర్శము వీరపూజయే. ఇరువురి శైలియు నంతగా నవ్యతావాసన లేని

"ప్రబంధముల వక్రతతో గూడిన పురాణశయ్య" సహజమై కృత్రిమాలంకార రహితమైన భాష. ఈ రెండుగ్రంథములును శ్రీ విశ్వనాథవారన్నట్లు అస్వతంత్రజాతికి స్మృతిగ్రంథములు. మన ధర్మము నేగాక మన పరిస్థితులనుగూడ చెప్పునవి; వాఙ్మయమున శాశ్వతముగా నుండదగిన యుత్తమకావ్యరాజములు.

బాహ్యదృష్టికి కవలబిడ్డలట్లు కన్పించు నీ రెండు కావ్యములును సూక్ష్మముగా పరిశీలించిన ప్రత్యేక వైలక్షణ్యముతో భాసిల్లు చున్నవి. సంభాషణలు దీర్చుటలో, ప్రకృతివర్ణనానైపుణ్యమున, పాత్రలు పరస్పరహృదయ ప్రకటన మొనరించుకొనుటయందు శివభారతము మిన్న. రణరంగవర్ణనమందు నిజముగా ప్రతాపుడే కవిగా నవతరించి నాడేమోయను భ్రాంతిని కల్పించు రాజశేఖరుని గ్రంథము మేలు. "ఈనిన పులియట్లు లెగిరి పై వ్రాలెడు" సైనికులు, పిడుగులు గుంపులై పడెడు వీ కను నిప్పులురాలునట్లు పైబడెడు తుపాకిగుండ్ల జడివానల పెల్లును ప్రదర్శించు యుద్ధచిత్రణమందు రాణాప్రతాపచరిత్ర శివ భారతముకన్న పై చేయి.

"తల్లి నే గట్టుకొని స్వాతంత్ర్య భవనరాజంబు కన్నీటివఱద మునిగె" అనియును—

"పిల్లలును మేము బయల జీవింపవలసె
మానవుల కర్మమగు తిండి మరచిపోయి"—

అను కరుణరసప్రపూరితములగు ప్రతాపుని వాక్కులు హృదయ ములను చూర్ణమొనరించుచున్నవి.

ఇట్టి కరుణరస ప్రదర్శనము శివభారతమునందును కానఁగును. ఉక్తివైచిత్ర్య మీ రెండు కావ్యములందును సమృద్ధము. ఛందోదృష్టితో జూచినప్పుడు ధారాశుద్ధియందు యతిప్రాసములు అప్రయత్నముగా భావము ననుసరించుటయందు యీ రెండు గ్రంథములును యెన్న దగినవే. కాని రాణాప్రతాప చరిత్రయందు సీసములకు, గీతములకు ప్రాధాన్యమెక్కువ. శివభారతమున యెక్కువగా వాడినవి వృత్తములు. చక్కని జాతీయోక్తు లీ రెంటియందును కలవు. శివభారతమునకు

శాంతరసము స్థాయి. ప్రతాప చరిత్రమున ప్రతి పదమునందున వీరరస ముట్టిపడుచుండును.

ఈ రెండు కావ్యములకుగల వైలక్షణ్యమునకు కారణము తత్కథానాయకుల విశిష్టతయే. ప్రతాపుడు ఆదర్శము నే ప్రధానముగా నెంచుకొని అందుకొరకు సర్వమును త్యాగమొనరింప సంసిద్ధుడు. పవిత్రమగు నాదర్శమును పవిత్రమగు సాధన సహాయమున పొందగోరు వాడు ప్రతాపుడు. వెనుకముందాలోచించుట యీతని ప్రకృతికి విరుద్ధము. కాని కార్యార్థియై, లక్ష్యసిద్ధికై సాధనశుద్ధి నంతగా సరకు సేయనివాడు శివుడు. ఈ విభేదమే రాజపుత్ర మహారాష్ట్ర ప్రకృతు లందు గల విభేదము; ఈ కావ్యద్వయ విశిష్టత.

ఈ రెండు గ్రంథములందలి యితివృత్తములును ఆంధ్ర దేశము నకు సంబంధించనివి. ఆంధ్రచరిత్ర వీరగాథల కాలవాలము. ఆంధ్రు లనేక సామ్రాజ్యముల నిర్మించిరి. వారి వైభవము ప్లినీవంటి చరిత్ర కారునకు కన్నులు కుట్టినది; మార్కోపోలోవంటి యాత్రికుని దిగ్భ్రాంతు నొనరించినది. వారికి ప్రత్యేక సంస్కృతి గలదు; ప్రకాశవంతమగు సాహిత్యము కలదు; ఉజ్జ్వలమగు చరిత్రగలదు. ఎన్ని రాజ్యములు, ఎన్ని సామ్రాజ్యములు, ఎన్ని యుద్ధములు, ఎంత రాజనీతి వైశారద్యము ఆంధ్రచరిత్రమున గోచరించునో ఒకమారు పుటలను తెరచిచూడుడు. రక్తాంకితములగు నక్షరములను తిలకింపుడు. ఎంతమంది యాంధ్ర కవులు లీ గాథలను గాన మొనరించినారు? ఎందర భావనాశక్తికీ చరిత్ర దోహద మొసంగినది?

ఆధునిక కవి కుమారులు మన సారస్వతమున నూతన మార్గముల ననేకములను ద్రొక్కుచున్నారు. అతివాస్తవికత, అభ్యుదయరచన వీనిలో ముఖ్యములు. మార్పుఅనిన యులికిపడువారిలో నేనొక్కడను కాను. సారస్వత రంగమున నవ్యత యనివార్యము; అట్టి నవ్యతకు సుస్వాగత మొసంగుట మన పరమధర్మము. కాని సాంప్రదాయ విరుద్ధములగు వెఱ్ఱి వేషములను వేయుటవలన యెట్టి ప్రయోజనమును లేదు. ప్రాతదియెల్లను బోతయని దాని కగ్ని సంస్కార మొనరింప

వలయునను వాదమును మాత్రము మనము సహింపజాలము; ప్రతిఘటించి తీరుదుము. నేడు మన జాతికి కావలసినది చైతన్యము, పౌరుషము. మన సారస్వతమున కవసరమైన రసము వీరము. అందుకు సాధనము వీరపూజ. వీరపూజకు వలయు సామగ్రి మన యాంధ్ర చరిత్రమున కావలసినంత కలదు. కుమార కవి సింహులు తమదృష్టి నీవంక మరల్పవలయును.

———:———

జాతీయోద్యమము - వాఙ్మయప్రభావము

నిద్రాణమైయున్న జాతిని మేలుకొలుపుటకు సాహిత్యముకన్న మహత్తరమైన సాధనము మరొక్కటి లేదు. ఒక దేశముయొక్క కష్ట సుఖములు, మంచి చెడ్డలు, ఒడు దుడుకులు, ఆ వాఙ్మయములో ప్రతిబింబించుచుండును. ఒక జాతి చరిత్రను నిర్మించుటలో రచయితలకుగల ప్రభావము అమోఘమైనది. రూసో, వాల్టేరుల రచనలు ఫ్రెంచి విప్లవమునకు కారణభూతములైనవి.

టాల్‌స్టాయి, మాక్సింగోర్కీ, డాస్టావోస్కీ ప్రభృతులు రష్యన్ వాఙ్మయముద్వారా ఆ దేశీయులలో అద్భుతమైన ప్రబోధము కలుగజేసిరి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణానంతరము శత్రురాజొకడు విజయనగరము మీద దండెత్తి వచ్చినప్పుడు అల్లసాని పెద్దన చెప్పిన పద్యము విని సిగ్గిల్లి ఆ రాజు తన సైన్యముతో పలాయనము చిత్తగించినాడట. ఖడ్గతిక్కన రణరంగమున వెన్నిచ్చి, యింటికి మరలి వచ్చినప్పుడు, అతని తల్లి, మరియు భార్య చెప్పిన చాటు పద్యములు అతనిలో పరాక్రమము విజృంభింపజేసి, యుద్ధభూమికి పంపినవట. ఇవన్నియు రచయితలకు, వాఙ్మయమునకు, దేశచరిత్రలను దిద్ది తీర్చుటలోగల ప్రభావమునకు స్థాలీపులాకముగా పేర్కొనబడిన నిదర్శనాలు మాత్రమే.

బ్రిటీష్ పరిపాలన క్రింద అణగిపోయిన భారతీయులను, తమ విధ్యుక్తధర్మములను పాలింపవలసినదని ప్రబోధించి, మేలుకొలిపినది వాఙ్మయమే యని చెప్పిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. ఒక యుద్యమము చక్కగా వ్యాప్తిజెందుటకు వాఙ్మయము మిక్కిలి శక్తివంతమైన సాధనమని భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర నిరూపించు

చున్నది. ప్రబుద్ధభారతమునకు తొలి వైతాళికులు రచయితలేనని చెప్పవచ్చును.

మన దేశీయులను మేలుకొలిపిన ప్రప్రథములలో స్వామీ దయానంద సరస్వతి ముఖ్యుడు. ఆయన వ్రాసిన సత్యార్థ ప్రకాశిక బహుభాషలలో పరివర్తింపబడి అసంఖ్యాకులగు ప్రజల హృదయాలలో జాతీయ ఆత్మగౌరవ బీజములను చల్లి, వారిచేత దేశము యొక్క గొప్పదనమును గుర్తింపజేసినది. తమకొక ప్రత్యేక సంస్కృతి, భాస్వంతమైన చరిత్ర కలదనియు, అందు కనుగుణముగా తమ భవిష్యత్తును నిర్మించుకోవలెననియు సత్యార్థప్రకాశిక ప్రబోధించినది. రాజా రామమోహనరాయిచే ప్రబోధితమైన వంగదేశమున, ఈశ్వర చంద్ర విద్యాసాగర ప్రభృతులు దేశీయులలో తమ రచనలద్వారా చైతన్యమును కలుగజేసిరి.

తరువాత స్వామీ వివేకానందుని రచనలు, ఉపన్యాసములు ఆసేతు హిమాచల పర్యంత ప్రదేశమున ఉద్బోధము చైతన్యము కలుగజేసినవి. ముఖ్యముగా విదేశాలలో వివేకానందునివలనభారత దేశ వ్యక్తిత్వము ప్రపంచమునకు బోధపడినది. పాశ్చాత్యదేశాలలో భారతీయులు అనాగరికులు, అడవి మనుష్యులను అపోహాలను వివేకానందుడు తొలగించెను. వంగదేశములో క్రమక్రమముగా వ్యాపించు చున్న క్రీస్తుమత ప్రచారమును అరికట్టుటకు మరొకవంకనుండి బ్రహ్మసమాజము ఉద్భవించినది. శ్రీ రఘుపతి వేంకటరత్నమునాయుడు, వీరేశలింగము పంతులుగార్లద్వారా ఆంధ్రదేశముమీద బ్రహ్మసమాజ ప్రభావము ఎక్కువగా పడినదని చెప్పవచ్చును. కేశవచంద్రసేనుని రచనలు వంగదేశమునందలి యువకులను ఊపి ఉత్సాహతరంగితులను జేసినవి. ఈవిధముగా దేశములో సంచలనము కలుగజేసి, ప్రజలలో చైతన్యము వ్యాపింపజేయుటకై ఉద్యమములు క్రమక్రమముగా తల యెత్తినవి. ఈ యుద్యమాల ప్రచారము భారతదేశమునందలి వివిధ భాషలలో విరివిగా జరిగినది.

భారత రాజకీయాలలో డాక్టరు అనీబిసెంటు ప్రవేశము ఒక చారిత్రాత్మక ఘట్టము. ఆమె మన జాతీయోద్యమమునకు తొలిసారి విప్లవ దృక్పథము నిచ్చిన వీరనారీమణి, త్యాగశీల, హోం రూలు ఉద్యమముద్వారా, శాసనోల్లంఘనముజేసి చెరసాలకరిగి, ప్రజలలో జెయిలు భయమును తొలగించిన గౌరవము డాక్టర్ అనీబిసెంటుకు చెందుచున్నది. భారతీయ సంస్కృతి, నాగరికతా విజ్ఞానములమీద ఆమెకు అత్యంత గౌరవము. భగవద్గీతను ఇంగ్లీషులోనికి అనువదించి, యువకులలో గీతాప్రచారము గావించి, భారతీయులలో దేశాభిమానము ప్రచారముజేయుటకు ఆమె జేసిన సేవ అత్యంత ప్రశంసనీయమైనది. దివ్యజ్ఞానసమాజ ఉద్యమముద్వారా, దివ్యజ్ఞాన సమాజ సంఘములు స్థాపించి ఉపన్యాసములలో భారతదేశమును ప్రబుద్ధము గావించినది, డాక్టర్ అనీబిసెంటు. విద్యార్థులు, విద్యార్థులు, యువకులు డాక్టర్ అనీబిసెంటుకు అనుచరులుగా చేరిరి. ఆమె ప్రారంభించిన హోం రూల్ ఉద్యమమునకు శ్రీ సి. పి. రామస్వామి అయ్యర్, పండిత్ జవాహర్‌లాల్ నెహ్రూగార్లు కొంతకాలము సంయుక్త కార్యదర్శులుగా పనిజేసిరని ఇక్కడ ప్రస్తావించుట పేర్కొనదగిన విశేషము.

మరొక ప్రక్కనుండి మహారాష్ట్రములో వీరసవర్కార్ విప్లవ ధ్వజమును ఎగురవేసి, సోదరదేశీయులలో తన పుస్తకములద్వారా ప్రబోధము సాగించెను. మహారాష్ట్ర సామ్రాజ్యస్థాపన, ఉన్నతి, పతనములనుగూర్చి వివరించుచు, సవర్కార్ వ్రాసిన హిందూపద్ పాదుషాహి గ్రంథము మహారాష్ట్రులలో స్వతంత్రభావములను కలుగజేసెను.

1857 సంవత్సరములో మనదేశమున బ్రిటీషు పరిపాలన మీద ప్రకటింపబడిన స్వాతంత్ర్యయుద్ధమును, బ్రిటీష్ ప్రభుత్వము కొందరు విద్రోహుల సహాయముతో అణచివేసి, దానిని ఒక తిరుగుబాటుగ మాత్రమే చిత్రించినది. వీరసావర్కార్ యీ 1857 విప్లవమునుగూర్చి "భారతస్వాతంత్ర్యసమర మను ఒక ఉద్గ్రంథమును రచించెను."

మహోజ్జ్వలమగు యీ గ్రంథమును బ్రిటీష్ ప్రభుత్వము నిషేధించినను రహస్యముగా ఎందరో యువకులు దానిని పఠించి, సోదర దేశీయులలో స్వాతంత్ర్యద్యమ ప్రచారము చేసిరి. ఈ గ్రంథమును పఠించి నారను నేరముమీాద ఎందరో యువకులు అరెస్టు అయినారు. "భారత స్వాతంత్ర్యసమరము" దేశీయుల రక్తమును ఉడుకెత్తించి, స్వాతంత్ర్య కాంతులు చెలరేగ జేసినది. లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలక్, మరాఠా, కేసరి పత్రికలలో సంపాదకీయాలద్వారా దేశములో ప్రబోధము సాగించెను. స్వాతంత్ర్యభావప్రపూర్ణములగు ఆ సంపాదకీయాలకు బీతిల్లి, ఆయనను బ్రిటీషు ప్రభుత్వము నిర్బంధించినది. జెయిలును శ్రీకృష్ణజన్మస్థానమని భావించి, తిలక్ మహాశయుడు తన నిర్బంధకాలమున గీతాభాష్యమును కర్మయోగమను పేరుతో రచించెను. తిలక్ కర్మయోగమునకు, భారతదేశములో విశాలవ్యాప్తి కలిగినది. కర్మయోగముద్వారా భారతీయులు తమ విధ్యుక్తధర్మమును గుర్తించి, పరదేశ ప్రభుత్వ దాస్య బంధములను త్రెంచివేయవలెననియు, శ్రీకృష్ణుని బోధలలోని రహస్య మిదియేననియు బాలగంగాధరుడు ప్రబోధించెను. తిలక్ కర్మయోగము భారతదేశములోని అన్ని భాషలయందు అనువదింపబడినది. స్వాతంత్ర్యము నా జన్మహక్కని బాల గంగాధరుడు గర్జించెను. గోఖలే, దాదాభాయి నౌరోజి, రమేశచంద్రదత్తులు ఆంగ్ల రచనలద్వారా, విద్యాధిక ప్రపంచమునకు, బ్రిటీష్ పరిపాలనవలన నష్టములను సకారణముగా నిరూపించి, స్వపరిపాలన ఆవశ్యకతను ఋజువుచేసిరి. కాని వారి రచనలు ఆంగ్ల విద్యాధికులకు మాత్రమే ఉపకరించినవి. ఇవి ఇతర భాషలలోనికి అనువదింప బడలేదు.

మహారాష్ట్ర దేశమున లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలక్ తో పాటు తన కలమును జాతీయోద్యమ ప్రచారమునకు వినియోగించిన విద్వాంసుడు శ్రీ చింతామణి కేల్కార్. తిలక్ తరువాత కేసరి పత్రికకు సంపాదకుడుగా పనిజేసి ఆయన మహారాష్ట్ర దేశములో జాగృతిని కలిగించెను.

మహారాష్ట్రభాషలో జాతీయోద్యమ వ్యాప్తికి తోడ్పడిన రచయితలలో శ్రీ సానే గురూజీ ప్రముఖులు - ఈయన తన రచనలలో ప్రాచీన సంస్కృతిని, పురాణములను, భారతీయ సాంఘిక పద్ధతులను సామ్యవాద సూత్రములతో సమన్వయించినాడు. మామా వరేర్కర్ తన లేఖినిద్వారా, మన విద్యాధికులు క్రైస్తవ మిషనరీల వలె దేశాభ్యుదయమునకై జీవితాలను అంకితము చేయవలెనని, ధర్మాదాయములను జాతీయము చేయవలెననియు ప్రబోధించెను. ఈయన రచనలలో హాస్యము, చమత్కారము ఉట్టిపడుచుండును.

మహారాష్ట్ర దేశములో ఖాండేకర్, హిందీలో ప్రేమచందు వలె, తెలుగులో శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారు, చిన్నకథలద్వారా జాతీయోద్యమ ఘట్టములను చక్కగా చిత్రించిరి. నారాయణ సీతారాంఫడ్కే సుప్రసిద్ధ నవలా రచయిత— సమకాలిక సమస్యలు, యీయన నవలలకు యితివృత్తములు. తిలక్ కాలమునందలి రాజకీయాలను ప్రవాసియను నవలయందు, 1942 విప్లవమును జంఝూమారుతము అను నవలయందు ఫడ్కేగారు చక్కగా వివరించిరి. చీకటిబజారును, ప్రజాహిత జీవనములోని అవినీతిని నిర్దాక్షిణ్యముగా యీయన తన రచనలలో ప్రకటించి, సంఘమునకు దారిజూపినాడు.

ఇటీవల యీయన కాశ్మీరు సమస్యనుగూర్చి కూడ ఒక చక్కని నవలను వ్రాసినాడు.

మహారాష్ట్ర దేశములో గాంధీ రాజకీయాలను, గాంధీ వాఙ్మయమును వ్యాప్తిలోనికి దెచ్చిన పండితులు, రచయితలు ఆచార్య వినోబాభావే, కాకా కలేల్కరుగార్లు—

ఆచార్యఅత్రే సంఘములోని చాదస్తములనన్నింటిని తూర్పారబట్టిన విమర్శకుడు. హాస్యమునకు ఆటపట్టులగు యీయన రచనలు మహారాష్ట్రదేశమున మంచి ప్రబోధము కలిగించినవి. మహారాష్ట్ర జాతీయ కవులలో గోవింద అగ్రజ్, తాంబేగారు ప్రముఖులు.

హిందీభాషలో జాతీయోద్యమ ఘట్టములకు వాఙ్మయములో స్థానమొసంగిన కథకులు మున్షీ ప్రేమచంద్, సుదర్శన్‌గార్లు.

మున్షీప్రేమచంద్ కథలు అన్నిభాషలలోనికి ముఖ్యముగా తెలుగుభాష లోనికి చాలవరకు పరివర్తింపబడినవి. బెంగాలు కాటకమునుగూర్చి, శ్రీ సుదర్శన్ వ్రాసిన అన్నదాతయను గ్రంథము సుప్రసిద్ధమైనది. హిందీ జాతీయ కవులలో శ్రీ మైథిలీశరణగుప్త, మహాదేవీవర్మగార్లు ముఖ్యులు. క్షితీంద్ర మోహనసేన్, దేవేంద్ర సత్యార్థి గార్లు హిందీ భాషలో జాతీయ వాఙ్మయమును బహుళముగా సృష్టించిరి. భారత రాజ్యాంగ పరిషత్తు సభ్యులు శ్రీ బాలకృష్ణ శర్మగారు హిందీభాషలో మంచి రచయితలు. ఆధునిక హిందీరచయితలలో రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ ప్రముఖులు. ఈయన రచనలయందు విప్లవ దృక్పథము ప్రముఖముగా నుండును. "వాల్గా నుండి గంగాతీరమువరకు" అను రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ గ్రంథము సుప్రసిద్ధమైనది.

కర్ణాటక సాహిత్యములోగూడ ఇట్టి పరిణామము మనకు కనుపించుచున్నది.

ఆలూరి వెంకటరావుగారు గాంధీ రాజకీయాలకన్నముందే కర్ణాటక దేశములో దేశభక్తిని ప్రబోధించు రచనలు గావించిరి. కర్ణాటక భాషలో శ్రీ కృష్ణశర్మగారు జాతీయ సమస్యలను ప్రజలకు విప్పి చెప్పు రచనలను విరివిగా చేసినారు. అంబికాతనయదత్తు, మన శ్రీశ్రీవలె, కర్ణాటక భాషలో విప్లవ ధ్వజమునెత్తిన రచయితలు. భారతరాజ్యాంగ పరిషత్సభ్యులు మరియు కేంద్రప్రభుత్వ ఉపమంత్రి శ్రీ దివాకర్ గారు కర్ణాటక భాషలో గాంధీరాజకీయాలకు గాంధీ వాఙ్మయమునకు చక్కని సమీక్షలను వ్రాసిరి. వీరిని మనము శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారితో పోల్చవచ్చును. ఆచార్య గోకాక్ జాతీయ వాఙ్మయ సమీక్షకులలో ఎన్నతగినవారు. రాజరత్నం, పుట్టప్ప గార్లు ఉత్తేజకరమైన జాతీయ గేయములను రచించిరి.

స్వాతంత్ర్యజ్యోతిని మారుమూల పల్లెలలోనికి దీసికొనివెళ్ళి, ఇంటింట వెలిగించి చీకటిలోనున్న ప్రజా సామాన్యమునకు వెలుతురు జూపించి, భారతీయ జాతీయోద్యమమును నిజమైన ప్రజల ఉద్యమముగా జేసిన సంపూర్ణ గౌరవము గాంధీమహాత్మునికే చెందు

చున్నది. గుజరాతీలో-నవజీవన్; ఇంగ్లీషులో-యంగ్ ఇండియా మున్నగు పత్రికలద్వారా గాంధీమహాత్ముడు ప్రజలలో జాతీయ భావాలను ప్రజ్వరిల్లజేసెను. ఇంగ్లీషుభాషయందును, గుజరాతీ యందును, గాంధీ మహాత్ముని కలము అత్యంత శక్తివంతమైనది. పూవువలె మృదువే గాక, వజ్రమువలె కఠోరమైనదికూడ ఆయన రచన. గాంధీమహాత్ముని వ్యాసములు ఆసేతు హిమాచలపర్యంతము ప్రజలను పులకాంకిత గాత్రులను జేసి, స్వాతంత్ర్య సమరములో వారు నడుముకట్టి ముందుకు దూకుటకు ఉపయోగ పడినవి. క్విట్ ఇండియా సందర్భమునందును, అంతకు ముందును, ఆయన నిర్వహించిన వివిధ ఉద్యమాల సందర్భము నందును ఆయన వ్రాసిన వ్యాసములకు ప్రపంచ వాఙ్మయమున నత్యున్నతస్థానము కలదు. రస్కిన్, టాల్‌స్టాయిల రచనల ప్రభావము గాంధీమహాత్ముని జీవితముమీద యెక్కువగా పడినదని చెప్పవచ్చును. మహాత్మునివలెనే జవహర్లాల్ కూడ రచనలద్వారా, భారత దేశమును ప్రబోధించెను.

ఈ సందర్భములో భారత స్వాతంత్ర్య ఉద్యమమునకు తోడ్పడిన విదేశీయుల రచనలను గూర్చి కూడ ప్రస్తావించుట అవసరము.

సండర్‌లాండు వ్రాసిన ఇండియా ఇన్ బాండేజి (దాస్యబంధాలలో చిక్కుకొనిన భారతదేశము), రామ్సే మాక్డోనాల్డు రచనలు మున్నగునవి భారత జాతీయోద్యమ ప్రచారమునకు బాగుగా తోడ్పడినవి. మనదేశములో-అమృతబజారు పత్రిక; ప్రకాశం పంతులుగారి స్వరాజ్య; బొంబాయి క్రానికల్; చింతామణిగారి లీడర్; ట్రిబ్యూన్ మున్నగు పత్రికలు నిర్భయ విమర్శలద్వారా, దేశములో చైతన్యము, ప్రబోధము కలుగ జేసినవి.

భారత జాతీయోద్యమమును గూర్చి వ్రాసిన విదేశీయులలో బ్రెయిల్స్‌ఫర్డు గారికి ఉన్నతస్థానము గలదు. భారతజాతీయ కాంగ్రెస్ ఆశయాలను ధైర్యముతో తమ రచనలద్వారా సమర్థించినవారిలో బ్రెయిల్స్‌ఫర్డుగారు ముఖ్యులు.

1942 సంవత్సరమున గాంధీ, నెహ్రూ, పటేలు మున్నగు నాయకులు చెరసాలలో బంధింపబడిన తరువాత, భారత జాతీయోద్యమమును, దౌర్జన్యపద్ధతులద్వారా అణచివేయుటకు బ్రిటీషు ప్రభుత్వము ప్రయత్నించిన సందర్భమున, సుప్రసిద్ధ పత్రికా రచయిత లూయీఫిషర్ భారత జాతీయ కాంగ్రెసును గూర్చియు, మన జాతీయోద్యమమును గూర్చియు, వ్రాసిన వ్యాసములు, ప్రపంచమును దిగ్భ్రాంత మొనరించి, భారతీయుల హక్కులు న్యాయమైనవని ప్రపంచమునకు ఋజువు చేసినవి. భారత జాతీయోద్యమ చరిత్రలో లూయీఫిషర్ రచనలు చిరస్మరణీయములు.

వందేమాతరం గేయము భారతీయులను ప్రబోధించుటలో చేసిన సేవనుగూర్చి యెంత ప్రశంసించిన తక్కువయే. బంకించంద్రుని జీవితకాలమున ఆయన నవలలు, వంగదేశమును ప్రబోధించినవి. కాని, తరువాత క్రమక్రమముగా జాతీయోద్యమ విస్తరణతో రాజకీయాలలో, గాంధీమహాత్ముని అవతరణతో, జాతీయోద్యమము దాల్చిన విప్లవ పరిణామముతో వందేమాతరం గీతము సకల భారతీయుల హృదయాలను ఉత్సాహతరంగితము జేసి, వారి నెత్తురును ఉడుకెత్తించి, ఉత్తేజితులను గావించినది. ఈ గీతముకొరకు ప్రాణములనైన ఒడ్డుటకు యువకులు సంసిద్ధులైరి. వందేమాతరమనగా జాతీయోద్యమమునకు, భారత స్వాతంత్ర్యజ్యోతికి పర్యాయపదమైనది. భారతదేశములో వందేమాతరంవలె ప్రజల హృదయాలమీద ఆధిపత్యము వహించిన గేయము మరొక్కటి లేదనిన సత్యమునకు తలవంపులు వాటిల్లవు. రవీంద్రుడు శక్తివంతమైన ఒక మహాసంస్థగా అవతరించి భారతీయులలో ప్రబోధము గావించెను. నేడు రవీంద్రుని 'జనగణమన' భారతజాతీయ గేయముగా అంగీకరింపబడినది. వంగ భాషలో శరత్ చంద్ర ప్రభృతులు, తమ రచనలద్వారా, సోదర దేశీయులను ప్రబోధించిరి. మహర్షి అరవిందునికి రవీంద్రునితో సమానమైన స్థానము వంగదేశమున కలదు. గాంధీమహాత్ముడు, రాజకీయరంగమున ప్రాధాన్యత వహించకముందే, ఆయన గీతాఉపన్యాసములు

వంగదేశమును ఉత్తేజిత మొనరించినవి. ఆ దినాలలోని వంగ దేశమునందలి విప్లవోద్యమ నాయకులందరును అరవిందుని గీతా ఉపన్యాసములను విని, ప్రబోధితులై, భారతమాత సేవకు జీవితములను అంకితము జేయుటకు నిశ్చయించి ముందుకు వచ్చినవారే యని చెప్ప వచ్చును. ఇంగ్లీషులో శ్రీ కె. యస్. వెంకటరమణి మున్నగువారు రచించిన గ్రంథములు విద్యాధికులను, విద్యార్థులను ప్రబోధితులను జేసినవి. వెంకటరమణిగారి గ్రంథములు—తెలుగులోకూడా పరివర్తించ బడినవి.

తెలుగు దేశమున వాఙ్మయముద్వారా ప్రజలను మేలు కొల్పిన వైతాళికుడు శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు. వీరేశలింగం పంతులుగారు తమ రచనలద్వారా సంఘములోని కుళ్లును బయటపెట్టి, సంస్కరణోద్యమమును, మాటలతో ప్రచారము జేసి సంతృప్తిజెందక, ఆచరణలోనికి దెచ్చిరి. వీరేశలింగముగారిది సంస్కరణ దృక్పథము. రాజకీయముగా వీరేశలింగముగారు ప్రజాప్రబోధము చేయకపోయినప్పటికి వారి సంఘ సంస్కరణోద్యమము అంధుల కన్నులు తెరిపించి, జాతీయోద్యమ వ్యాప్తికి ఆంధ్రదేశములో మంచి అవకాశము కలుగ జేసినది. ఆంధ్రపత్రికను స్థాపించిన స్వర్గీయ దేశోద్ధారక విశ్వదాత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు ఆంధ్రదేశమున రాజకీయ చైతన్యమును కలుగజేయుటకు అద్వితీయమైన కృషిచేసిరి. ఆంధ్రుల ఏకైక దినపత్రికగా ఆంధ్రపత్రిక స్వాతంత్ర్యోద్యమ బీజాలను ప్రజా హృదయ క్షేత్రాలలో చల్లి, చిరస్మరణీయమగు సేవగావించినది. ఆంధ్ర దేశములో రాజకీయ ప్రబోధము కావించిన పత్రికలలో కృష్ణాపత్రికది అగ్రతాంబూలము. ఒకమారు శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారు తమ పత్రికలో యెక్కువగా వార్తల ప్రకటన జరుగుట లేదను ఆరోపణకు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచు, కృష్ణాపత్రిక వార్తాపత్రిక కాదనియు (News-paper), అది అభిప్రాయాల పత్రిక యనియు (Reviews paper) తెలిపిరి. భారతజాతీయ కాంగ్రెసు ఆదర్శాలను గూర్చి, కాంగ్రెసు అధ్యక్షోపన్యాసాలను గూర్చి జాతీయ భావ ప్రబోధకములగు కృష్ణా

పత్రిక సంపాదకీయములు ఆంధ్రదేశములో అపూర్వమగు సంచలనము కలుగజేసినవి. మారుమూలలనున్న ప్రజలు కృష్ణాపత్రిక సంపాదకీయములను చదివి, రాజకీయముగా చైతన్యవంతులైరి. నాయకులను, విద్యార్థులను, ప్రజాసామాన్యమును అందరినీ ఒక్కుమ్మడిగా ఊపి, ఉత్సాహతరంగితులను జేసినవి కృష్ణాపత్రిక సంపాదకీయాలు. రాధాకృష్ణుని వంటి వేదాంతవేత్తలేకాక పల్లెటూరి ప్రజానీకమును గూడ కృష్ణా సంపాదకీయాలు ఉత్తేజితులను గావించినవి. నాయకులు, కార్యకర్తలు, సామాన్యప్రజలు ఆ పత్రికా సంపాదకీయాలను చదివి, ప్రబోధితులగుచుండెడివారు.

ఆంధ్ర, కృష్ణా పత్రికల ననుసరించి యితర పత్రికలు గూడా బయలుదేరి ఆంధ్రదేశ రాజకీయ వాతావరణమును సజీవముగా జేసినవి. యువకులు భావగేయముల ద్వారా, ప్రజానీకమును మాతృదేశసేవకై, ముందుకు వచ్చునట్లు చేసినారు. గురుజాడ, రాయప్రోలు కవీంద్రులు ఇట్టి యువకులకు మార్గదర్శకులైరి. దువ్వూరి, విశ్వనాథ, జాషువ, తుమ్మల కవీశ్వరుల రచనలు ఆంధ్రదేశములో దేశభక్తి, త్యాగదీక్షను ప్రబోధించినవి. శ్రీ గరిమెళ్ళ సత్యనారాయణగారు కృష్ణాపత్రికలో తమ గేయములద్వారా, సత్యాగ్రహోద్యమ ప్రబోధమును జేసిరి. "మా కొద్దీ తెల్లదొరతనము," "అంటరాని వారెవరో కాదు, మా వెంటరానివారె," "దండాలు దండాలు భరతమాత" అను గేయాలు అపారమైన చైతన్యము కలుగజేసినవి. ఆధునికాంధ్రకవిశేఖరుల రచనలలోని 'చావలేదు చావలేదు, ఆంధ్రుల మహోజ్వల చరిత్ర,' 'దేశమంటే మట్టికాదోయ్, దేశమంటే మనుషులోయ్,' 'వీర గంధము తెచ్చినారము, వీరులెవ్వరో చెప్పుడీ,' 'కొల్లాయిగట్టితేనేమి మా గాంధి కోమటై పుట్టితేనేమి' అను గేయభాగాలు ఆంధ్రప్రజల నాలుకలమీద నాట్యము జేసినవి. భరతఖండపు చక్కని పాడియావుల వంటి పద్యములు ప్రజాసామాన్యములో బ్రిటీష్ పరిపాలనా స్వరూపమును బాగుగా చిత్రించినవి. రాయప్రోలు, గురుజాడ, విశ్వనాథ, జాషువా, తుమ్మల, దువ్వూరి మున్నగు ఆధునిక కవిశేఖరుల

రచనలు బహిరంగ సభలలో వేదికలమీద, శ్రావ్యముగా పఠింపబడి ప్రజలను చైతన్యవంతులుగా జేసినవి. సభలలో దేశభక్తి ప్రబోధములగు గేయాలు, పద్యాలు అద్భుతమైన జాగృతిని కలుగజేసినవి.

ఈ జాతీయోద్యమ వాఙ్మయ ప్రభావఫలితముగా తెలుగులో వీరకావ్యములు గూడ బయలుదేరి, పరదేశపాలనా బంధములను త్రెంచుకొనుటకై ప్రబోధము జేసినవి. ఆధునిక కవులలో శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి, శ్రీ అడివి బాపిరాజు, శ్రీ కొడాలి ఆంజనేయులు మున్నగువారు త్యాగ సమయములందు ముందుకు వచ్చి చెరసాలల నలంకరించిరి. శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి 'మాలపల్లి' అను నవల ప్రజలలో చాలా ప్రచారము కలుగజేసినది.

——:——

శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డి

ఆయన మితభాషి, సాధారణంగా, అడిగినంతవరకు జవాబు చెప్పి, తన పనేదో చేసికొనుట ఆయనకు అలవాటు. ఆధునిక నాగరికతా సంపర్క ఫలితాలైన కృత్రిమ మర్యాదలు, హావభావ విలాసాలు ఆయనలో కనుపించవు. ఆయనతో గాఢంగా పరిచయం లేనివారికి, ఒకటి రెండు మారులు మాత్రమే ఆయనను చూసినవారికి, ఆయన చాలా కటువైన మనిషిగా తోస్తాడు. తీవ్ర స్వరూపం, కొట్టొచ్చినట్లుండే మాటతీరు వెనక ఒక మెత్తని హృదయం ఉందని ఆయనతో పరిచయం అధికమైనకొద్ది తెలుస్తుంది. నిండుమనస్సు, నవ్యనవనీత హృదయం—పలుకుమాత్రం దారుణాఖండల శస్త్ర తుల్యం. ఇట్టి వ్యక్తి శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డి.

శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి-బహు భాషా విశారదులు; తెలంగాణంలో దేదీప్యమానంగా వెలుగుతున్న భాషాజ్యోతి; సంచార గ్రంథాలయం; సంభాషించే విజ్ఞానకోశం. 'సురవరంవారు రాజకీయాల్లోనే తన ప్రజా జీవితాన్ని ప్రారంభించారు,' అని ఆంధ్రపితామహులు శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారుఅన్నారు. ఆంధ్రోద్యమానికిబీజావాపనంగావించిన రోజులు; అప్పుడే విశ్వవిద్యాలయాన్ని వదిలి ప్రతాపరెడ్డిగారు హైదరాబాదులో న్యాయవాద వృత్తిని ప్రారంభించారు. కాని ఆవృత్తి ఆయన స్వభావానికి సరిపడలేదు. అప్పటికే నెలకు ఏడెనిమిదివందల ఆదాయం వచ్చే న్యాయవాద వృత్తిని ముందు వెనకలు ఆలోచించకుండా వదిలేశారు. పత్రికా రచనలద్వారా దేశాభ్యుదయానికి తమ జీవితాన్ని ఈ విధంగా అంకితం చేయటానికి న్యాయవాద వృత్తిని విడిచిపెట్టిన మరొక ఆంధ్రవ్యక్తి మందుముల నరసింగరావుగారు. ప్రతాపరెడ్డి, నరసింగరావుగార లిద్దరూ హనుమంతరావుగారి సహచరులే. పై ఇద్దరు ప్రత్యక్షంగా పత్రికారంగంలో దూకారు.

ఆంధ్ర పితామహులు హనుమంతరావుగారు మాత్రం ప్రచ్ఛన్నంగా పత్రికా సంబంధం కలిగించుకొని, నేడు కూడా అదేవిధంగా పత్రికా రచన చేస్తున్నారు.

ఆ నాడు శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి న్యాయవాద వృత్తినే అంటిపెట్టుకొని ఉన్నట్లయితే ఏనాడో న్యాయమూర్తి కాగలిగేవారు. ఆనాడే ఆయన తన పలుకుబడి ద్వారా ఏదైనా ఉద్యోగంలో ప్రవేశించి ఉన్నట్లయితే కావలసినంత డబ్బు సంపాదించి నేడొక ఉన్నతోద్యోగిగా వికసించెడివారు. కాని ఆ రెండు పనులు ఆయన చేయలేదు; ఆ రెండుపనులు ఆయన స్వభావానికి విరుద్ధమైనవి. ఇష్టంలేని పనిని దేవుడొచ్చి బలవంతపెట్టినా చేయడు. అదే ఆయన విశిష్టత.

రాజకీయాల్లో జీవితాన్ని ఆరంభించి, చివరకు కేవలం విద్వాంసుడుగా తయారైనాడు. ఆయనతోపాటు న్యాయవాదిగా ప్రవేశించి, మొట్టమొదట రాజకీయాల్లో కొంతకొంత సంబంధం మాత్రం కల్గించుకొంటూ, అంటీ అంటకుండా ఉండి, కొంత సాహిత్యాభిరుచికలిగి, బహుభాషా విశారదుడై, "ఆయన తనజీవితాన్ని సారస్వత సేవకే అర్పిస్తాడు" అని ప్రజలకు ఆశలు గొల్పిన శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావు నేడు ఇరువదినాల్గు గంటలూ రాజకీయాల్లో మునిగి తేల్తున్నారు. ప్రకృతిచిత్రం!

నేడు స్టేటుకాంగ్రెసు ఆంధ్రరాష్ట్రీయ సంఘంగా మారిన ఆనాటి (1929-30) ఆంధ్రమహాసభకు ప్రథమ అధ్యక్షుడు శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి. తర్వాత ఆంధ్రమహాసభ సంపూర్ణంగా రాజకీయ సంస్థ అయింది. తెలంగాణాలో నివసించే వారంతా, తెలుగువచ్చినా రాకపోయినా తెలుగువారేనని ఆంధ్రమహాసభ నిర్ణయించింది. అందుకువిరుద్ధంగా శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి ఒక ఉద్యమాన్ని లేవదీసి, ఆంధ్రమహాసభ వేదికమీద ఆంధ్రానికి మాత్రమే స్థానం ఉండాలని, ఆంధ్రులందరికీ తెలుగు తప్పనిసరిగా రావాలని గర్జించిన దినాలు జ్ఞాపకమున్నవి. ఈ వాదాన్ని పురస్కరించుకొని శ్రీ రెడ్డి ఆంధ్రమహాసభలో అభివృద్ధిపక్షాన్ని స్థాపించారు. కాని ఈ పక్షం ఎక్కువకాలం పనిచేయలేదు. తీరక్యాంధ్రులతో

సరిపడక, సురవరంవారు క్రమక్రమంగా రాజకీయాల నుంచి నిష్క్రమిం చారు. కాని నాటికీ నేటికీకూడ, ప్రతాపరెడ్డిగారు అతివాదియే. ఆనాటి అభివృద్ధిపక్షపు భావబీజాలే మొలకలెత్తి, తర్వాత ఆంధ్రసార స్వతపరిషత్తు యొక్క స్థాపనకు కారణభూతమైనవని చెప్పాలి.

తెలంగాణంలో దేశసేవకు, భాషాసేవకు తన జీవితాన్ని సంపూ ర్ణంగా ధారపోసిన ఏకైకవ్యక్తి శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి అంటే అతిశయోక్తి కాదు. ఆయన బహుభాషా విశారదుడు. కనపడిన గ్రంథాన్ని ఆసాం తం వల్లించేవరకూ ఆయనకు నిద్రపట్టదు. కేవలం పఠించటమేకాదు— గుణదోషగ్రహణ దృష్టితో గ్రంథమందలి ప్రతి అక్షరాన్ని మననం చేస్తాడు. ఏ విషయాన్ని స్పృశించినా, దాని సారం చూడనిదే ఆయన వదలడు. శ్రీ ప్రతాపరెడ్డి పండితుడు—విమర్శకుడు— కవి— కథకుడు—వ్యాస రచయిత—విజ్ఞాని. ఆయన కవికంటె ఎక్కువగా విమర్శకుడు—విమర్శకుని కంటె ముఖ్యముగా సహృదయుడైన పండి తుడు. ఆయన రచించిన "రామాయణ విశేషములు" అనే గ్రంథంలో అగాధ పాండిత్యం, బహుళ గ్రంథ పరిచయం, నిశిత విమర్శనా పటిమ అక్షరక్షరానికి ప్రత్యక్షమవుతూనే ఉంటాయి. ఆంధ్రుల సాంఘిక జీవ నాన్ని గూర్చి ఆయన వ్రాసిన వ్యాసాలు, చరిత్రరచనకొక వినూత్న మైన ఒరవడి అని చెప్పాలి. "హైందవధర్మ వీరులు" ఆయన నిర్దుష్ట వచన రచనకు రమ్యమైన తార్కాణము. రెడ్డిగారు వ్రాసిన "నిరీక్ష ణము" అనే కథ తెలుగు కథానికా సాహిత్యానికి చక్కటి అలంకా రం. "తుకారాం" అనునాటకము ఆయన రచించిన గ్రంథములన్నిటి లోకి ఆయనకు చాలా అభిమాన పాత్రమైనదని ఆయన సంభాషణ లలో గ్రహించగలిగాను. పత్రికా రచయితగా ఆయనచేసిన దేశసేవ గోల్కొండ పత్రికా పాఠకులకు విదితమే.

తెలంగాణము నా జన్మభూమి అని ఉప్పొంగిపోతాడు. తెలం గాణంపై ఆయనకు గల అభిమానప్రేమలకు నిదర్శనం "గోలకొండ కవులసంచిక." ఈ సంచికను గూర్చి :

"గోలకొండ కవుల కుసుమములు సమకూర్చి
దండ గుచ్చె మా ప్రతాపరెడ్డి
అందు తావులీను అలరు సమర్పింప
బడయమైతి మకట భాగ్యరేఖ"–

అని శ్రీ శేషాద్రి రమణకవులు వ్రాశారు.

తెలంగాణములోని సారస్వత, సాంఘిక, రాజకీయ, విద్యా, వైజ్ఞానిక, సాంస్కృతిక సంస్థలు జరుపు కార్యకలాపాల్లో అధ్యక్ష పీఠం ఎప్పుడూ అయాచితంగా ప్రతాపరెడ్డిగారినే వరించడం పరిపాటి. విజ్ఞానవర్ధనీ పరిషత్తుకు రెడ్డిగారు స్థాపకులు. ఈ సంస్థ ఆయనకు అతి ప్రాణప్రదమైనది. విజ్ఞానవర్ధని అనేకుల హృదయాలలో విజ్ఞాన జ్యోతిని వెలిగించింది. ఆంధ్ర శారదార్చనకై తెలంగాణ యువకులను గాఢ నిద్రనుంచి మేలుకొలిపిన వైతాళికుడు—దేశికుడు—శ్రీ ప్రతాప రెడ్డి. రెడ్డివిద్యార్థి వసతిగృహాన్ని అభివృద్ధికి తెచ్చినవారిలో ముఖ్యుడు.

ఆంధ్ర భాషానిలయము
విభాగము ....
విభాగ సంఖ్య .... 8·33

———:———

తెలంగాణము-
ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ వికాసము

ఒక జాతియొక్క సర్వతోముఖ వికాసానికి, ఆ జాతి సాహిత్యానికి సన్నిహిత సంబంధముకలదు. ఈ సంబంధము పరస్పర ప్రభావముతో గూడుకొన్నదని ఏ జాతిచరిత్రను, ఏ వాఙ్మయచరిత్రను పరిశీలించినప్పటికిని స్పష్టముకాగలదు. ఒకజాతి సంస్కృతికి, నాగరికతకు ఆజాతి సాహిత్యమే కొలతబద్దవంటిది. సారస్వతములేని జాతి మృతప్రాయము. ఒక దేశచరిత్రను పరిశీలించినప్పుడు, ఆ దేశమునందు పుట్టి పెరిగిన అభ్యుదయకరమైనఉద్యమాలకుజీవనాధారముసారస్వతమని యే బోధపడ గలదు. దేశ కాల పరిస్థితులనుండి సాహిత్యము తప్పించుకొన జాలదు. అదేవిధముగా ప్రతిభావంతమైన సాహిత్యముయొక్క ప్రభావమును ఏజాతికూడ తప్పించుకొనజాలదు. దాస్యశృంఖలాబద్ధమై, పరాయి పాలనలో నలిగిపోవుచున్న భారతదేశమే, బంకించంద్ర చటర్జీ, ఈశ్వర చంద్ర విద్యాసాగరులు, రవీంద్ర కవీంద్రుల వంటి సాహితీ వేత్తలను గన్నది. వారి రచనలను విన్న భారతజాతి ఒక్కుమ్మడి సంకెళ్ళను త్రెంపుకొని స్వాతంత్ర్యోద్యమము నందుదూకినది. వారువంగరాష్ట్రమునకేకాక ఇతరరాష్ట్రములకు కూడ ఆదర్శప్రాయులైరి. వీరి రచనల ద్వారా భారతదేశ రాజకీయాలందు ప్రముఖపాత్రనువహించిన స్వాతంత్ర్యవీరులు, వన్నెకెక్కిన నాయకులు బంగాళా దేశమున ప్రభవించిరి. బంకించంద్రుని వందేమాతరగీతము యావద్భారత హృదయములో ప్రతి ధ్వనించి పులకెత్తింప జేసినది. సమకాలికముగా ఇతరప్రాంతాలయందు అక్కడి రచయితలద్వారా ఇట్టి చైతన్యమేకలిగినది.

మన తెలుగునేలగూడ ఈ పరివర్తననుండి తప్పించుకొనలేదు. వీరేశలింగం పంతులు, చిలుకూరు వీరభద్రరావు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులు, చిలుకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము ప్రభృతుల సారస్వత సేవ ఆంధ్రదేశములో నవోదయానికి నాందీ ప్రస్తావనమైనది.

పూర్వరంగము

ఆంధ్రజాతి మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని చరిత్ర ఉద్ఘోషించుచున్నది. రెండు వేల సంవత్సరాల క్రిందట ఆంధ్రదేశాన్ని పాలించిన మొట్టమొదటి స్వతంత్ర రాజవంశము శాతవాహనులది. ఆనాడు ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దులు తూర్పున బంగాళాఖాతమువరకును, పడమర అరేబియా సముద్రము వరకును, ఉత్తరమున మధ్య హిందూదేశమునకు, దక్షిణాన మైసూరుదాకను వ్యాపించినట్లు చరిత్రవల్ల విశదము కాగలదు. శాతవాహనులు పరిపాలించిన రాజ్యము సమగ్రమనియే చెప్పవచ్చును. అనగా శాతవాహనుల ఆంధ్రదేశములో మద్రాసు రాష్ట్రములోని తెలుగు జిల్లాలతో పాటు హైదరాబాదు రాష్ట్రములోని తెలుగు జిల్లాలు కూడ చేరియుండెను. ఆనాడు ఆంధ్రులు కనిపెంచుకొన్న మహోజ్వలమైన సంస్కృతి తూరుపుదీవులలో కూడ నడయాడినట్లు తెలియుచున్నది. తరువాత ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో ఒడుదొడుకులెన్నియో కలిగినవి. చిన్నచిన్న రాజ్యములేర్పడుటతో తెలుగునేల చీలి, చిందరవందరయైపోయినది. అయితే-దేశ సమైక్యతకు నిజానికి భంగము వాటిల్లినది బ్రిటీషు పరిపాలనలోనేయని చెప్పవచ్చును.

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు మన దేశములో ప్రవేశించి, క్రమక్రమముగా విస్తరించి అప్పుడు ఆంధ్రదేశానికి పరిపాలకుడుగానున్న హైదరాబాదు నిజాంను తమకు ఆధీనునిగా జేసుకొనిన తరువాత, ప్రస్తుతము ఆంధ్ర దేశములోని సర్కారు జిల్లాలు కంపెనీ పరిపాలన క్రిందికి 1760 లో తేబడినవి. అనగా హైదరాబాదులోని ప్రస్తుత తెలుగు జిల్లాలు నిజాం పరిపాలనక్రింద ఉండిపోయినవి, సర్కారు జిల్లాలు బ్రిటీషు పరిపాలనక్రిందికి వచ్చెను. ఇది జరిగి సుమారు రెండువందల సంవత్సరములు కావచ్చినవి.

చరిత్రలో ఈ రెండువందల సంవత్సరాలు యేమంత గొప్ప కాలము కాదు. అయినప్పటికి 1766 సంవత్సరములో జరిగిన కృత్రిమ భౌగోళిక విభజన ఫలితంగా ఆంధ్రుల సమైక్యతకు భంగము కలిగినదని

చెప్పవచ్చును. ఆనాటినుండి పరిపాలనదృష్ట్యా ఏర్పడిన ఈ పొలిమేరలు ఒకరి నొకరు అర్థము చేసుకొనుటకు ప్రతిబంధకము లైనవి.

హైదరాబాదు రాష్ట్రములో ఆంధ్రోద్యమ పితామహులు ప్రసంగవశమున నాతో జెప్పిన ఒక వృత్తాంతము ఈ సందర్భములో జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. వారు క్రొత్తగా ప్రజాహిత జీవనములో అడుగు పెట్టిన తర్వాత అనగా మూడు దశాబ్దాల క్రింద నన్నమాట; ఒక పర్యాయము వారు సర్కారు జిల్లాల ఆంధ్ర ప్రముఖులైన ఒకరితో ఏదో సంభాషించు సందర్భమున (వారు తరువాత అఖిల భారత రాజకీయాలలో ప్రథమ శ్రేణి నలంకరించిన వారు)-'హైదరాబాదులో ఆంధ్రులు కలరా!' యని ప్రశ్నించిరట. నేను, చాలామంది సర్కారు జిల్లాల ఆంధ్రులు సంభాషించినప్పుడు— "మీరు హైదరాబాదు వాసులైనప్పటికి తెలుగు మాట్లాడగలుగు చున్నారే" యని అనేకులు ఆశ్చర్యపడి యుండిరి. హైదరాబాదు తురకరాజ్యము అన్న భావమొక్కటే హైదరాబాదేతరులైన ఆంధ్రుల హృదయాలలో వ్యాపించియుండెను. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయమున ప్రసిద్ధులైన ఒక రచయిత తెలంగాణమున తెలుగు రచయితలు ఎవ్వరు? అని ఒకానొక సందర్భమున నన్ను ప్రశ్నించి యుండిరి. ఈ విధముగా రెండు వందల సంవత్సరాల కాలమున భిన్న పరిపాలన మరియు కృత్రిమ భౌగోళిక విభజన ఫలితంగా ఆంధ్రదేశ సమైక్యతకు రాజకీయంగానే కాక,సాంస్కృతికంగా కూడ పెద్ద గొడ్డలిపెట్టు తగిలెనని పైసంఘటనలే ఋజువు చేయుచున్నవి.

హైదరాబాదు రాష్ట్రములోని ఎనిమిది జిల్లాలు తెలుగు జిల్లాలు; హైదరాబాదు, సికింద్రాబాదు నగరాలు ఆంధ్రనగరాలు. కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు కేంద్రమై యలరారిన ఓరుగల్లు హైదరాబాదు రాష్ట్రాంతర్గతము. తెలుగు దేశ చరిత్రలో, తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో హైదరాబాదులోని ఎనిమిది జిల్లాలకు అత్యధికమైన ప్రాముఖ్యతగలదు. నిజానికి మొట్టమొదటిసారి తెలుగు జాతీయతకు రూపురేఖలు దిద్దబడినది హైదరాబాదు రాష్ట్రములోనే యని చెప్పినచో

అతిశయోక్తి కాజాలదు. సుప్రసిద్ధచరిత్ర పరిశోధకులైన శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు- "మనది ఆంధ్రదేశం; మనమంతా ఆంధ్రులమనే జాతీయాభిమానము మొదటిసారి మనకు కాకతి గణపతి దేవరాయల కాలంలో కలిగిందని, ఆ రాజన్యుడే ఆంధ్రులందరిని ఒక్క రాజ్యంలోనికి తీసుకుని రావలెనని మొదటిసారి ప్రయత్నించినాడని" గ్రంథస్థము కావించినారు.

కాకతి గణపతిదేవుని రాజ్యపాలనలో మహోజ్జ్వలంగా వెలిగిన ఆంధ్రరాజ్యలక్ష్మితోపాటు ఆంధ్రసారస్వతము, ఆంధ్రశిల్పము మూడుపూవు లారు కాయలుగా కాచి వృద్ధి బొందినవి. ఆంధ్రశిల్పకళాలక్ష్మి వేయి వన్నెలను దిద్దికొని మురిసిపోయినది. మార్కోపోలోవంటి విదేశయాత్రికులను దిగ్భ్రమ జెందించిన ఆంధ్రనగరవైభవము అనుపమానము. ఉత్తమశిల్పమున కునికి పట్టులగు సౌధములచే నలరారిన ఆ విశాల రాజవీధులు; శత్రురాజులకు దుర్భేద్యమై నిలచిన ఆ కోటలు; ఆ నాడు ఆంధ్రోర్వీశు మొగసాలపై మ్రోగిన ఘంటా ఝణాత్కారములు; ఆ పూటకూటింటిలోని కప్పురభోగి వంటకము; కమ్మని గోధుమపిండి వంట; ఆ చిత్రశాలలు; ఏకశిలానగర నాగరికజీవితమునకు ప్రతిబింబములై నేటికిని క్రీడాభిరామమున అక్షరరూపముతో శోభిల్లుచున్నవి. ఇట్లు ఆంధ్రదేశమునకు, ఆంధ్రసంస్కృతికి కేంద్రమై వెలిగిన ఆంధ్రనగరము తెలుగు జాతీయతకు వన్నెచిన్నెలు దిద్దుటలో ఆశ్చర్యములేదు.

ఒక్కమారు తెలుగు సాహిత్యచరిత్రను అవలోకించితిమేని, తెలంగాణమునకు ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రలోనున్న ప్రత్యేకస్థానము కన్నులకు గట్టును. దేశ కాల పరిస్థితులవలన రచయితలకు, రచనలకు కొంతకాల మజ్ఞాతవాసము కలిగినది. తెలంగాణమందలి గ్రామాలలో తాళపత్ర గ్రంథములు లేనివారు లేనేలేదని చెప్పిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. ఆధునిక కాలమున ఇక్కడి సారస్వతోద్యమ వ్యాప్తిని పరిశీలించునప్పుడు రాజకీయ పరిస్థితులను మనము దృష్టిలోనుంచుకొనవలసి యున్నది. బ్రిటీషువారు ఏమి జేసినప్పటికిని,బ్రిటీషు ఇండియాలో

విద్యావ్యాప్తికై జరిగిన కృషిని నిరోధించలేదనియే చెప్పవలెను. సారస్వత సభలకు బ్రిటీషు ప్రభుత్వము ప్రతిబంధకములను కల్పించలేదు. బ్రిటీషు ఇండియాలో రాజకీయాలతో సంబంధములేని సారస్వత కృషి జరుగుటకు కావలసినంత యవకాశము దొరికినది. అందుచేత కేవల సారస్వతోపాసకులైన వారికృషి నిరంతరాయముగా జరిగినదనియే చెప్పవలయును. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలైన వీరేశలింగ ప్రభృతుల జీవితాలు ఇందుకు నిదర్శనములు. సర్కారు జిల్లాలలో సారస్వతసేవకు తమజీవితాలను అంకితము జేసిన మహాశయులలో అత్యధిక సంఖ్యాకులు రాజకీయాలతో ప్రమేయము కలిగించుకోలేదు. అందువలన అచ్చట రాజకీయ కార్యకర్తలు సారస్వతోపాసకులు విడివిడిగా కృషిజేయుట జరిగినది. కాని తెలంగాణములో ఇదిసాధ్యము కాని, సంభవము కాని కాలేదు. ఇక్కడిప్రజల మాతృభాషను అణచివేయుటయే అప్పటి ప్రభుత్వముయొక్క ముఖ్యోద్దేశమై యుండెను. కేవల సారస్వతోద్యమము,అను మాటకు అవకాశములేని పరిస్థితులను ఇక్కడిప్రభుత్వము కలిగించినది. గ్రంథాలయాల స్థాపనయే బహుదుస్తర కార్యముగా నుండెను. వీని నిర్వహణ బాధ్యతను వహించిన కార్యకర్తలు ఎన్నియో ఇబ్బందులకు గురిచేయబడిరి. సారస్వత సమావేశాలపైనగూడ అనేక విధాలైన నిర్బంధాలు ప్రయోగింపబడి యుండెను. ప్రజల మాతృభాషల వ్యాప్తికి ఏ కొంచము అవకాశ మిచ్చినప్పటికిని అందువల్ల స్వతంత్రభావాలు వ్యాప్తిజెంది రాజకీయముగా తమ కొంప మునిగిపోవు నను దృఢనిశ్చయముతో కవి సమ్మేళనాలు, సారస్వత సభల యెడ గూడ ఇక్కడి ప్రభుత్వము నిర్బంధ విధానము ననుసరించినది. ఏ చిన్న సమావేశము చేయదలచి నప్పటికిని ప్రభుత్వము యొక్క అనుమతి అవసరమై యుండెను. ఈ అనుమతి మిక్కిలి దుర్లభమై యుండెను. ఈ వాగ్బంధన శాసనము యొక్క పైశాచిక తాండవము వలన రాజకీయ కార్యకర్తలు, సారస్వతోపాసకులు విడివిడి వర్గాలుగా నైనను చీలిపోయి పనిజేయు నవకాశమైనను దొరకలేదిక్కడ. సమావేశ

స్వాతంత్ర్యము, వాక్స్వాతంత్ర్యము, రచనాస్వాతంత్ర్యము హైదరాబాదీయు లందరియొక్క ముఖ్యాశయమై యుండెను. ఈ యాశయము కొరకై ప్రతివారును కృషిజేసియుండిరి. ఈ కృషి ప్రభావము సారస్వతరంగమున గూడ ప్రత్యక్ష మగుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్య పతనము తరువాత వీరేశలింగము పంతులుగారివరకు తెలుగుభాషలో జరిగిన సారస్వతకృషి స్వల్పమైనదనియే చెప్పవచ్చును. ఈ కాలములో సమస్తాంధ్ర దేశమునందలి సారస్వతమునకును గ్రహణము పట్టినదని చెప్పిన యతిశయోక్తి కాజాలదు. ఈ రాహుకేతువుల పీడనుండి తెలుగుదేశమును విముక్తి గావించి, తెలుగుతోటలో క్రొత్తపాదులను నిర్మించిన మార్గదర్శి వీరేశలింగము పంతులు. వీరేశలింగము సంస్కృతాంధ్రములు చక్కగా పఠించి, ఆంగ్లసారస్వతపఠనముచే ప్రభావితుడైన ఉపజ్ఞాశాలి. ఆయన సారస్వత క్షేత్రమున అడుగుబెట్టిన సమయమున తెలుగుదేశమున రెండు ముఖ్యమైన విద్యాధిక వర్గాలు ఏర్పడియుండెను. మొదటివారు సంస్కృత పండితులు, రెండవవారు ఆంగ్లవిద్వాంసులు. ఈ యిరుపక్షాలమధ్య సరియైన సమన్వయము లేకుండెను. ఉభయపక్షాలకు కూడ తెలుగుతల్లిమీదనేమంత ప్రేమ యుండియుండలేదు. ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై కృషిజేయవలెననుపట్టుదల వారికిలేకుండెను. ఈ పరిస్థితులలో తెలుగు దేశమున శ్రీవీరేశలింగము తన పాంచజన్యమునుపూరించెను. ఆంగ్లభాషద్వారా విద్యాభ్యాసము గావించి, ఆ భాషలోగల వివిధ వాఙ్మయ విశేషములను చవిజూచిన తెలుగువారిని ఆయన ఆంధ్రభాషా పునరుద్ధరణము చక్కగా ఆకర్షించినది. కేవల సారస్వత కృషికై హైదరాబాదులోగల నిర్బంధాలు బ్రిటీషు ఇండియాలో లేకపోవుటవలన ఒక్కమారుగా తెలుగుదేశమునందు సారస్వతోద్యమము వెల్లువయై ఉప్పొంగినది. ప్రభుత్వోద్యోగాల యందుండు విద్యాధికులు గూడ ఈమహాప్రవాహమునందు స్నానముచేసి, కలము కసరత్తులను గావించినారు.

హైదారాబాదులోని పరిస్థితులు మరొకవిధముగా నుండెను. ఊరూర సంస్కృతాంధ్ర పండితులున్నప్పటికి, వారు పరస్పరము సమావేశమై బాహ్యప్రపంచముతో సంబంధము కలిగించుకొను నవకాశము లేకుండెను. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమున ప్రాంతీయభాషలకు స్థానమీయబడినందువలన బ్రిటీషు ఇండియాలోని ఆంగ్ల విద్యాధికులకు తమ మాతృభాషలతో పరిచయ మేర్పడియుండెను. హైద్రాబాదు రాష్ట్రమున రాజభాష ఉరుదూ; విద్యావిధానమంతయు ప్రాథమిక తరగతులనుండి విశ్వ విద్యాలయ తరగతులవరకు ఉరుదూద్వారా జరుపుచు, యే యితర రాష్ట్రములలో లేని క్రొత్త విద్యాపద్ధతి హైదరాబాదు ప్రజల నెత్తిమీద రుద్దబడినది. ఉద్యోగములు మొదలైన ప్రభుత్వ కరుణాకటాక్షములు గూడ నూటికి తొమ్మిదిమంది లేని అల్పసంఖ్యాకులమీదనే ప్రసరించినందువలన ఉరుదూ ద్వారానైనను ఉన్నతవిద్య నభ్యసించవలెనను అపేక్ష ప్రజలలో కలుగలేదు; ఇందుకుతోడు ప్రజాసామాన్యముయొక్క ఆర్థిక దారిద్ర్యమును వృద్ధి చేసినది. ఈ విధముగా సమస్త భారత మహాసముద్రములో హైదరాబాదు రాష్ట్ర మొక ప్రత్యేకద్వీపముగా సిద్ధమై అందు నివసించు ప్రజలను నాగరకప్రపంచమునుండి వేరుచేసినది. తత్ఫలితముగా గతశతాబ్దాంతమునుండి ఈ శతాబ్దాంతమువరకు హైదరాబాదులోని కొద్దిమంది విద్యావంతులలో రెండు ప్రస్ఫుటమైన వర్గా లేర్పడియుండెను. పల్లెటూళ్ళలో నాగ్రిస వాసోదైన్యమునకు గురియై కృశించుచుండిన సంస్కృతపండితులు, ఆంధ్రకవులు మొదటివర్గము. ప్రభుత్వ వ్యవహారాల కొరకు కొలదియో గొప్పయో ఉరుదూభాషా ప్రావీణ్యము, దానికి తోడు ఫార్సీభాషా పరిచయమును అలవరచుకొన్న లౌకికులు రెండవ వర్గము.

ఈ సందర్భమున ఇంకొక ముఖ్యవిషయముగూడ గమనించవలెను. ఆంగ్లభాష ఒక మహాసముద్రమువంటిది. ప్రపంచ విజ్ఞానభాండారమునకు ప్రవేశము కలుగజేయు తాళముచెవి ఆంగ్లభాష. పాఠకుల నుత్తేజితులనుజేయు సామర్థ్యము ఆంగ్లభాషకు కలదు. కాని ఉరుదూ

భాష ఇట్టిది కాదు. ఉరుదూ వయఃపరిమాణము మూడునుండి నాలుగు వందల సంవత్సరాలకు మించియుండదు. ఉరుదూ కవిత్వము గోలకొండ, బిజాపూరు రాజధానులందు పదహారవ శతాబ్దముయొక్క చివరను, పది హేడవ శతాబ్దియొక్క ఆదియందును, ప్రారంభమైనది. ఉరుదూ సారస్వతమునకు శృంగార కవిత్వము, ప్రబంధ పోకడలు, సూఫీతత్వ ప్రతిపాదకమైన సాహిత్యము ప్రధాన లక్షణములు. కావున ఈ ఉరుదూ సారస్వతమునకు పఠితలను ఆంగ్లభాషవలె ఉత్తేజితులనుచేసి, విజ్ఞానము ప్రసాదించు సామర్థ్యము లేనందువలన, ఇది చెప్పదగిన గొప్ప పరిణామాలను ప్రాంతీయ భాషలలో కలుగ జేయలేకపోయినది.

హైద్రాబాదు రాష్ట్రములోని తెలుగుసీమవంక తమ దృష్టిని ప్రసరించి ఆధునిక యుగమున ఇక్కడి సారస్వతోద్యమమునకు నిజమైన పునాదులు వేసిన వారు స్వర్గీయ శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు గారు. శ్రీ వేంకటలక్ష్మణరావుగారు మహారాష్ట్ర దేశముతోను, భాషతోను గాఢమైన సంబంధము, పరిచయము కలిగిన విద్వన్మణులు. చరిత్ర పరిశోధన, విజ్ఞానప్రచారము వారి ఆశయాలై యుండెను. ఈ ప్రత్యేక ఆశయాలు కలిగిన లక్ష్మణరావుగారు తెలంగాణ క్షేత్రములో నాటిన సాహిత్యవృక్షము, వానికి అనుగుణమైన ఫలములనే లభింపజేసినది. ఈ శతాబ్దారంభమున హైద్రాబాదు రాష్ట్రమునందు వారు గ్రంథాలయోద్యమ రూపమున భాషాప్రచారము ప్రారంభించిరి. హైదరాబాదులోని శ్రీ కృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము(1901), హనుమకొండలోని రాజరాజనరేంద్ర భాషానిలయము (1904) ల స్థాపనకు లక్ష్మణరావుగారి కృషి ప్రోత్సాహములే ముఖ్యకారణములు. లక్ష్మణరావుగారు తమ విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలిని 1900 వ సంవత్సరమునందే స్థాపించిరి. ఈ గ్రంథమండలి మొదటి నాలుగు ప్రచురణములు హైదరాబాదు నుండియే వెలువడినవి. తరువాత 1908 సంవత్సరమున విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి కార్యాలయమును హైద్రాబాదు నుండి మార్చుట జరిగినది. లక్ష్మణరావుగారు చూపించిన మార్గమున హైద్రాబాదు రాష్ట్రమందు ఆంధ్రవాఙ్మయరథము నడిపించుటకు

నడుము గట్టిన సారథి మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు. ఒక్క వాఙ్మయోద్యమమునకే కాక రాజకీయోద్యమము మొదలైన ఇతర ఉద్యమాలకుకూడ మార్గదర్శకులు శ్రీ హనుమంతరావుగారే. భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్రలో కొందరి మహనీయుల జీవితాలను పరిశీలించినపుడు మన దేశము పరాధీన దేశము కాకుండినచో, వారు రాజకీయ రంగమున అడుగు బెట్టక, విజ్ఞానప్రపంచమునందు మాత్రమే విహరించెడి వారని విస్పష్టము కాగలదు. ఇట్టి శ్రేణిలో చేర్చదగిన వారు శ్రీ హనుమంత రావు పంతులుగారు. వీరు హైద్రాబాదు రాష్ట్రము నందుగాక మరొక ప్రాంతమున జన్మించియుండినచో, తమ జీవితమును సాహిత్యవ్యవసాయమునకు, విద్యావ్యాప్తికి పూర్తిగా వినియోగించెడి వారు. హైద్రాబాదు రాష్ట్రములోని ప్రత్యేకపరిస్థితులే వారి ప్రజాహిత జీవనమునకు రాజకీయవాసన కలిగించినవి. హనుమంత రావుగారు ఇంగ్లీషు, ఉరుదూ, ఫార్సీభాషలయందు ప్రవీణులు; లక్ష్మణరాయ సాహచర్యముచే ప్రభావితులు. తెలంగాణ పరిస్థితులను చక్కగా అవగాహన చేసుకొనిన ఆంధ్రభాషాప్రియులు. వారు దేశభాషలపైన ప్రభుత్వమునకుగల సవతి తల్లి ప్రేమను గమనించిరి. ఆంధ్రచరిత్ర కుపయుక్తములుగాగల అనేక శాసనములు యూరూర పడియుండుటను తిలకించిరి. తాటియాకు గ్రంథాలు వేనవేలుగా జీర్ణించిపోవుట పరికించిరి. నాగరిక జీవితసౌధమునకు ఉరుదూభాషయే సింహద్వారముగా భావింప బడుట నవలోకించిరి. పల్లెలలో అజ్ఞాతవాసము చేయుచున్న కవి పండితులమీద ఒకమారు తమ దృక్కులను ప్రసరించిరి. ఈ పరిస్థితులలో ఆంధ్రభాషోద్ధరణకు గ్రంథాలయాలే ముఖ్యసాధనములని గ్రహించి జిల్లాలలో విరివిగా గ్రంథాలయాలను స్థాపించుట ద్వారా భాషాప్రచారమును గావించిరి. కొంత కాలమునుండి నిద్రావస్థలోనున్న ఆంధ్రులను ఈ గ్రంథాలయోద్యమము మేలుకొలిపినది. గ్రంథాలయ సమావేశాలు, వార్షికోత్సవాలు, వాఙ్మయప్రదర్శనములు రచయితలలో ఉత్సాహమును పురికొలుపుటకు చక్కగా తోడుపడినవి. యువకు లనేకులు సాహిత్యసేవకు కంకణబద్ధులైనారు.

గ్రంథమాలలు, పత్రికలు బయలుదేరి, భాషాప్రచారము ప్రారంభించినవి. శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారివంటి ఆంగ్లవిద్యాధికులు జీవితములో ఆర్థికముగా అభివృద్ధికి రాగల అనేక అవకాశాలను జారవిడుచుకొని సాహిత్యసేవకు, భాషాప్రచారమునకు, పత్రికారచనద్వారా దేశసేవకు తమ జీవితమును అంకితము గావించిరి. తెలంగాణలో ప్రజాభిప్రాయమును దిద్దితీర్చుట యందు, నిర్భయముగా అభిప్రాయాలు ప్రకటించి ప్రజలకు అండగానిలిచిన గౌరవము గోలకొండ పత్రికకు యియ్యవలసి యున్నది.

హనుమంతరావుగారు స్వయముగా చక్కనిరచయితలు. తెలుగు భాషలో వ్యాసకర్తలు ఈ నాటికిని మిక్కిలి అరుదుగానున్నారు. చక్కని- చిక్కని వచన శైలిలో విషయ పరిపూర్ణతగల వ్యాసములను వ్రాయ సమర్థులైన కొద్దిమంది ఆంధ్ర రచయితలలో హనుమంతరావు గారికి ప్రత్యేకమైన స్థానముగలదు. బంకించంద్రఛటర్జి వ్రాసిన ఆనందమఠమను నవలకు తెలుగుఅనువాదము; గ్యారీబాల్డీ జీవితచరిత్ర; రోమకసామ్రాజ్యచరిత్ర; శ్రీ చింతామణిరావు వైద్యాగారి "ఎపిక్ ఇండియా" అను ఆంగ్లగ్రంథములకు "క్షాత్రకాలపు హిందూర్యాల"ను తెలుగు పరివర్తనములు హనుమంతరావుగారి తొలిరచనలు. ఈ రచనలు హనుమంతరావుగారి ఆశయాలు, వారిమీద లక్ష్మణరావుగారి ప్రభావము స్పష్టముగా తెలుపుచున్నవి. తెలుగు భాషలో మంచి వచన గ్రంథములు లేకపోవుటచేత, ఆలోటునుదీర్చవలెనన్నది మొదటియాశయము. ఆంగ్ల, వంగ, మహారాష్ట్రాది ఆంధ్రేతర వాఙ్మయాలలో జరుగుచున్న సాహిత్య ప్రచారమునుజూచి, ఆ విధముగానే మన భాషలో గూడ చరిత్ర, విజ్ఞానము మొదలైన విషయాలనుగూర్చి గ్రంథరచన చేయవలయుననునది రెండవ ఆశయము. ఆంగ్లాది పాశ్చాత్య భాషల యందలి నూతన వాఙ్మయరీతులను, విజ్ఞానమును తెలుగులో దిగుమతి చేయవలయుననునది, మూడవఆశయము. నేడు హనుమంతరావుగారు రాజకీయముగా అస్త్రసన్యాసము గావించినప్పటికి ఇట్టి ఆశయాలతో సాహిత్యసేవ కావించుచునేయున్నారు. లక్ష్మణరావుగారి

మరణము తరువాత విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి ఆగిపోయినది. గ్రంథమండలి అంతర్ధానముతోపాటు, తెలుగులో విజ్ఞాన వాఙ్మయప్రకటన ప్రయత్నాలు సన్నగిల్లినవి. తెలంగాణమునే కాక సమగ్రాంధ్రదేశమున జరిగిన సాహిత్యకృషిని సమీక్షించినచో మన భాషలో వివిధ విషయాలనుగురించి విజ్ఞానమును ప్రసాదించగల గ్రంథజాలము మిక్కిలి తక్కువయనియు, మహారాష్ట్ర, వంగ, హిందీ భాషలతో పోల్చినప్పుడు మనము చాలా వెనుకబడి యున్నామనియు ఒప్పుకొనకతప్పదు. ఇది హనుమంతరావుగారికి హృదయవేదన కలిగించినది. ఈ లోటు నివారించుటకే వారు ఆంధ్ర చంద్రికాగ్రంథ మాలను స్థాపించిరి. ఆ గ్రంథమాలయొక్క సకలవ్యవహారములను తామే నెరవేర్చుచు గ్రంథప్రకటన గావించుచున్నారు. ఇప్పటివరకీ గ్రంథమాలలో విస్మృతసామ్రాజ్యములు, ఆంధ్రోద్యమచరిత్ర రెండు సంపుటములు, ఆంధ్ర సాహిత్యచరిత్ర సంగ్రహము, ప్రాచీనాంధ్రనగరములు, రాజకీయ పరిజ్ఞానము, అను పుస్తకాలు వెలువడినవి. త్వరలోనే ఆర్థిక, భౌతిక విజ్ఞానములగూర్చి గ్రంథములు కొన్ని వెలువడనున్నవి. చారిత్రక దృక్పథము, విజ్ఞాన వాఙ్మయ ప్రచారము అను హనుమంతరావుగారి ముఖ్యాశయములు ఈ గ్రంథమాల ప్రచురణములలో ప్రతిబింబితములగుచున్నవి.

తెలుగు భాషలో హనుమంతరావుగారికి ప్రత్యేక విశిష్ట స్థానము నీయగలిగినది వారి కథానికారచన. అధునిక ఆంధ్రవాఙ్మయమున కథానికా రచనకు మార్గదర్శకులైన కీర్తి గౌరవములు హనుమంతరావుగారికి చెందవలసియున్నవి. సుమారు నలుబది సంవత్సరాల క్రింద కృష్ణాపత్రికలో వీరు వరుసగా 13 కథానికలను ప్రచురించి ఆంధ్ర కథావీథికి త్రోవజూపించియున్నారు.

ఇది యిట్లుండగా శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు చూపించిన మార్గాన హనుమంతరావుగారొక గొప్ప సారస్వతోద్యమమునకు దృఢమైన పునాదుల నేర్పరచిరి. ఇతర ప్రాంతాల సారస్వత కృషిని తెలంగాణ సారస్వతోద్యమముతో పోల్చినప్పుడు కొన్ని ప్రత్యేకతలు కన్పట్టు

చున్నవి. తెలంగాణములో సారస్వతకృషి ఒకనిర్మాణాత్మక ఉద్యమముగా కొనసాగినది. ఇతర ప్రాంతాలలో సారస్వత కృషి వ్యక్తులను ఆశ్రయించినది. తెలంగాణా సారస్వత కృషి ప్రజలను మేలు కొలుపు ఒక మహోద్యమముగా సంస్థలను ఆశ్రయించి కొనసాగినది.

పండితకవులు

తెలంగాణములో కవులయొక్కయు పండితుల యొక్కయు కొరత ఎన్నడు లేకుండెను. ప్రచారము, ప్రకటనము ఇక్కడి ప్రత్యేక పరిస్థితులవలన లోపించినందున నివురుగప్పిన నిప్పువలె కవులు, పండితులు దాగుకొనియుండిరి. స్థాలీపులాక న్యాయముగా ఈసందర్భములో వీరిని కొందరిని ప్రశంసించుట అవసరము. శ్రీ వెల్లాల సదాశివ శాస్త్రులవారు కొల్లాపుర సంస్థానవాస్తవ్యులు; బహుగ్రంథకర్తలు; మహాపండితులు. సంస్కృతములో చంపువులు, శాస్త్ర చర్చలు కావించిన చాలా గొప్పవైయాకరణి. ఈయన తెలుగులో చంద్రికా పరిణయమునకు వ్యాఖ్యాత. వీరి రచనలలో పేర్కొన తగినవి, ఆంధ్రుల చరిత్ర విమర్శనము; నరస భూపాలీయమును గూర్చి కావ్యాలంకార సంగ్రహమను తెలుగు వచన గ్రంథమును; నామిరెడ్డి చరిత్ర (శాసనములపై చరిత్ర) అనునవి. ఈ పండితశ్రేణిలో పేర్కొనదగిన మరొకరు శ్రీ బుక్కపట్నము శ్రీనివాసాచార్యులవారు. వీరిది విద్వత్కవి కుటుంబము. ఎనిమిది తరములుగా వీరి వంశమువారు కవులు. సుప్రసిద్ధులైన కిరీటి వేంకటాచార్యులవారు వీరి పూర్వులలో నొకరు. శ్రీనివాసాచార్యులవారు తమ ఏడవ సంవత్సరమునుండియే కవిత్వము జెప్ప నేర్చి, పదునైదవయేట, బాలకవి బిరుదాంకితులైరి. తరువాత మైసూరు సంస్థానాస్థానమందు బాలసరస్వతి బిరుదమందిరి. నవద్వీపములో తర్కతీర్థ బిరుదమందిరి. ఉత్తర భారతమందలి దర్భాంగ, జోధ్పూరు, గవాలియారు, ఇందోరు, ధారానగరు, జమ్మూ మొదలగు అనేక సంస్థానాలలో దిగ్విజయము గావించినారు. ప్రాకృతములు, సంస్కృతము, ఆంధ్రము అష్టభాషలలో అనువుగా శతఘంట కవనము చేయువారు. మద్రాసు, కడప, ప్రొద్దుటూరు, బనగనపల్లి, పెనుగొండ,

తాడిపర్తి, సురపురము మొదలగు స్థలములములో అవధానములు గావించినారు. వీరు బహు గ్రంథకర్తలు. రచనలు విశేషముగా సంస్కృతమున నున్నవి. వీరి కుమారులైన జాతక విద్వన్మణి వేంకటాచార్యుల వద్ద వీరి గ్రంథాలు కలవు. ఈ వేంకటాచార్యులవారి నెరుగని పండితులు, కవులు ఆంధ్రదేశమున లేరు. ఆంధ్రనాటక పితామహులగు ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులవారును, ఉత్తర హిందుస్థాన హిందూసంస్థాన కవీశ్వరులును, వీరిని ప్రశంసించిరి. శ్రీ తిరుపతి వెంకటకవులు వీరిని కొనియాడుచు పద్యములను వ్రాసిరి.

హిందూ, మదాసుమేలు, స్టాండర్డువంటి ఆంగ్లపత్రికలు వీరి ఆశుకవితనుగాంచి అద్భుతపడి అనేకరీతులుగా స్తుతించిరి. మైసూరులోని వైష్ణవపీఠమునకు అధిపతులుగా వెళ్ళిన పరకాలస్వాములవారు గద్వాల వాస్తవ్యులు. గొప్ప సంస్కృతాంధ్ర పండితులు, శతాధిక గ్రంథకర్తలు. గద్వాల వాస్తవ్యులేయైన పుల్లగుమ్మి వెంకటాచార్యులవారు గొప్ప వైయాకరుణులు, సంస్కృతాంధ్రరచయితలు. అత్కూరి మల్లికార్జున శాస్త్రిగారు రాయచూరు వాస్తవ్యులు, శతావధానులు. గణితశాస్త్రమున ఎన్నికోట్ల సంఖ్యలైనను నోటితో లెక్కించి చెప్పగల సమర్థులు. చాలాగొప్ప జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు. వట్టెము వాస్తవ్యులగు పాపకవి తెనుగుకవి. వనపర్తివాస్తవ్యులగు విశాల సోదరులు గొప్ప పండితకవులు. కర్నమడకల అనంతాచార్యులవారు గద్వాలఆస్థానపండితులుగా నుండిరి. న్యాయ, వేద, వేదాంత, వ్యాకరణ, మీమాంస, సాహిత్యములందు గొప్పప్రవీణులు. కాశీనుండి శివకుమార పండితులవారు గద్వాలకువచ్చి అనంతాచార్యులవారు లేరని విని, తమ పాండిత్యప్రకాశమునకై సభను జయించుటకు ప్రభుల యాజ్ఞనుబొంది ఈ సభలో తమను జయించువారు లేరని శపథము చేసి, అందరిని ఓడించిరి. తరువాత రాజుగారు అనంతాచార్యులవారిని పిలిపించిరి. వారు వీరి వాదమును ఒక్క పూర్వపక్షము ఖండించినంతనే శివకుమార పండితులు, ఇది అనంతాచార్యులవారికి దప్ప మరొకరికి సాధ్యముకాదని తెలిపిరట. శ్రీ పత్రి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు చక్కని

కవిత్వము చెప్పగల గొప్ప పండితులు. రామాయణ సంగ్రహము వారి రచనలలో పేర్కొనదగినది. ప్రాస్తావికముగా వీరు చెప్పినపద్యములు మనోహరమైనవి. కొల్లాపురమునుండి వెళ్ళిపోవలెనను ఉద్దేశమును ప్రకటించుచు, వెళ్ళిపోవుటకుముందుగా ఆశువుగాచెప్పిన-

"స్థానబలంబునన్ హృదయసార మెరుంగని దుష్టవంశ సం
తానము విఱ్ఱవీగెడు కతాన పరస్పరఘర్షజాత వై
శ్వానర విస్ఫులింగములు బర్వి వనంబ ఖిలంబు గాల్చెడున్
కాన దొలంగు మీ సుఖము గాంచుమి చందన! లోకనందనా!"

అనుపద్యము పేర్కొనదగినది. గోపాలపేట రామచంద్రాచార్యులవారు శతావధానులు, ఆనందరామాయణ ఆంధ్రగ్రంథకర్త. మహాభక్తవిజయ గ్రంథకర్త మందడి వేంకటకృష్ణకవి వనపర్తి వాస్తవ్యులు-చక్కని కవులు. దివ్యవాణిపత్రికా సంపాదకులై, సనాతనధర్మ ప్రచారమునకు కంకణము గట్టిన చిప్పకుల అప్పయ్యశాస్త్రిగారు సికింద్రాబాదునుండి గర్గభాగవతాది బహుగ్రంథములను వ్రాసి ప్రకటించిరి.

రెండు సంవత్సరాల క్రింద గతించిన శ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు నల్లగొండ జిల్లా చర్లపల్లివాస్తవ్యులు. కాశిలో వీరొక పీఠమునకు అధిపతులైనారుకూడ. వేదతీర్థ, కావ్యతీర్థ, స్మృతితీర్థ, ధర్మాచార్య, సాహిత్యవిశారద, మున్నగు బిరుదాంకితులు. మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక, సంస్కృతాంధ్రములు బాగుగా తెలిసి కవిత్వము చెప్పగల సమర్థులు; మంచి విమర్శకులు; ప్రామాణికులైన పండితులు; వక్తలు.

వీరందరు పాతిక శతాబ్దములో గతించినారు. ఇప్పటికి తెలంగాణ జిల్లాలలో వివిధశాస్త్ర పరిజ్ఞాతలు, ఉద్దండ పండితులెందరో కలరు. వీరిలో వట్టెము నరసింహశాస్త్రిగారు, ప్రత్యేకముగా పేర్కొనదగినవారు. వీరు గొప్ప వైయాకరణి. శ్రీ అయితము రాజు కొండల్ రావుగారు బహు భాషావిశారదులు. ప్రభుత్వ విద్యాశాఖ నుండి ఉపకారవేతనము పొంది, హైదరాబాదులో నివసించుచున్నారు. సంస్కృతాంధ్రాంగ్లములందేగాక, ఉరుదూ, ఫార్సీ, అరబ్బీ, కర్ణాటాది

బహు భాషలయందు పాండిత్యము గడించి, ఉరుదూ, తెలుగు నిఘంటువును వ్రాసిరి. ఈ పండితులలో వక్తలు, హాస్యరసపూరితముగ సంభాషించగల నేర్పరులుకూడ కలరు. మహబూబ్ నగరములోని అచ్చంపేట వాస్తవ్యులు గొప్ప వైయాకరణులునగు నరసింగయ్యగారు ఇట్టి చమత్కార సంభాషణలో నేర్పరులు. వీరిని ఒకరు తాంబూలము వేసుకొమ్మని కోరగా, తాము పతితద్విజులమని చెప్పి, తమకు దంతములు లేకపోవుటను శ్లేషించిరి. గద్వాలలో ఆస్థాన కవీశ్వరులుగా నుండి గతించిన శ్రీ గాడేపల్లి వీరరాఘవశాస్త్రిగారు అద్వితీయమైన ధార, గొప్ప ప్రతిభ గలిగిన ఉదండ కవీశ్వరులు. వీరి అవధానములు సమస్యాపూరణములు, శ్రీనాథ, తెనాలి రామకృష్ణాది పూర్వకవీశ్వరులను స్ఫురింప జేయునవియై యున్నవి. వీరి కవిత్వము ఇతరుల కవిత్వమువలె సులభమైనదే యని ఒకరు ఆక్షేపించి నప్పుడు- వీరు,

"సులభంబైన సమానమాయెనట దిక్ శుద్ధాంత కాంతా నిర
ర్గళ లావణ్యమయ ప్రభావ విహవత్కల్లోల మాలాతి ని
ర్మల డిండీరకణాయ మానసు యశోరామా మనోహారి వా
గ్విల సద్భాషణు నన్నెరుంగరొకో దేవీ ఎంతమాటాడె జూ.

అని యాశువుగా జెప్పిన ఎనిమిది పద్యములు వీరి నిరర్గళ కవితాధోరణిని నిరూపించుచున్నవి, అనేక అవధానాలు గావించి దుష్కర ప్రాసలతో గూడిన వివిధసమస్యలను పూరించి వీరు సారస్వత జైత్రయాత్రను గావించిరి. ఒక సభలో 'పాండిత్య హీనాః కవయః' అని ఒకరెత్తిపొడిచి నప్పుడు, వీరు-

"వ్యాసుండన్న పురాణకర్త అతడా పాండిత్య హీనుండె కా
భాసుండన్న మహాకవీంద్రు డతడా పాండిత్య హీనుండు వా
గ్వ్యాసంగుండగు భట్టబాణు డతడా పాండిత్య హీనుండు"

అని, యేబదిరెండు పాదముల శార్దూల వృత్తములో-

"ఈ స్త్రీ కీవు డికొందువా ? నీ సంసారము గుట్టు
లో దలచి వందేయంచు వాకొందువా ? "

అని ప్రశ్నించిరట. ఈ కవి అనేక సమస్యలను పూరించిరి- వానిలో ఉదాహరణకై—"దారము లేని హారము నుదారత నీ కెవ రిచ్చిరమ్మరో ?" అను సమస్యను—

"సారస గాత్రి యొక్కతె నిశాసమయంబున మంచి ముత్తెముల్
గూరిచి తా ధరించి తనుగూడెడు నాధు కవుంగిలింప జే
జారెను గుత్తులవ్వి గని కోమలి కిట్లని రెల్ల నెచ్చెలుల్
దారములేని హారము నుదారత నీ కెవరిచ్చిరమ్మరో ?"

దీనికే పూర్వకవులు మరికొందరు పచ్చలాదారము లేని హార మనియు, మందారములేని హారమనియు పూర్తిచేసిరని చెప్పినప్పుడు వీరి పూరణములోని స్వారస్యము స్పష్టము కాగలదు. కవిశ్రేణిలో చేర్చదగిన మరొకరు కీ॥ శే॥ మాడిరాజు విశ్వనాథ రావుగారు- వారు అరబ్బీ, ఫార్సీ, ఉర్దూ, ఇంగ్లీషు, సంస్కృతాంధ్రాది బహుభాషా విశారదులు- ప్రస్తుతము హైద్రాబాదు ప్రభుత్వ శాఖలో ఉన్నతో ద్యోగము నందున్న రావుగారు ఇటీవలనే కీర్తిశేషులైరి. ఈ ప్రాంత ములో లక్ష్మణశాస్త్రిగారితో కలసి వీరు- కర్ణసుందరి యను నాటక మును, బిల్హణుని విక్రమాంక దేవచరిత్ర ప్రబంధమును తెనుగులో వ్రాసియున్నారు. విశ్వనాథ కవితా వ్యాసంగమును ఇతరులలో వ్యాప్తిజేయుటకు శ్రమించి, తాము ఇతరులతో జేయు పరస్పర ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు గూడ పద్యరూపముననే జరుపుచు, ఒక కవిత్వ ఉద్యమమును కొల్లాపురములో లేవదీసిన స్నేహలతా కవితాసంఘ నిర్వాహకులు శ్రీ రామ సుబ్బరాయుడుగారు, ప్రత్యేకముగా ప్రశంస నీయులు. నల్లగొండ జిల్లాలో శ్రీ గవ్వా అమృతరెడ్డి, శ్రీ గంగుల 'శాయిరెడ్డిగార్లు మధుర కవిత్వమును వ్రాసినారు. శాయిరెడ్డిగారి కాపుబిడ్డ' చక్కని ఖండకావ్యముల సంపుటి.

ఈ విధముగా ఈ శతాబ్దాదియందు శ్రీ మాడపాటి హను మంతరావుగారు నవీనపద్ధతుల ద్వారా సారస్వతోద్యమ వ్యాప్తికి కృషి జేయుచుండగా మరొకవంక విద్వత్కవిసింహములు సంస్థా

నాధీశ్వరుల ఆస్థానాలలో వీర విహారములు గావించినవి. ముఖ్యముగా వనపర్తి, ఆత్మకూరు, గద్వాల సంస్థానములు కవిపండిత పోషణకు ప్రసిద్ధిగాంచినవి. గద్వాల సంస్థానాధీశ్వరులు, కీర్తిశేషులునగు సీతారామ భూపాలుడు గావించినన్ని కవి పండిత సన్మానములు, యెన్నడు యే ఆస్థానమునందును జరుగలేదని బహుపండితుల అభిప్రాయమై యున్నది. రసికులు, భాషాపోషకులు, విద్యాప్రియులునగు ఆధునిక సంస్థానాధీశ్వరులలో వారు మున్నెన్నదగినారు.

నవయుగారంభము

ఈ శతాబ్దాదిలో శ్రీ హనుమంతరావుగారి పిలుపును అందుకొని భాషాసేవకు యువకు లనేకులు ముందుకువచ్చి పత్రికలద్వారా, గ్రంథాలయాలద్వారా, సారస్వత సభలద్వారా, గ్రంథమాలల ద్వారా, విశేషకృషిని గావించిరి. ఈ సందర్భములో శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి నామము ప్రత్యేక ప్రశంసనీయము. శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు బహుముఖముల వాఙ్మయసేవ గావించిన భాషా తపస్వి. ఆయనను రాజకీయనాయకుడుగా, పత్రికాసంపాదకుడుగా సకలాంధ్ర దేశము గుర్తించినది. కవిగా, నాటకరచయితగా, కథకుడుగా, పరిశోధకుడుగా, పండితవర్యుడుగా ఆయన యావదాంధ్ర దేశఖ్యాతిని గాంచిరి. ప్రతాపరెడ్డి ఒకవ్యక్తిగాడు. ఒకమహాసంస్థ- ఎందరో రచయితలను వాఙ్మయరంగమునకు లాగుకొని వచ్చి, ముందుకు నెట్టినా డాయన— తెలంగాణమును మేలుకొలిపిన వైతాళికులలో ముఖ్యుడాయన. నీలగిరి, తెలుగుపత్రికలు, సుజాత యీ రాష్ట్రమున సారస్వత ప్రచారమునకు స్తుతిపాత్రమైన కృషి గావించినవి. నీలగిరి, నల్లగొండనుండి వెలువడినది. తెలుగుపత్రిక వరంగల్లు జిల్లా మానుకోట తాలూకాలోని ఇనుగుర్తి యను చిన్న గ్రామమునుండి ఒద్దిరాజు సీతారామచంద్రరావు, రాఘవ రంగారావు అను సోదరుల సంపాదకత్వమున వెలువడినది.

ఈ సోదరులు విశేష ప్రతిభావంతులు. అనేకవిధాలైన వాఙ్మయ నిర్మాణము చేయగలిగిన దక్షులు. జోడుగుఱ్ఱముల వంటి యీ

సోదరకవులు, ఏకాంకికలు, కథలు, నాటకములు, వ్యాసములు, విమర్శలు, పుంఖానుపుంఖముగా తెలుగు పత్రిక ద్వారా తెలంగాణమున ప్రకటించి, విశేష భాషాప్రచారము గావించిరి. ఆనాటి నీలగిరి, తెలుగుపత్రికల సంపుటాలను ఒకమారు పరిశీలించినచో, యువక ప్రతిభకు, అజ్ఞాతరచనలకు, యీ పత్రికలు యేవిధముగా దోహదము గావించినవో స్పష్టము కాగలదు.

శేషభట్టరు రామానుజాచార్యులవారు భావోద్వేగముతో కూడిన ఖండ కావ్యముల నెన్నింటినో రచించి, ఉత్తమ కవిశ్రేణిలో ప్రత్యేక స్థానముసంపాదించుకొనిరి. వీరు హాస్యరసాత్మక పద్యములు వ్రాయుటలో దిట్టలు; వీరేశలింగకవి కంఠాభరణ గ్రంథమాలాధిపతులు. వీరి రచనలు సుజాత, తెలుగుపత్రిక, నీలగిరి పత్రికలలో ప్రకటితము లైనవి. వీరి రచనలు నేడు వారి గృహమున అజ్ఞాతవాసము చేయుచున్నవి. సుజాత, శ్రీ పి. యన్. శర్మగారి సంపాదకత్వమున హైదాబాదునుండి వెలువడినది. శ్రీ శర్మగారిప్పుడు హైదాబాదులో ఉన్నతోద్యోగము నందున్నారు. ఈ పత్రిక ఇప్పటి యువకులలో అపారమైనప్రభోధము కలుగజేసి, ఎందరో రచయితలను, కవులను ఉద్భవింపజేసినది. సుప్రసిద్ధులైన శ్రీ గుడిపాటి వేంకటాచలము గారి రచనలను మొట్టమొదటి సారిగా ప్రకటించిన గౌరవము సుజాత పత్రికకు యీయవలసియున్నది.

ఈ విధముగా హైదాబాదులో జరిగిన ప్రబోధఫలితముగా ఆధునిక సారస్వతమునకు తెలంగాణ క్షేత్రములో బీజావాపన మైనది. ఎన్నియోపాదులు కల్పించబడినవి. ఆ పాదులలో ప్రభవించిన సాహిత్యవల్లి క్రొత్త క్రొత్త పూవులనేకము విరియబూచి కమ్మతావులను వెదజల్లినది.

యువకులు సారస్వత రంగమున నూతన మార్గముల నన్వేషింప సాగినారు, ఈ ఉద్యమము ఇనుపచట్టములో బిగింపబడిన కళాశాలలను గూడ కొంతవరకు కదలించినది. ఉన్నత విద్యనభ్యసించు యువకులు కొందరు సాహిత్యరంగమున ముందంజవేసిరి. వీరిలో కొందరిని

పేర్కొనుట యీ సందర్భమున అవసరమైయున్నది. నిజాంకళాశాలలో విద్యనభ్యసించుచున్న శ్రీ సిరిగూరి జయరావు ఇట్టి యువకులలో పేర్కొనదగినవారు. ఈయన తెలుగులో ఆధునిక పద్ధతిని ఉత్కృష్టమైన కవిత్వము వ్రాసినారు. తిక్కననుగూర్చి యీయన వ్రాసిన గేయము, తెలుగువారు నిద్దురమేలుకొనవలెనని సీసపద్యములలో జేసిన ప్రబోధము, ఇతర సారస్వత వ్యాసములు తెలుగుసరస్వతికి మంచికానుకలు.

"ఒకవంక నాంగ్లేయ సుకుమారి యిచ్చగిం
 పులతోడ వలపింప దలచుచుండ
ముసుగులో దాగిలిమూత లాడుచు నుర్దు
 భాషావనిత వలల్ బరచుచుండ
అప్సరోభామినినంచు సంస్కృతకాంత
 పాలిండ్లు పొంగార పై బడంగ
తగుదునమ్మా యంచు వగలాడి గ్రామ్యంపు
 గులుకు మిటారి తళ్కులు నటింప
హింది కన్యను పెండ్లాడుమీ యటంచు
 పెద్దలందరు బలవంత పెట్ట నకట!

చిన్నతనమునుండి నెచ్చెలిగనున్న
 తెలుగుకన్నియ ముద్దులు తీర్చుటెపుడో.
చనుబాలు త్రాగు నాడనురాగ మొలుకంగ
 అమ్మా యటంచు మాటాడునాడు
గోలీకాయల నాడుకొనునాడు తగవు లా
 టలలోన తిట్టులు పలుకునాడు
అత్తింటికేగిన క్రొత్తలో మరదలి
 హాస్యోక్తులకు బదు లాడునాడు
ముసలి ముత్తాత నీరసముగా వెడలిపో
 యెద నంచు కడమాట వదలునాడు

చచ్చెనో, యెడ తెరుంగడో, పిచ్చిపట్టి
రూపుమాసెనో అన్యభాషా పిశాచి
ఔర యెటనుండి దాపురమాయె నీకు
తెలుగు కాపురముకు పెద్ద తెగులువోలె."

శ్రీ జయరావు తరువాత ఐ. సి. యస్. పరీక్షలో విజయము పొంది, ఉన్నతోద్యోగము నందుండగా పిన్నవయసుననే మృత్యుదేవత ఆయనను కబళించినది. జయరావు వలెనే ఎన్నో ఆశలు గొలిపి అకాల మరణము వాతబడినవారు కోదాటి రామకృష్ణారావు. ఈయన కలము ఖండకావ్యరచనయందు, వ్యాసరచనయందు నిగ్గులు దీరినది. తెలుగు పత్రిక, సుజాత మొదలైన పత్రికలను ఈయన రచనలు అలంకరించినవి. ఇంచుమించుగా వీరిద్దరితో సమకాలికుడు శ్రీ మామునూరు నాగభూషణ రావు. ఈ కవికోకిలము కొంతకాలము తెలంగాణ సారస్వతోద్యాన వనమున మధురమధురముగా కూసి నేడు మౌనముద్రను వహించినది. చక్కని కవిత్వము వ్రాయుటే గాక, శ్రావ్యముగా పాడగల సమర్థు డీయన. సారస్వత చంద్రికా గ్రంథమాలను స్థాపించి యీయన 'వెన్నెలపువ్వులను' మనోహర ఖండకావ్య సంపుటినొక దానిని ప్రకటించినారు. ఈ సంపుటి ఈయన అభిరుచి ప్రాశస్త్యమునకు, రసహృదయమునకు ఉజ్వలోదాహరణము. శ్రీ భండారు వీరరాజేశ్వరరావు యీ కాలమున పేర్కొనవలసిన మరొక యువకవి. 'ఆర్ద్రిపురుగు', 'పసిపాప'వంటి ఖండ కావ్యములు యీయనకు సకలాంధ్రదేశకవిమండలియందు ఉత్కృష్ట స్థానమొసగుచున్నవి. ఇదే కాలమున సారస్వతరంగమున ప్రవేశించిన మరొకవ్యక్తి శ్రీ ఉదయరాజు శేషగిరిరావు. ఈయన సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల అరబ్బీ పార్సీ మొదలైనబహుభాషలలో ప్రవీణుడు. చక్కని కవిత్వము వ్రాయగల ప్రతిభావంతుడు. 'మనోరమ'యను ఖండకావ్యము యీయన రచనలలో పేర్కొనదగినది. గార్లపాటి రాఘవరెడ్డి యీ యుగమునకు చెందిన మరొక విద్వత్కవీశ్వరుడు.

ఈ విధముగా ప్రతిభావంతమగు కవితా వ్యాసంగము ఒకవంక జరుగుచుండగా, మరొకవంక కథానికల రచనయందు తెలంగాణ యువ

కులు ముందుకు రాసాగిరి. ఇట్టి యువకులలో శ్రీ నందగిరి వేంకటరావు ముఖ్యుడు. ఈయన ఆనాటి పత్రికలలో అసంఖ్యాకములగు కథలను ప్రకటించినాడు. హైదరాబాదులో జరిగిన మొదటి అఖిలాంధ్ర కథకుల సమావేశమునకు అధ్యక్షత వహించినాడు. నందగిరి చక్కని వ్యావహారిక భాషలో కథానికారచన చేయగలిన సమర్థుడు. స్త్రీ పురుష సంబంధ సమస్యలకు యీయన కథానికలలో ప్రాధాన్యత కనబడు చుండును. సకలాంధ్ర కథకులలో మొదటి శ్రేణికి జేరదగిన కథకు డీయనయని చెప్పిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. విద్వాంసులై, పరిశోధకులై, కథానిక రచన వంక తమ దృష్టి ప్రసరించినవారు సురవరము ప్రతాపరెడ్డి గారు. వీరి కథలు 'ప్రతాపరెడ్డి కథలు', అని పుస్తక రూపముగా ప్రకటింపబడినవి. ఈ కాలమున వచన రచనలు గావించిన వారిలో ముఖ్యులు నేడు హైదరాబాదుకు విద్యాశాఖామంత్రిగానున్న ప్రఖ్యాత ఆంధ్ర నాయకులు శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావు గారు. వీరు బహుభాషా విశారదులు, కవులు, విమర్శకులు, వక్తలు. ఇంగ్లీషులో 'గ్రే' వ్రాసిన ఎలిజీ మరియు ఉమర్ ఖయ్యాం రుబాయీలను వీరు మనోహరమైన పద్యములలో ఆంధ్రీకరించి యున్నారు. వీరు ఫార్సీ వాఙ్మయ చరిత్ర, ఎంకి పాటలు మొదలైన ఆధునిక రచనలను గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసములు మన తెలుగు విమర్శనమున అగ్రశ్రేణిలో నుండదగినవి. రామకృష్ణారావు గారు చరిత్ర పరిశోధకులుగూడ. అప్పకవి నివాసస్థానమును గూర్చిన చర్చలలో వీరు ప్రాగ్గాని, అప్పకవి తెలంగాణ ప్రాంతము వాడని వీరు నిరూపించియుండిరి.

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారికి సమకాలికుడై హైద్రాబాదాంధ్రుల అభ్యుదయమునకై అపారమగు సేవ గావించినవారు శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు గారు. కీర్తిని కాంక్షింపక సేవయే ప్రధానముగా భావించినవారిలో వీరు అగ్రగణ్యులు. వీరు లక్ష్మణరావుగారి అనుచరులు, హనుమంతరావుపంతులుగారికి కుడిభుజమువంటివారు. హైదరాబాదులోని కృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయము యొక్క పెంపు సొంపులకు కారణభూతులైన పెద్దలలో వీరు ముఖ్యులు.

యీ నిలయ రజతోత్సవ సంచికకు సంపాదకులై, దానిని సర్వాంగ సుందరముగా విజ్ఞానదాయకముగా సిద్ధముచేసియుండిరి. లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలికి కార్యదర్శులై పెక్కుశాసనాలను అనేక చరిత్రాంశములను బహిరంగ పరచినారు. ఇంకను చరిత్రాత్మకములు, భాషా విషయకములు, విజ్ఞానదాయకములునగు వ్యాసము లనేకములను వ్రాసి, ఆంధ్ర వచనరచయితలందు విశిష్టమగు స్థానము నాక్రమించి యున్నారు. నేడు హైద్రాబాదు రాష్ట్రమందలి చారిత్రక ప్రదేశములు, చరిత్రపరిశోధన భాషావ్యవసాయము ఇంతయేల ఆంధ్రోద్యమము యొక్క యే విషయమునుగురించి యైనను సమగ్రవిజ్ఞానము గలిగినవారు శ్రీ వీరభద్రరావుగారనుటలో అతిశయోక్తి యేమియును లేదు. ప్రచ్ఛన్నముగా వీరు చేసిన భాషాసేవ యెంతయో కలదు. వీరి అనేక అముద్రితరచనలు కలవు. ముద్రితరచనలలో పేర్కొనదగినది ప్రాచీనాంధ్ర నగరము లను గ్రంథము.

ఈ కాలమున పత్రికలలో రచనలు గావించి, సభలలో ఉపన్యాసాలు జేసి, సంస్థల నిర్వహణబాధ్యత వహించి, సారస్వత సేవకు కృషిచేసిన విద్యాధికులలో శ్రీ గాడేపల్లి సూర్యప్రకాశ రావుగారు, శ్రీ సరిపెల్లి విశ్వనాథ శాస్త్రిగారు, శ్రీ ఇల్లిందల సీతారామరావు గారు, శ్రీ లోకనంది శంకరనారాయణరావుగారు మొదలయినవారు ముఖ్యులు. సాహిత్యరంగముననే కాక, కళారంగమున యీ కాలమున ప్రశంసనీయమగు సేవ జరిగినది. శ్రీ మార్చాల రామాచార్యులు గారు మంచి చిత్రకారులుగా పేరుపొందిరి. వీరి చిత్రములు 'సుజాత' మొదలయిన పత్రికలలో ప్రకటితమైనవి. నాట్యకళ అభివృద్ధికై యువకులు కొందరు నడుముకట్టి కళాసమితులను స్థాపించిరి. సికింద్రాబాదులోని 'జగదీశ నాట్యమండలి' వీనిలో యెన్నదగినది. ఈ నాట్య మండలిలో ముఖ్యపాత్రధారులు బుచ్చయ్యగారు. ఈ మండలివారు మద్రాసు, బెజవాడ, గుంటూరు, సింగరేణి, సికింద్రాబాదు మొదలయిన పట్టణాలలో నాటకాలు ఆడి మెప్పులు పొందిరి.

ఈ విధముగా ఆధునిక యుగమున అన్నిరంగములందు హైద్రాబాదాంధ్రులు ముందుకు వచ్చి కృషిని గావించిరి. ఈ కృషికి పత్రికలు, గ్రంథమాలలు, గ్రంథాలయాలు, మిక్కిలి సహాయకారులైనవి

సారస్వతోద్యమములు

ఈ రాష్ట్రమున మొదటి పత్రిక హితబోధిని. ఇది క్రీ. శ. 1913 లో మహబూబు నగరము నుండి శ్రీనివాస శర్మగారి సంపాదకత్వమున వెలువడినది. ఈ కాలముననే అవతరించి సేవజేసిన పత్రికలలో ఆంధ్రమాత, నీలగిరి, తెలుగు, గోలకొండ, శైవ ప్రచారిణి, మీజాన్, దివ్యవాణి, సుజాత, ఆంధ్రాభ్యుదయము, దేశబంధు, దక్కన్ కేసరి, పూలతోట, మద్యపాననిరోధక పత్రిక, తెలుగు తల్లి, ఆంధ్రకేసరి, విభూతి, పేర్కొనదగినవి. గ్రంథమాలలలో గోలకొండ, కిన్నర, దివ్యవాణీ సుకృతి ప్రాసాదము, మాతృభారతి, ఆంధ్రశ్రీ, కాకతీయ, పూలతోట, వీరేశలింగ కవి కంఠాభరణ, కృషిప్రచారిణి, శివధర్మగ్రంథమాల, విజ్ఞానప్రచారిణి, వేంకటేశ్వర, అణా, దేశోద్ధారక, ఆంధ్ర కేసరి, సాహితీమేఖల, సాధనసమితి, కావ్యమాల, మొదలైనవానిని పేర్కొనవలసి యున్నది. సారస్వత సంస్థలలో విజ్ఞానవర్ధినీ పరిషత్తు, వైతాళికసమితి, ఆంధ్రవాఙ్మయ సేవాసమితి, కాకతీయ కళాసమితి, మొన్నదగిన సేవ గావించినవి. ఇవిగాక- గోలకొండ కవులసంచిక, కృష్ణదేవరాయల గ్రంథాలయ రజతోత్సవ సంచిక, శబ్దానుశాసనాంధ్రభాషా నిలయ రజతోత్సవసంచిక, పోతన వర్ధంతి సంచిక, హనుమంతరాయ షష్టిపూర్తిసంచిక మొదలైనవి స్థానికుల రచనలను యేరికూర్చి ప్రకటించినవి.

ఈ విధముగా జరుగుచుండిన సారస్వతసేవకు ప్రోత్సాహకరములైన మూడు ముఖ్యవిషయాలను ఇక్కడ పేర్కొనవలసి యున్నది. హైదరాబాదులో ఆంధ్రబాలికలకు మాతృభాషలో విద్యాభ్యాస సౌకర్యము గలిగించి, మహిళామణులలో ఆంధ్రసారస్వతాసక్తి కలిగించినసంస్థ హైదరాబాదు నారాయణగూడెములోని ఆంధ్రబాలికా

పాఠశాల. ఈ బాలికా పాఠశాలయందు విద్యాభ్యాసము గావించిన బాలికలు తరువాత విదుషీమణులుగా రచయిత్రులుగా ప్రఖ్యాతి గాంచినారు.

క్రీ. శ. 1940 వరకు హైదరాబాదలో తెలుగు దిన పత్రికను స్థాపించి నిర్వహించు ప్రయత్నములు అప్పటి ప్రభుత్వ నిర్బంధము వలన సాగలేదు. పత్రిక అనుమతి కొరకు ప్రముఖులు ప్రయత్నించి విఫలులైరి. కాని యెట్టకేలకు 1940సంవత్సరమున తెలంగాణ పత్రికను నిర్వహించుటకు అనుజ్ఞలభించినది. ఈ దిన పత్రిక ద్వారా ఇక్కడి సారస్వతోద్యమమునకు మంచిదోహదము కలిగినది. ఇదే సందర్భములో హైదరాబాదులో జరిగిన మరొక సంఘటన ను ప్రత్యేకముగా స్మరించవలసి యున్నది. హైదరాబాదులో ఆంధ్రోద్యమము గ్రంథాలయోద్యమముగా ప్రారంభమై యుండెను. కాని క్రమక్రమముగా ఈ ఉద్యమము రాజకీయ ఉద్యమముగా పరిణమించినది. అందుచేత తెలంగాణములోని ఆంధ్రులకొరకు మరొక సారస్వత సంస్థను స్థాపించు అవసరము కలిగెను.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు, శ్రీసురవరము ప్రతాపరెడ్డి మొదలైన పెద్దలు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తును స్థాపించిరి. ఇది యొక చారిత్రాత్మకమైన సంఘటన. ఆంధ్ర దేశము నందలి ఇతర సారస్వత సంస్థలవలెగాక యీ పరిషత్తు ప్రత్యేక ఆదర్శాలతో ఆశయాలతో నిర్మాణాత్మక కార్యక్రమముతో అవతరించినది. ప్రజా సామాన్యమునందు భాషాప్రచారము గావించు టకు హైదరాబాదు దేశములో పరీక్షల నిర్వహణను సాధనగా తీసికొని ఈ పరిషత్తు కృషిని ప్రారంభించినది. వాగ్బంధన శాసనాది నిర్బంధముల వలన యీ పరిషత్తు కృషి ఆదిలో యెక్కువగా జరుగక పోయినప్పటికిని, పోలీసుచర్య ముగిసిన తరువాత ఇది తెలంగాణములో ఒక మహోద్యమముగా వ్యాప్తి జెందుచు, వేలకొలది ప్రజలను అక్షరాస్యులుగా జేయుచు, భాషాప్రచారము గావించుచున్నది. పరిషత్తు పక్షమున సంవత్సరము

నకు రెండు పర్యాయములు జరుగు పరీక్షలలో ఒక్కొక్క పరీక్షయందు ఆరు వేల మంది అభ్యర్థులు పాల్గొనుచున్నారని చెప్పినచో, పరిషత్తు పరీక్షలు తెలంగాణ జిల్లాలలోని రెండువందల కేంద్రాలయందు జరుగు చున్నవని చెప్పినచో, పరిషత్తుకు నేడు రెండువందల శాఖలుకలవని చెప్పినచో; యీ ఉద్యమస్వరూపము మీరుకొంత ఊహించవచ్చును.

ఈ విధముగా తెలంగాణమున గత దశాబ్దమున ఒక మహోద్యమము ప్రారంభమై వ్యాపించుచున్నది. యువకులు, నూతన రచనల ద్వారా తెలుగు సరస్వతిని ఆరాధించుచున్నారు. పెద్దలు విజ్ఞాన వాఙ్మయ ప్రకటనమ్మకై కృషిజేయుచు యువకులను ప్రోత్సహించు చున్నారు. ఈ కాలమున వాఙ్మయ సేవకు కటిబద్ధులైన యువకులలో కవులు, కథకులు, వ్యాసకర్తలు, గ్రంథకర్తలు అనేకులు కలరు.

ఈనాటి కవులలో పేరెన్నిక గన్నవారు శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులవారు. వీరిది విద్వత్కవి కుటుంబము. తండ్రిగారు గొప్పపండితులు, శాస్త్రవేత్తలు, సోదరులందరు పండితకవులు. శ్రీ వరదాచార్యులవారు తమ కావ్యపఠనముద్వారా ఎన్నివేల మందిగల సభనైనను రంజింపజేయగలరు. మధురమైన వారి కవిత్వమునకు శ్రావ్యమైన కంఠము వన్నె పెట్టుచున్నది. వీరి ఖండ కావ్యములు ''మణిమాల'' యను గ్రంథరూపమున ప్రకటితములైనవి-పోతన మహాకావ్యమును వీరు ఇటీవలనే రచించియున్నారు. ఈ గ్రంథము ప్రకటితమైనచో, ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయములలో దీనికొక ఉత్కృష్టస్థానము లభించగలదు.

దాశరథికృష్ణమాచార్యులు, యువకవి-కవిత్వములో యీయన పోగలిగినన్ని పోకడలు పోగలవారు ఆంధ్ర దేశములోనే మిక్కిలి తక్కువయని చెప్పవచ్చును. యువకుడైన యీయనకు ఉజ్వలమైన సారస్వత భవిష్యత్తుకలదు. అభ్యుదయ కవులలోనేగాక పండిత కవులలోకూడ దాశరథికి ప్రత్యేకస్థానముకలదు- 'అగ్నిధార, రుద్రవీణ' యను రెండు ఖండకావ్యసంపుటములుయీయన ప్రకటించియున్నారు. బెల్లంకొండ చంద్రమౌళిశాస్త్రి బహుముఖాలుగా లేఖినీవిన్యాసము.

చేయగలదక్షుడు- కవిత్వము, కథానిక రచన, ఏకాంకికారచన మొదలయిన వివిధ వాఙ్మయ వీథులలో యీయన విహరించు చున్నారు. ఈ సందర్భమున చందూరు ప్రాంతమునందలి సాహితీ మేఖలవారి కృషి ప్రత్యేకప్రశంసనీయము. ఈ సాహితీమేఖల కవులందరు యువకులు. నిండుజవ్వనమున నున్నవారు. సంస్కృతాంధ్రములలోనేగాక ఆంగ్లభాషలోకూడ మంచిపరిచయముకలిగిన వారు. ఈకవులలో శ్రీ పులిజాల హనుమంతరావు, ధవళా శ్రీనివాసరావు, సిరిప్రగడ భార్గవరావు, ప్రత్యేకముగా సంస్మరణీయులు. "గుమ్మపాలల్లోని గోరెచ్చదనము, అరటిపూవులలోని అందంపుసిగ్గు, బీరపూవులవోలెవిచ్చు భావాలు, పరుగెత్తు పినలేడి పరువంపుశైలి", వీరి కవితాకాంతకు అత్యంత ప్రియమగు సామగ్రి. శ్రీమతి సోమరాజు ఇందుమతీ దేవిని యీకాలమున కృషిచేసిన కవయిత్రులలో పేర్కొన వలసియున్నది. సుకుమార భావ పుష్పాలను లలిత పదసూత్రములో సుందరహారముగా యేరికూర్చుటలో యీ మెకు ప్రత్యేకవిన్నాణము గలదు. ప్రేయసినిగూర్చి ప్రియులభావాలను ప్రకటించుకవిత్వము మన ఆంధ్రవాఙ్మయమున సమృద్ధముగా గలదు. కాని ప్రియునిగూర్చి ప్రేయసి భావాలను చిత్రించు కవిత్వములేని కొరతను శ్రీమతి ఇందుమతిదేవి తీర్చినదని చెప్పవచ్చును. శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, శ్రీ కేశవ పంతులనరసింహశాస్త్రి, పెరవల్లి లింగయ్యశాస్త్రి, విద్వత్కవీశ్వరులు. గడియారము రామకృష్ణశర్మ చరిత్ర పరిశోధకులేగాక చక్కని కవిత్వమువ్రాసిన సారస్వతోపాసకులు.

ప్రగతి సాహిత్యము

నెల్లుట్ల రామకృష్ణకవి ఓరుగల్లు ప్రాంతీయుడు. మూర్తిభవించిన ఆవేశము యీయన కవిత్వము. ఈయనలో స్వకులాభిమానము హెచ్చు. ఆంధ్రభారతి మా యింటి ఆడుబిడ్డయని యీయన చెప్పుకొనినాడు. ఖండకావ్య రచనలలో యీయన అందెవేసిన చేయి. ఈయన కవిత్వమున భావాలు హృదయమునుండి సూటిగా దూసి

కొని వచ్చుచుండును. 'నీ కోదమ కవిత్వము వాఙ్మయ సుదపత్రికి విభూషణంబు మభూషణంబు మధురకవీశ' అని యీయనను శ్రీ జాషువగారు ప్రస్తుతించి యున్నారు. ఈయన సూరబాల కావ్యమును సమీక్షించుచు పురాతనాధునాతన కవీశ్వరులకు మధ్యవర్తియనదగిన సాహిత్యవేత్త ఈయన యని 'గోలకొండపత్రిక' అభిప్రాయబడినది.

ఈ కాలమున గేయరచన యిక్కడి యువకులను యెక్కువగా ఆకర్షించినది- ఈ గేయకవులలో దాశరథికి సమున్నతస్థానము గలదు. కాళోజి నారాయణరావు ఈ గేయకవులలో అగ్రతాంబూలమునకు అర్హుడు. కాళోజి రాజకీయరంగమున ప్రథమశ్రేణిలో నిలిచి అనేక పర్యాయములు శ్రీకృష్ణ జన్మస్థానము నలంకరించిన దేశభక్తుడు. ఈయన హృదయమునకు సమ్మెటపోటైన ఒక్కొక్క రాజకీయ సంఘటన ఈయన కలమునుండి ఒక్కొక గేయముగా వెలువడినది. రసవిహీనములై ఎవరికిని చేపనియెండిన చనులగు రాజకీయాలు ఈయన కలమునుండి సుధాధారలను ప్రవహింపజేసినవి. నల్లగొండలో చెలరేగిన నాజీశక్తుల నగ్ననృత్యమును గూర్చి ఈయన వ్రాసిన గేయము తెలంగాణ జిల్లాలోని ప్రజాసామాన్యమును ఆకర్షించి, పొలాలలో పనిచేయు కార్మికుల రసనాగ్రములమీద తాండవించినది. ఈయన కవితలో ఒక ప్రత్యేకమైన ఉక్తివైచిత్రిము, భావోద్రేకము ప్రస్ఫుటముగా గోచరమగుచుండును. "యుద్ధము మూలమున చెలామణులకు ఉబ్బులరోగము వచ్చినది." ఇట్టివి ఉక్తివైచిత్రిమునకు నిదర్శనము కాళోజి సహజకవి; ప్రజాకవి; అంతేకాదు, ఈయన కథకుడు గూడ. లంకాపునరుద్ధరణ అను యీయనకథ వ్యంగ్యవిమర్శద్వారా సమకాలిక పరిపాలనా విధానమును బాగుగా తూర్పారబట్టినది. ఈ గేయకవులలో వెల్దుర్తి మాణిక్యరావు కొకప్రత్యేక స్థానముగలదు. ఈయన బాలవాఙ్మయ నిర్మాణమందు గూడ దక్షుడు. వెల్దుర్తి, కాళోజి కవులలో అనేకమైన పోలికలుగలవు. పొట్లపల్లి రామారావు ఈ యుగము నందలి కవులలోను, కథకులలోను విశిష్టస్థానము నాక్రమించుచున్న

వ్యక్తి. ఈయన కథలు, గేయాలు, అనేక పత్రికలలో ప్రకటితమైనవి. ఈయన రచనలందు హృదయావేదన, ఉద్రేకము ప్రముఖముగా గన్పట్టుచుండును. ఈయన వ్రాసిన సైనికుని జాబులు మన వాఙ్మయములో ఒక క్రొత్తరకమైన రచన. ఆధునిక లేఖావాఙ్మయమునకు మేలి అలంకారము. ఈనాటికవులలో శ్రీ పల్లాదుర్గయ్య, శ్రీ ఊటుకూరి రంగారావు, శ్రీ చిల్లర భావనారాయణరావు శ్రీ భాగి నారాయణమూర్తి, శ్రీ బి. రామరాజు, శ్రీ భూపాలరావు, శ్రీ రాఘవ చార్యులు, శ్రీ పి. వి. నరసింహారావు, శ్రీమతి పర్సా జానకీదేవి, శ్రీఅడ్లూరి అయోధ్యరామకవి, శ్రీగార్లపాటిరాఘవరెడ్డి, శ్రీ పాములపర్తి సదాశివరావు, శ్రీ రామగోపాలరావు. శ్రీ నెల్లుట్ల వెంకటేశ్వరరావు, శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటేశ్వరరావు, శ్రీమూటుకూరి వేంకటేశ్వరరావు, శ్రీ గవ్వామురహరిరెడ్డి మొదలైనవారు ప్రత్యేకముగా ప్రశంసనీయులు.

చిన్న కథలు

ఈ కాలమున యువకు లనేకులు కథానికను ఉపాసించిరి. వారిలో శ్రీ భాస్కర భట్ల కృష్ణారావు అనేక కథలను వ్రాసి యావదాంధ్ర ప్రఖ్యాతిని పొందిన యువకుడు. ఈయన వ్రాసిన కథలు కొన్ని వందలకు పైగా నుండును. కమ్మని వ్యవహారిక భాషలో కథానికను ఒక కళాఖండముగ దిద్దితీర్చు నేర్పు యీయన కలమునకు గలదు. శ్రీ పొట్లపల్లి రామారావుకథలు, సామాన్యజనుల జీవితము నందలి ఒడుదుడుకులను నిమ్నోన్నతములను, సమాజమందలి అన్యాయములను చిత్రించుచు సాంఘికాభ్యుదయమును ప్రబోధించుచున్నవి. పొట్లపల్లి, భాస్కరభట్లలు తెలంగాణ కథానిక సాహిత్య గగనమున దేదీప్యముగా వెలుగుచున్న తారలు. ధరణికోట శ్రీనివాసులు సాంసారిక సంఘటనలు రమ్యముగా చిత్రించు నేర్పుగల కథకుడు-ఈయనకు శ్రీ మునిమాణిక్యము భావనా గురువని చెప్పవచ్చును. బూర్గుల రంగనాథరావు సుప్రసిద్ధకవి ; కథకుడు- సారస్వతోపాసకుడు, ఈయన కథలు "వాహ్యాళి"అను సంపుట రూపమున వెలువడినవి. మధ్యతరగతి

కుటుంబాలలో దైనందిన సంఘటనలను తెలంగాణ వ్యావహారిక భాషలో మనోహరముగ తన కథలయందు యీయన చిత్రించి నాడు. భాగి నారాయణమూర్తి గేయ కవియే గాక మంచి కథకుడు గూడ. సుప్రసిద్ధ కథకులైన నందగిరి వెంకటరావుగారి ధర్మపత్ని శ్రీమతి నందగిరి ఇందిరాదేవి తమ రచనల ద్వారా సకలాంధ్ర కథ కులలో ఒక ఉన్నతస్థానము నాక్రమించుచున్నది. కొంచెము ఆలస్య ముగా సారస్వత జీవనము ప్రారంభించి నప్పటికిని ఉత్తమ కథకులలో చేరదగిన సోదరీమణి శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి. ఈ మధ్యనే యీయమ కథలు "పండుగ బహుమాన"మను పేరుతో ప్రకటింప బడి నవి. తెలంగాణ కథకులలో శ్రీమతి భారతీ రత్నాకరాంబ, నెల్లూరి కేశవస్వామి, ఇటికాల నీలకంఠరావు, వెల్దుర్తి మాణిక్యరావు, తా-రాం-స్వామి, మానేపల్లి తాతాచారి మొదలైనవారిని యిక్కడ పేర్కొన వలసి యున్నది.

వ్యాసములు

ఈ కాలమున వ్యాసరచనకు యెక్కువ ప్రాముఖ్యత కలదు. ఏ విషయమును గూర్చియైనను చక్కగా అరటిపండొలచి చేతికిచ్చి నట్లు వివరించి చెప్పగల విద్యార్థులైన వ్యాసకర్తలు అనేకులు ముం దుకువచ్చినారు. వీరిలో గోలకొండ సంపాదకులు శ్రీ నరోత్తమరెడ్డి, ప్రగతి సంపాదకులు చంద్రమౌళీశ్వరరావు, పులిజాల హనుమంత రావు, కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రి, కాపోలు లలితాదేవి, యల్లా ప్రగడ సీతాకుమారి, వందగిరి ఇందిరాదేవి, కోదాటి సోదరులు' బి. వి. రమణారావు, డి. వి. జి. కృష్ణమూర్తి, గొబ్బూరి రామచంద్ర రావు, గొట్టుముక్కల కృష్ణమూర్తి మొదలయినవారు ముఖ్యులు.

ఉన్నతోద్యోగమునుండి ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహణలో తీరిక లేకపోయినప్పటికి తెలుగుతల్లి కొలువును మరువనివారు శ్రీపర్సా వేంక టేశ్వరరావుగారు. వీరుప్రస్తుతము ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు అధ్యక్షులు యువకులు, బి. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి. పట్టభద్రులు. అనేక సారస్వత సంస్థలకు సహాయమొనర్చిన ఉదారులు; రసికులు; స్వయముగా

సారస్వతోపాసకులు, నేటి తెలుగువ్యాసరచయితలలో వీరికొక ప్రత్యేక విశిష్టస్థానము కలదు. ఇటీవల వీరు 'మన రాజ్యాంగము' అను పుస్తకమును వ్రాసినారు.

వివిధ కళలు

నాట్యకళ, చిత్రకళ, మొదలైన రంగాలలో కూడ యీ కాలమున విశేషకృషి జరిగినది. హైదారాబాదులోని నాట్యకళాపరిషత్తు, ఓరుగల్లులోని కాకతీయ కళాసమితి, ఖమ్మం, సూర్యాపేట పట్టణాలలోని కళాసమితులు తమ ప్రదర్శనాలద్వారా కళోపాసన గావించినవి. ఈ కాలమున చిత్రకళయందు ప్రత్యేక నైపుణ్యము పై వర్ణించిన వారిలో శ్రీమతి సంగెం లక్ష్మీబాయమ్మను పేర్కొనవలసి యున్నది. ఈయమ చిత్రకారిణియేగాక మంచికథలను వ్రాయ నేర్పరి కూడ. సాహిత్యమును, చిత్రకళను విడిచి రాజకీయాలలో యీమె ప్రవేశించుట దురదృష్టము.

కొండపల్లి శేషగిరిరావు యీనాటి చిత్రకారులలో అగ్రగణ్యుడు, గోపాలరాజుభట్టు, వినయకుమారువంటి యువకులు చిత్రకళను, నాట్యకళను ఉపాసించుచు వ్యంగ్యచిత్రరచనలో నిపుణులుగా ప్రసిద్ధి గాంచినారు. గడియారం రామకృష్ణశర్మ, కె. వి. భూపాల్ రావు, వీరభద్రయ్య ప్రభృతులగు యువకులు, చరిత్ర పరిశోధనకు తమ అమూల్యమగు కాలమును వినియోగించుచు కాలగర్భమున దాగియున్న అనేక నూతనాంశములను వెల్లడి చేయుచున్నారు.

రాష్ట్రేతర కవిపండితుల సేవ

తెలంగాణమువారుగాకపోయినప్పటికిని ఇక్కడనే స్థిరనివాసము కల్పించుకొని సాహిత్యసేవజేసిన విద్వాంసులను, కవులను కొందరిని యిచ్చుట ప్రశంసించవలసియున్నది. సుప్రసిద్ధకవులగు శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు, తన సారస్వత కృషిని హైదారాబాదునుండి జరిపినారు. ఆచార్య శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారి అనేక గ్రంథములు హైదరాబాదు నుండియే ప్రకటితములైనవి. శ్రీ సన్నిధానము

సూర్యనారాయణ శాస్త్రులవారి సారస్వత కృషి యంతయు హైద్రాబాదు నందే జరిగినది. నరసభూపాలీయ వివరణము, తత్సమచంద్రిక అనే ఖండకావ్యములు, వచనరచనలను, శ్రీ సన్నిధానమువారు యిక్కడనుండియే ప్రకటించిరి. శ్రీ బిదురు శేషయ్యగారు హైదరాబాదులో అనేక సారస్వత సంస్థలకు కార్యదర్శిగా ప్రశంసనీయమగు సేవజేసిరి. శ్రీ చలమచర్ల రంగాచార్యులవారి సారస్వత కృషికి తెలంగాణమే కేంద్రమైనది. వారి ప్రతాపరుద్రీయ అనువాదము, 'పోతననాటకము' హైదరాబాదు నుండియే ప్రకటితములైనవి. శ్రీఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనము, బాలేందు శేఖరము సోదరులు, తెలంగాణ దేశీయులలో లీనమై బహుగ్రంథములను వ్రాసి ఆంధ్రభాషా దేవిని ఆరాధించుచున్నారు. కీర్తి శేషులైన అచ్యుతుని వెంకటాచలపతి రావుగారి 'అంపశయ్య' మొదలైన నాటకాలు యిక్కడినుండియే వెలువడినవి.

పండితులు, కవులు, విమర్శకులు, కథకులు అయిన శ్రీ అంబటిపూడి వెంకటరత్నముగారు తెలంగాణమునకు పెంపుడు కొడుకు. ఆయన చండూరు ప్రాంతములో చేసిన సారస్వత సేవ ప్రశంసనీయమైనది. అనేక యువకులను సాహిత్య రంగమునకు తీసుకొనివచ్చి వారిని కవులనుగా జేసిన గౌరవము శ్రీ అంబటిపూడి వారికి చెందుచున్నది. శేషాద్రి రమణకవులలో ఒకడైన శ్రీ దూపాటి వేంకటరమణాచార్యులువారు తమ సాహిత్య జీవనమును పూర్తిగా తెలంగాణమునకే అంకితము గావించిరి. జిల్లాలలో తాళపత్రగ్రంథములను శాసనాలను అన్వేషించి, పరిశోధించి, బహు ప్రయాసకు గురియై తెలంగాణమునకు వీరు ప్రశంసనీయమైన సేవజేసినారు.

ఈ కాలమున సాహిత్యకృషి విరివిగా జరిగినది. ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు తెలుగుతల్లి సందేశమును పల్లెపల్లెలకు వాడవాడలకు తీసుకొని పోవుచున్నది. ఈ దశాబ్దమున 'గోలకొండ' దినపత్రిక వెలసినది. 'శోభ' ఓరుగల్లునుండి వెలువడి యువరచయితల రచనలకు స్వాగతమిచ్చినది. తెలంగాణ ప్రజాపోరాటమున విజయవాడనుండి వెలువ

డిన 'సారథి' పోలీసు చర్యతరువాత కూడ కొంత కాలము హైద్రాబాదునుండి వెలువడి సారస్వతోద్యమునకు మంచి చేయూత నిచ్చినది. పోలీసుచర్య తరువాత కాకతీయ, ప్రగతి, భాగ్యనగర్, జనశక్తి మొదలైన పత్రికలు యువకుల సంపాదకత్వమున వెలువడుచు సాహిత్యోద్యమ వనమున క్రొత్తపాదులను నిర్మించుచున్నవి. పండితులు పరిశోధకులు, కవులు, నగు గడియారము రామకృష్ణశర్మగారు సుజాతను పునరుద్ధరించి ప్రశంసనీయముగా భాషాసేవ జేయుచున్నారు.

అన్యభాషాసేవ

తెలంగాణములో ఉర్దూపత్రికల ద్వారా ప్రజల జాతీయాశయములను నిర్భయముగా ప్రకటించి దేశసేవ జేసినవారిని ఈ సందర్భములో స్మరించవలసి యున్నది. శ్రీ మందుముల నరసింగరావుగారు సుప్రసిద్ధులైన ఆంధ్రనాయకులు. వీరు పేరెన్నికగన్న ఉర్దూ రచయితలు. 'రయ్యతు' దిన వారపత్రిక సంపాదకులుగా వీరు నిర్భయ విమర్శలను జేసి ప్రజల వాంఛితాలను ప్రభుత్వము యెదుట నుంచిన ప్రఖ్యాత రచయితలు. బహుగ్రంథావలోకనము జేసిన రాజకీయ అర్థశాస్త్ర పండితులు. వాడి, వేడి యీ రెండు వీరి కలమునకు సహజగుణములు. అన్ని రంగాలలో మార్గదర్శకులైన శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు యీ రంగములోకూడ మార్గదర్శకులు. ఉర్దూభాషలో వీరు మంచి రచయితలు. 'ముషీరు' దినపత్రికలో వీరికి గల సంబంధము హైద్రాబాదీయు లందరికిని తెలిసినదే.

హైద్రాబాదునుండి వెలువడుచున్న ఇంగ్లీషు పత్రికలగు హైద్రాబాద బులెటిన్ దక్కన్ క్రానికల్, న్యూయీరా, డైలీ న్యూస్, సెంటినల్, స్ట్రగుల్, పత్రికల నిర్వహణ సంపాదకత్వములలో ఆంధ్రులకు ప్రముఖ స్థానముకలదు. దక్కన్ క్రానికల్ కు చాలకాలము సంపాదకులుగానుండి డెయిలీన్యూస్ పత్రికను స్థాపించి తన మరణము వరకు దానికి సంపాదకులుగా నుండిన తెలంగాణా పత్రికా సంపాదకులు శ్రీ బుక్కపట్టణము రామానుజాచార్యులవారు, ఆంగ్లంభాషలో ప్రత్యేకమగు శైలిని కలిగిన మంచి రచయితలు.

ఈ విధముగ తెలంగాణమున అర్ధశతాబ్దమునుండియు ప్రాచీన, నవీన కావ్యపద్ధతులలో రచనలు సాగినవి. చిన్నకథలు, నాటకములు, వ్యాసములు, విమర్శలు, పరిశోధనములు వృద్ధినొందినవి. పత్రికలు, గ్రంథమాలలు, సారస్వతసంస్థలు ప్రారంభింపబడి మహోన్నత సారస్వతోద్యమమును నిర్వహించుచున్నవి. ఆలస్యముగ ప్రబుద్ధమైనను తెలంగాణము చక్కని చిక్కని నడకతో నిర్మాణాత్మక దృష్టితో ముందుకుసాగుచు సాటిసోదరులచే గౌరవింపబడు ఉత్తమస్థాయి నందుకొనుచున్నది.

—— : ——

ఏది ఉత్తమ కళ?

మానవునకు సౌందర్య సంవీక్షణమువలన కలుగు ఆనందము ప్రకృతిసిద్ధమైనది. నిండు పున్నమనాడు పడమటి కాంత వాడిలోన పవ్వళించియుండు నెలబాలుని తిలకించినప్పుడుకాని, ఆకులు రాలక పూలువాడని ఆరామమందు "చిలుక పోటులచేత జెరగిన సహకార ఫలముల" నుండి స్రవియించు పచ్చితేనెను పరికించినప్పుడు కాని, మరి యెట్టి మనోహర దృశ్యమును గాంచినప్పుడు కాని, మన హృదయము లందు సౌందర్య సాక్షాత్కార మగుచుండును. విద్యాధికులకు, విజ్ఞానులకు, విద్యావిహీనులకు, అజ్ఞానులకు, శ్రీమంతులకు నిరుపేదలకు, స్త్రీలకు, పురుషులకు, బాలురకు, అందరికిని కొలదియో, గొప్పయో సౌందర్యరక్తి యుండితీరును. మానవునకు సౌందర్యమునందున్న సహజమగు ప్రేమయే ఆతడు లలితకళల నారాధించుటకు ప్రోత్సాహ కారణ మని చెప్పవచ్చును. మానవుని హృదయమున యెచ్చటనో దాగియున్న సృష్టిశక్తి పైకుబికివచ్చి ఏదో మూగరూపమును దాల్చుటయే లలితకళలయొక్క ఆవిర్భావమని చెప్పవచ్చును. లలితకళలు సౌందర్యముయొక్క భావచిత్రములు. కావున కళయొక్క స్వభావమును గుర్తించినప్పుడే మనముసౌందర్యదర్శనము చేయగలుగుదుము.

ప్రపంచమునందలి ఏ గొప్పకళనైన తిలకించుడు; అది ప్రత్యేక వ్యక్తియొక్క నిర్మాణ మని విశదమగును. అట్లగుటచే ఒక కావ్యము గాని ఒక చిత్రముకాని ఒక భంగిముకాని సరిగా పూర్వసాంప్రదాయమునే అనుసరించి, ఇదివర కున్నవానివలెనే యుండి, ఒకే యంత్రమునుండి తయారుచేసిన నాణెములవలె నుండుట సంభవము కాదు—ఒక క్రొత్తభావము, ఒక క్రొత్త జీవకళ, ఒక క్రొత్త చైతన్యము కలిగినదే నిక్కమగు కళయని చెప్పవలసియుండును. పాత పాటలే తిరిగి పాడిన రోతగా నుండదా! ఉద్రేకము కవిత్వమునకే

కాదు- సౌందర్యప్రధానములగు కళ లన్నింటికిని జన్మస్థానమని చెప్ప వచ్చును. కవివలె చిత్రకారుడు కూడ భావనావీథులందలి తన యనుభవములను వర్ణముల రూపమున ప్రదర్శించుచుండును.

లలితకళల లక్షణములను వివరించుచు సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించు గ్రంథము లనేకము కలవు. కాని యీ సిద్ధాంతములను మాత్రమే నమలి మ్రింగుట వలన యెవరికిని నవనవోన్మేషశాలిని యగు ప్రజ్ఞ లభింప జాలదు. సహజప్రతిభ పరిపూర్ణముగా అభివృద్ధి నొందుటకు దోహదమున్మాత్రమే కావించునవి లక్షణ గ్రంథములు. సాంప్రదాయము, కళను సమకాలిక సాంఘిక పరిస్థితులతో సమన్వయించి ఆరెండింటికి సమరసభావము కలిగించునది మాత్రమే! ఒక కాలమున అత్యుత్తమముగా పరగణింపబడిన సాంప్రదాయము మరియొక కాలమున పనికి రాకపోవచ్చును. కావుననే కాలముతో పాటు సాంప్రదాయములు మారి జాతీయ పునర్వికాసము జరుగుచుండును. కళ యొక్క సౌందర్యమును ప్రతిపాదించు యే యొక సిద్ధాంతమును గాని మనము ఆ విషయమున తుదిమాటగా అంగీకరించుట పొసగదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందు కళాసౌందర్యమును ప్రతిపాదించు ఆదర్శమిదియొక్కటేయని యెవ్వరును వ్రేలెత్తి చూపజాలరు. అట్లైనచో అభివృద్ధియను మాటయే మన శబ్దకోశమునుండి అంతరించవలసి యుండును. ఒక కాలమునందు ఒక గొప్పకళోపాసకుడు నిర్మించిన కళాశకలమును అచ్చుగ్రుద్దినట్లు మరల మనము తయారుచేయజాలము. అట్లుచేయుట కళగాదు; చేసినను అది యొక నమూనా మాత్రమే యగును. అందు కళా సౌందర్యము లోపించితీరును. ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వము, వైలక్షణ్యము కలిగిన నిర్మాణమే కళోపాసకుల ఆదర్శము. బింబములకు ప్రతిబింబములను తయారుచేయుట కళోపాసకుల పని కాదు.

కవిత్వము లలితకళలలో ప్రధానస్థానము నాక్రమించును- కావున కవిత్వమును గురించి చెప్పిన విషయములు ఇతర లలితకళలకు గూడ యథోచితముగా వర్తించును. కావ్యకళా సౌందర్యమునకు కారణభూతములగు విషయములు రెండు - మొదటిది భావచిత్రము ;

రెండవది భావచిత్రములను హృదయఫలకములందు ప్రదర్శించు మనోవికారము. కావ్యప్రపంచమున వ్యక్తుల భావచిత్రములు, వివిధవస్తువుల దృశ్యముల భావచిత్రములు, మానవుని సుఖదుఃఖముల భావచిత్రములు మున్నగునవి ప్రదర్శితము లగుచున్నవి. ఈ భావచిత్రముల వెనుక కవి యొక్కనివేకాదు, పాఠకుల మనోవికారములు కూడ గోచరించుచుండును. దుస్సహ దుఃఖానుభవములు, కంటికి నీరుదెచ్చి హృదయమును కరిగించు కరుణారసపరిపూర్ణములగు ఘట్టములు, పరమాత్మతో లీనమగుటకు అంతరాత్మ పడు ఆవేదన మున్నగు మనోవికారములతో పాటు "దాటిపోయిన యుగముల" నాటి చరిత్రయొక్క భావచిత్రముల లలితకళలు మన యెదుట ప్రదర్శించుచున్నవి. కార్యకారణక్రమమున వివరింపరాని అనిర్వచనీయ మాధుర్యము సౌందర్యభూతి కవిత్వము మన కొసగుచున్నది. భావచిత్రములను మనోవికారములను కళాప్రపంచమున వేరుపరచుటకు వీలు లేదు. ఈ రెండు శక్తులయొక్క సరస సమ్మేళనకు కళాసౌందర్యము రెండు శక్తులుగాక కళాప్రపంచమున అనేక యితర విషయములు కూడ సౌందర్యదర్శనమునకు సహకారులు కావచ్చును. ఈ సందర్భమున కళావస్తువు చారిత్రకముగా గాని ఇతరత్రముగాగాని యథార్థము కావలసిన యవసరము లేదని మనవి చేయుట ఆవశ్యకము.

ఒక ఛాయచిత్రమును పరికించుడు—— అది ప్రపంచమునందలి యొక మానవుని యొక్కగాని వస్తువుయొక్కగాని ప్రతిబింబము. ఈ ప్రతిబింబము కళాశకలము కాజాలదు. కేవలము వివిధవర్ణములయొక్క విచిత్రసమ్మేళనము కళ కాజాలదు. అట్లే వివిధ ధ్వనుల యోగ సమ్మేళనము కూడా సంగీతము కాజాలదు. అదియే సంగీతమైనచో గాయకుడు కానివాడు కూడ సంగీతమును రచింపవచ్చును. తుట్టతుదకు వివిధధ్వనులను సాధ్యమైనన్ని విధములుగా సమ్మేళనము జేసిన తరువాత, వివిధశబ్దములను సాధ్యమైనన్ని విధములుగా సమ్మేళనము జేసినతరువాత సంగీతము, కవిత్వము ఈ ప్రపంచమునుంచి శాశ్వతముగా నిష్క్రమింపవలసి వచ్చును. కావున బాహ్యస్వరూపమును

గాంచి, శబ్ద వర్ణధ్వనుల సమ్మేళనముగాంచి, అదియే నిక్కమగు కళ యని భ్రమించుట ప్రమాదము. కళయొక్క సౌందర్యమును ప్రతిపాదించు భావచిత్రములు, మనోవికారములు లేనిది అది కళ యెన్నటికిని కాజాలదు. కవితా రసపిపాసువగు పాఠకుడొక గ్రంథమును పఠించినప్పుడు శబ్దజాలముయొక్క ఇంద్రజాలముతో సంతృప్తిపడక అందలి కావ్యసౌందర్యమును తనివిదీర యనుభవించును. మేధాసంపద, యుక్తివాదము, వివిధ విషయపరిజ్ఞానము ప్రపంచమునకు పరమోపకార మొనరించుట నిస్సంశయమే కాని రసపిపాసువులకు సౌందర్య సాక్షాత్కారము కలిగించు శక్తిమాత్రము వానికి లేదు. హృదయశక్తి లేని మేధాశక్తి, సౌందర్యములేని విజ్ఞానము, భార్యలేని భర్తయొక్క సంసారమువంటివి. ఇట్లని కళాసౌందర్యమును తృణీకరించు శుష్కహృదయులు గ్రహింపవలెను.

కళ తత్వశాస్త్రము కాదు; కళ చరిత్ర కాదు; కళ భౌతిక శాస్త్రముకాదు. గాలిలో మేడలుకట్టుట కళగాదు. భౌతిక శాస్త్ర తత్వశాస్త్రములవలె యుక్తివాదముపై ఆధారపడకున్నను, చరిత్రవలె గతకాలమున జరిగిన సంగతులను గ్రహించునది కాకపోయినను, కళ యందుకూడ ఒక ప్రత్యేకమగు క్రమము, విలక్షణమగు సత్యము గోచరించుచుండును. అస్పష్టమై, క్రమబద్ధము గాక చెల్లాచెదరై యున్న మనోవికారములకు విశిష్టము క్రమబద్ధమునగు స్వరూపము నొసంగుటయే కళ యొక్క ప్రత్యేకత. కళ ఆకాశ హర్మ్యములను నిర్మించునది గాక ప్రతిభావంతమగు సృష్టిని గావించునది యని మనము గ్రహింపవలెను.

మన యందరికిని మనోవికారములు కలుగుచుండును. మనము సంతోషించెదము; దుఃఖించెదము; కోపించెదము; దయార్ద్రహృదయుల మగుదుము. ఆ సందర్భములందు అప్రయత్నముగా మననోటినుండి శబ్దజాలము ఉబికివచ్చును. కాని యీ మాటలు కవిత్వము కాజాలవు. కవి యగువాడు తన మనోవికారములను ఏకముఖము గావించి క్రమబద్ధముగా వ్యక్తీకరించునప్పుడే అది కవిత్వమగును; అందు సౌందర్యము ప్రతిఫలిం

చును. కాని నోటికి వచ్చిన మాటలన్నియు కవిత్వము కాజాలవు. ప్రతిభా శాలియగు వ్యక్తిచే ప్రశాంతసమయమున సంస్మరణమునొంది వ్యక్తమైన భావములే కళాసౌందర్యమునకు ఆటపట్టులని యొక విమర్శకుని అభిప్రాయము. కావుననే మన యందరి హృదయములందు కలుగు మనోవికారములు తాత్కాలికములే. కవిత్వమునందలి మనోవికారములు శాశ్వతములై యొప్పుచుండును. అనేకులు పుత్ర శోకము ననుభవించుచున్నారు. ఆ సందర్భములందు మనోవికారము లెన్నియోరీతుల ప్రదర్శించుచున్నారు. ఈ ప్రదర్శనములు, ఈ ప్రలాపములు తాత్కాలికములు మాత్రమే. కాని కళయందలి శోక మట్టిది గాదు; దానికొక శాశ్వతత్వము కలదు. భారతమున అభిమన్యుని వధానంతరము—

'...పోటుబంటనై - అచ్చటికేతి పోయిత మహా గుణభూషణు గోలుపోయితిఁ' అను నర్జునునిశోకమున కొకవిధమగు శాశ్వతత్వము కలదు. ఇదియే కళయొక్క విశ్వ జనీనత యని చెప్పవచ్చును. కావుననే కవి వ్యక్తీకరించిన శోకము, సంతోషము, కరుణ, వేడుక, వేదనలు ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వములు కలిగి విశ్వజనీనములై యొప్పుచున్నవి. ఒకేయొక భావమును ప్రదర్శించు కళ కొంత వెగటు కలిగించవచ్చును, వైవిధ్యము కళయొక్క అందమును ద్విగుణీకృత మొనరించును. కావుననే కాబోలు మనవారు కావ్యమునందు అష్టాదశవర్ణనాదు లుండవలెనని విధించి కావ్యవస్తువును విశాల పరచినారు.

కళయొక్క ముఖ్యకర్తవ్యము ఉపదేశము, ప్రచారము అనుశాసనముకాదు- ఉపదేశము, ప్రచారము, అనుశాసనముఅంతర్వాహినులుగా నుండవచ్చును. కవిత్వమును కాంతాసమ్మితముగా గ్రహించిన మన ప్రాచీనులు యీ సత్యమును చక్కగా విశదీకరించినారు. "మానవజీవిత విమర్శనమే కళకు ముఖ్య ప్రతిపాదకమగు విషయము."

కళాసౌందర్యము యొక్క కేంద్రస్థాన మేదియను ప్రశ్న స్వాభావికముగా కలుగుచున్నది. ఒక చక్కని అజంతా చిత్తరువును తిలకింపుడు - ఆచిత్రము ఒక్కొక మానవునియందు అతని సంస్కృతి ననుసరించి ఒక్కొక విధముగా సౌందర్యానుభూతి కలిగించును. కొందరిని రవివర్మపటములే యెక్కువగా ఆకర్షించుట జూచుచున్నాము. కావున కళాసౌందర్యమునకు ఆటపట్టులు మన హృదయములే యని చెప్పుట మిక్కిలి సమంజసము.

పటమునందలి వర్ణములు, రేఖలు మున్నగు సాధన సామగ్రి మాత్రమే కళా సౌందర్యమున కాటపట్టులు గావు. అర్థశాస్త్ర ప్రపంచమున నివి యుపయోగకరములగు వస్తువులు. ఇవి కావు-అని మనము స్పష్టముగ నిర్దేశించలేని విధముగనే కళాప్రపంచమున గూడ ఇవి సుందర మగు వస్తువులని మన మొక కడపటి నిర్ణయము చేయ జాలము. అర్థశాస్త్రమున అవసరము, సరఫరా మున్నగువిషయాలు వస్తువుల యుపయోగమును నిర్ణయించిన విధముగనే రసికుల మనోవృత్తి కళాప్రపంచమున సౌందర్యనిర్ణయము గావించుచుండును.

మనము కావ్యములను శృంగార కావ్యములు, వీరకావ్యములు అని వివిధములుగా విభజించుచున్నాము. ఇది మన సౌలభ్యమునకై చేసికొనిన విభజనమే కాని కావ్యసౌందర్యము కొలిచి చూపు మాన దండము కాదు. శాస్త్రప్రకారముగా ఒక కావ్యము సర్వలక్షణ సమన్వితమై యుండవచ్చును- కాని సౌందర్యము సంపూర్ణముగా లోపించవచ్చును. వ్యాకరణము, అలంకారశాస్త్రము, సాహిత్యశాస్త్రము, మున్నగునవి రచనాసూత్రములను బోధించి భాషా సాంప్రదాయములను తెలుపుటకు సహకారము చేయును గాని కళయొక్క అంతరాత్మను చూపించజాలవు. కళాసౌందర్యమునకు పరమప్రమాణములు రసికుల హృదయములు మాత్రమే.

———:———

సాహితీమేఖల వార్షికోత్సవ అధ్యక్షోపన్యాసము

సభాసీనులగు సోదర సారస్వతోపాసకులకు నమస్కరించి చేయు విజ్ఞప్తి :—

సాహితీ మేఖల వార్షికోత్సవ శుభ సందర్భమున, తెలంగాణపు సాహిత్య చరిత్రమున యొక ప్రముఖ పాత్రను నిర్వహించిన నల్లగొండ మండలము నందు నీలగిరి జన్మస్థానమునకు మిక్కిలి సమీపమున, నేడు మన మందరము సమావేశమైనాము. ఈ నాటి సభ తెలంగాణము నందలి వివిధ ప్రాంతముల నుండి విచ్చేసిన విద్యాధికులతో, కవులతో, కథకులతో, రచయితలతో, పూచిన తంగేడు వనమువలె శోభిల్లుచున్నది. ఇట్టి సదవకాశమును జారవిడువ నొల్లక డింభకుడు తన కొలంది యెరుంగక మహా పదార్థంబు గ్రహింప యత్నించు విధంబున, మిత్రుల యాజ్ఞను శిరసావహించి, అసమాన కళా రస పాన మత్తుడగు హనుమంతరాయని బలవంతము కాదనజాలక నేడు నేను మీ యెదుట నిలిచి నాలుగు మాటలు చెప్ప సాహసించుచున్నాను.

సాహిత్య మనగా నేమి ? సాహిత్యము యొక్క ఉద్దేశమేమి ? అను ప్రశ్నలు యీనాడు సారస్వత రంగమున వాదోపవాదములను పురికొల్పుచున్నవి. కొందరు విద్వాంసులు సాహిత్య దర్పణము, రస గంగాధరము, ధ్వన్యాలోకము, ప్రతాపరుద్రీయము మున్నగు ప్రాచీన ఆలంకారిక గ్రంథముల నాధీకరించి పూర్వ సిద్ధాంతములను పునరుద్ఘాటించుచున్నారు. పత్రికలయందు పుంఖానుపుంఖముగా వ్యాస పరంపరను గుప్పించుచున్నారు. రేడియో చర్చలలో సిద్ధాంత రాద్ధాంతములను జేయుచున్నారు. ఇంకొక వంక నవ్యులు నూతన

వాదములను బయలుదేర దీయుచున్నారు. ఏ యొక పక్షము వారు గూడ తమలో తాము ఏకాభిప్రాయులై యున్నట్లు కానరాదు,

ఈ విధముగా సాహితీ ప్రపంచమున భిన్న కక్షలు కలవు. నిజమాలోచించినచో ఇట్లుండుట సహజమే. కళా ప్రపంచమునందు ఒకే అభిప్రాయము రాజ్యముచేయుట సాధ్యముకాదు. అది జీవకళకు చైతన్యమునకు నిదర్శనము కాదు. రణరంగమునందు సేనానాయకుని ఆజ్ఞలను శిరసావహించు సైనికునివలె, సారస్వతోపాసకు లందరును యేదో యొక ప్రత్యేక మతమును శిరసావహించుట సంభవము కాదు. సాహితీప్రపంచమున అభిప్రాయ భేదములు వర్ధిల్లుట సహజము. ఈ యభిప్రాయ భేదములే కళయొక్క సజీవత్వమునకు, మనోహరత్వమునకు నిదర్శనములని చెప్పుట సాహసముకాజాలదు. సజీవత్వమే లేనిచో కావ్యములు టంకసాలలో తయారగు నాణెములవలె, అచ్చు గుద్దినట్లు ఒకదానివలె నింకొకటి యుండక తప్పదు. అవి యట్లుండుటయే సంభవించినచో యీ కావ్య ప్రపంచపు మొగమునైన జూచువారుందురా! సహృదయులు కాంక్షించునవి, నమూనాలు, నకళ్లుగావు- చైతన్యవంతము, ప్రతిభాయుక్తమగు నిర్మాణమే నిజమైన సాహిత్యము.

ప్రపంచమున నివసించుచున్న అసంఖ్యాకులగు మానవులలో ఒకరిని పోలినవారు మరియొక్కరుండుట మిక్కిలియరుదు. ఈ మానవ కోటియందు సుందరాకారులును అనేకులు కలరు. కాని యా సౌందర్యశాలుల చక్కదన మంతయు నొకే తెగకు చెందినది కాదు, సౌందర్యవంతు లందరు ఒకరిని బోలి యింకొక రుండకున్నను, అందరును మనోహరాకారులే యని యొప్పుకొనక తప్పదు, మానవకోటియందు, స్ఫురద్రూపులందు, రూపసామ్య మంతగా లేకున్నను, యేదో యొక విశేషము, ప్రత్యేక గుణము వీరియందు సామాన్యముగా గోచరించును, అట్లే వాఙ్మయ ప్రపంచమునందలి వివిధకావ్యములందును ఏదో యొక సామాన్యగుణ ముండుట స్వభావసిద్ధము.

ఈ సామాన్య గుణమునే రసము రామణీయకత యనియు చెప్పవచ్చును. ఇదియే కావ్య మనోహరత్వమునకు కావ్యానందమునకు కారణము.

ఈ సామాన్య గుణమేమి? యను ప్రశ్నకు ఉత్తరము సాహిత్యమనగా నేమి? యని ప్రశ్నించినప్పటికన్న, సాహిత్యము అవతరించుటకు కారణమేమి? యని ప్రశ్నించినప్పుడు, మనకు యెక్కువ స్పష్టముగా సులభముగా నిర్వివాదముగా లభించునేమో యని నాకు తోచుచున్నది. మధుమాసమునందు మావి చిగురులను మేసి మత్తిల్లినప్పుడే కోకిల కూ యని కూయుచున్నది. మింటిపై మెరపు, మేఘములు మేలమాడుకొనుచున్నప్పుడే నెమిలి నెచ్చెలి నృత్యమాడుచున్నది. కోకిలగానము వలె, మయూర నృత్యమువలె, సాహిత్యము గూడ కవి కుమారుని హృదయము ఆర్ద్రమైనప్పుడే అవతరించుచున్నది. ప్రకృతి సౌందర్య దర్శనము వలన కవి హృదయము ఆర్ద్రము కావచ్చును. దుస్సహ దుఃఖానుభవము వలన హృదయ తంత్రులు కదలవచ్చును. గాఢమగు ప్రేమ, నిశ్చలమగు భక్తిగాని భావములను ప్రేరేపింపవచ్చును. కాని భావ ప్రేరకమగు కారణము మాత్రము ఏదోయొకటి యుండక తప్పదు. హృదయములు చలింపక, భావములు ప్రకోపింపక తెచ్చిపెట్టుకొన్న ఆవేశముచే కదలెడు కలము వలన కలుగు ఫలితము సాహిత్యమెంత మాత్రమును కాజాలదు. అది శబ్దముల యొక్క ఇంద్రజాలము కావచ్చును. మరేమైన గావచ్చును. ఏకాగ్రత, భావోద్వేగము లేనివాడు కవి కాజాలడు, తాను చేయదలచిన కార్యమునకై ఆత్మార్పణము చేయ సమర్థుడే ఉత్తమ కావ్యనిర్మాత కాగలడు. జీవితమున తీవ్రతయున్నప్పుడే సాహిత్యశక్తి సంభూతమగును, శుక్తిలో రాలిన స్వాతివాన చినుకులే ముత్యములై ముద్దుగొలుపును. ప్రతిభావంతునికి గలిగిన వేడుక వేదనలే నవనవోన్మేషమగు కావ్యరచనకు కారణములగును. భావార్ద్రతలేని బడుగులకు కలిగిన ఆవేశము అడవిగాచిన వెన్నెలమాత్రమే. ఆవేశముచే శివము ద్రొక్కుచు ప్రేలినచో నది సాహిత్యమెన్నటికిని కాజాలదు,

ఒకసారి నాట్యకళా ప్రపూర్ణుడగు తాడిపత్రి రాఘవాచార్యుడు "ప్రబలమగు అంతరాత్మ ప్రేరణ లేక యెవ్వరును యేమియును చెప్పరాద"ని యీ యభిప్రాయమునే మిక్కిలి చక్కగా వ్యక్తీకరించినాడు. ఒక మహాకావ్యములనే కాదు. అంతరాత్మ ప్రేరణము మహాకార్యములకు కూడ మిక్కిలి యవసరము. భారత భాగ్యవిధాతయగు మహాత్ముడు అంతరాత్మ ప్రేరణ కొసంగు ప్రాముఖ్యము అందరికి తెలిసినదే. ఉత్సాహమునకు, ఉద్రేకమునకు భావములను ప్రేరేపించు ప్రభావము గలదు.

మనసుపై సమ్మెట పోటులు పడినప్పుడే హృదయమునకు తీవ్రమగు ఆఘాతము కలిగినప్పుడే మహాకవి వాణి మధురవాణి యగుచున్నది. నిస్సీమమగు సౌఖ్యమునకన్న, దుర్భరమగు వేదనయే ఒక విధముగా కవి హృదయము కదలించుటకు యెక్కువ సమర్థమని చెప్పవచ్చును.హృదయమునం దొక విధమగు ఆవేదన, పరితాపము కలిగినప్పుడే సాహితీ సుందరి జగన్మోహినియై సాక్షాత్కరించుచున్నది. కావుననే మానవ సంఘమునకు సాహిత్యమునకు అవినాభావ సంబంధమున్నదను సర్వజనాంగీకారమగు సిద్ధాంతము. కళోపాసకుని భావములు ప్రేరేపించుటకు, ఆతని హృదయము కందళించుటకు ఆతడు వస్తువుగా స్వీకరించుటకు సంఘమున కన్న సర్వసంపన్నమైనది మరియొక్కటి లేదు. ప్రపంచమునందలి యుత్తమ సాహిత్యమెల్లను సాంఘిక జీవనముతో సన్నిహిత సంబంధము కలిగియున్నది. ప్రియురాలి కమరత్వ మొసంగిన కవులు, ఘోరదారిద్ర్యమున కృశించుచు కవితావేశముచే చిందులుద్రొక్కిన కవులు, సంఘమునందలి యన్యాయముల నెదుర్కొని శ్రీకృష్ణజన్మస్థానము నలంకరించి అచ్చట మహాగ్రంథములను రచించిన మహనీయులు రాజకీయాది కార్యరంగములందు శూరులై, కావ్యరచయితలయి యొప్పిన చిత్తరంజన, గోవిందవల్లభ మున్షీ ప్రభృతులవంటి రచయితలు ఆవేశముచే ప్రేరితులై సంఘమునందలి తమ యనుభవములను పురస్కరించుకొనియే కావ్యరచనా ప్రయత్నమునకు కటిబద్ధులై కృతకృత్యులైనారు.

తీరని యా వేదనచే కవిహృదయము కందళించునపుడే సారస్వత సలిల ప్రవాహము జాలువారును. అప్పుడే కవిభానుడు,

"నన్నెవ్వ రాపలే రీ వేళ
నాధాటి కోర్వలే రీ వేళ"

అని దుర్నిరీక్షుడై తేజరిల్లును.

ఆ నాడు ఆనంద పాత్రమున ప్రణయామృతము గ్రోలు క్రౌంచ మిథునమున కెడబాటు కలిగించిన క్రూర నిషాదుని ఘోర కార్యమును గాంచి ఆదికవియగు వాల్మీకి హృదయమునకు తీరని యావేదన కలిగినది. వాల్మీకి యంతరంగమున రగులుకొనిన ఆవేదనాగ్నియే రామాయణ మహాకావ్యము. రామాయణమున కాశ్రయమైనది మానవ సంఘము. సాహిత్యమున మానవ జీవిత ప్రాముఖ్యమును గుర్తించిన ప్రథమ కవీంద్రుడు వాల్మీకియే. హృదయము కదలక మనసు క్షోభించక సాహిత్య సృష్టి గావించుట యసాధ్యమేమో! మహాకవి తిక్కనార్యునకు ఇట్టి వేదన కలిగినందువలననే మహాభారత రచనకు కృతప్రయత్నుడైనాడు. ఆ నాటి స్వప్నమున పవిత్రమూర్తియగు సోమ్మనామాత్యుడు దర్శనమొసంగి హరిహరనాథ సాక్షాత్కారము ననుగ్రహింపజేసి భారత రచనకు శ్రీకారము జుట్టించుట తిక్కనార్యునకు గలిగిన భవ్యమగు నావేశముయొక్క ఫలితమే యనుట నిస్సంశయము. ఆతని హృదయమునందు చెలరేగిన వేదనయొక్క పరిణామమే యీ స్వప్నమనుట తథ్యము. భారతమునందలి ప్రతి పంక్తియును మానవ జీవిత విమర్శనమే. ఉద్యోగపర్వము ఆ కాలపు రాజకీయ జీవితమునకు ప్రతిబింబమేమో! తిక్కనార్యుడు స్వయముగా రాజనీతి కోవిదుడైన మంత్రి మాణిక్యుడు గదా!

పోతనాది మహాకవుల కావ్యములుగూడ ఆ వేదన, ఆ వేశములకు ఆటపట్టులైయున్నవి. కావుననే వానియందు రామణీయకత, జీవకళ యుట్టిపడుచున్నది. ఇంతెందుకు? సాహిత్య ప్రియులగు మహారాజుల చల్లని యేలుబడిలో ప్రజాసముదాయము పాడిపంటలలో

నిత్య కల్యాణము, పచ్చతోరణముగా గడిపిన కాలమందు అన్యవిచారము లేక శృంగార సరోవరములందు విహార మొనరించిన రాజ హంసలగు మన ప్రబంధకవులు కూడ రసోద్రిక్తులయియే రచనా రంగమున రాణించినారు. "స్తుతిమతియైన ఆంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గెనో అతులిత మాధురీమహిమ" యను ప్రశ్నకు "సుకుమార వారవనితా జనితా ఘనతాప హారి సంతత మధురాధరోదిత సుధారస ధారల గ్రోలిన పారవశ్యమే" యను ప్రత్త్యుత్తరము గమనించ దగినది. రసవదిష్టార్థ రక్తిచే వివశమైన హృదయమునందే కవిత యుద్భవిల్లుచున్నది. మన శతకములు, చాటువులు ఇందుకు మేలి నిదర్శనములుగా నున్నవి.

దక్షిణ దేశ విద్యాసాగరుడై ఆంధ్రసాహితీ పునరుద్ధరణ ప్రభావుడని పేరుగాంచిన వీరేశలింగ దీక్షితుడు ఆనాటి సాంఘిక పరిస్థితులను గాంచి యావేదన చెందినవాడే. తరువాత మన నవ్యాంధ్రకవులనేకులు జాతీయ స్వాతంత్ర్యోద్యమముచే ప్రబోధితులైనవారే; దేశమాత పిలుపును అందుకొనినవారే, వీరగంధము తెచ్చినారము వీరు లెవరో చెప్పుడీ యని యెవరికి వారు ప్రశ్నించుకొనినవారే. దేశ దౌర్భాగ్యమును గాంచి మాతృదాస్య విమోచనమునకు సకల త్యాగము లొనరింప సంసిద్ధులైనవారే, ఇల్లు గాలునప్పుడు ఆత్మానందము కొరకు వీణియను చేబట్టు ప్రబుద్ధుడు కళోపాసకుడు గాక పోవుటయే గాక మానవత్వపు పొలిమేరకు మైళ్ళదూరమున గూడ నిలిచి యుండుటకు అర్హుడు కాజాలడు. అవసర సమయములందు ఆయుధమును ధరించుటకు గూడ వెనుదీయక కార్యశూరుడై కర్మవీరుడైన ఘనుడే కలముగూడ నడిపింపవలసిన యావశ్యకత నేడున్నది.

ఈ సందర్భమున నొక విషయము నొక్కి వక్కాణింపవలసి యున్నది. అన్ని విషయములనూ గురించి అందరికిని ఒకేవిధముగా ఆవేదన కలిగినను ప్రతి వ్యక్తియును కావ్యకర్త కాజాలడు. పద్మపత్రము

లందే మధువు లభించుచున్నది. శుక్తిలో నిలిచిన స్వాతివాన చినుకులే మౌక్తికములుగా మారుచున్నవి. ప్రతిభావంతునికి కలిగిన వేడుకయో, వేదనయో వాగ్రూపమునొందినప్పుడే రససిద్ధికలుగుచున్నది. "ఎరువుల సొమ్ము బరువుల చేటు" అన్నట్లు తెచ్చిపెట్టుకొనిన ఆవేశము వలన, కృత్రిమమగు ఆవేదన వలన ఎవరి రచనలకు గాని కావ్యతత్వము సిద్ధింపదు. కావుననే ఏ యొక రాజకీయ సాంఘికాభిప్రాయములకో ప్రాణమిల్లి ప్రచారముకొరకు వ్రాసిన వ్రాత లన్నియు సాహిత్యము కాజాలవు. రసోద్రిక్తులు కాని భాషాసేవకులు కావ్యనిర్మాణమునకు ప్రయత్నము గావించిన పరిహాసాస్పదులు కాకతప్పదు. సాహిత్యేతరమగు విజ్ఞానవాఙ్మయ నిర్మాణము కొరకు వారు కృషిచేయుట అవశ్యకము. అర్థశాస్త్ర రాజకీయ శాస్త్రాది సాంఘిక శాస్త్ర విజ్ఞానముతో పాటు భౌతిక విజ్ఞానము యీనాడు ఆంధ్రభాషకు మిక్కిలి అక్కరయై యున్నది. సాహిత్యము మానవ జీవిత విమర్శన మను సిద్ధాంతము నంగీకరించినప్పుడు వాఙ్మయము కాలకర్మానుగతమై విలసిల్లునని యొప్పుకొనక తప్పదు. ఇది భౌతిక విజ్ఞానము పరిపక్వమగుచున్న కాలము; atomic energy యొక్క యుగము.

నేటి తెనుగు సారస్వతము వంక తిలకించునప్పుడు ఆధునికాంధ్ర రచయితల నాకర్షించుచున్న వాఙ్మయ విభాగములు ఖండకావ్యము, గేయము, కథ మాత్రమే యని విస్పష్టమగుచున్నది. అచ్చటచ్చట ఏకాంక నాటికలను వ్రాయువారు కలరు. ఈ రచయితలు సమకాలిక జీవితమునందలి విషమ సమస్యల వంక తమ దృష్టిని మరల్చకుండుట శోచనీయము. కాళోజి, పొట్లపల్లి మున్నగు కొందరు యువకుల రచన లందు మాత్రమే దేశమునందు జరుగుచున్న కల్లోలములను గురించిన యావేదన కానుపించుచున్నది. పిళ్ళా వేంకటరత్నకవి యొక్కరు నాకు తెలిసినంతవరకు భారతస్వాతంత్ర్యమునందలి వీరఘట్టములను కావ్యగానము జేసినారు. కాని అనేకులు ఇంకను బాహ్య ప్రపంచమును మరచి గాలిమేడలలోనే ఉయ్యాలలూగుచున్నారు. ప్రజాబాహు

శ్యమున కొక దివ్య సందేశ మొసగవలసిన బాధ్యత తమపై కలదని గుర్తింపకున్నారు.

వంగదేశపు కాటకము మనవారిలో యెందరి హృదయ తంత్రులను కదలించినది? 1942 సంవత్సరపు జాతీయోద్యమమునందలి వీర గాథలు తలచుకొన్నంతనే ఒడలు జలదరింపజేయు సాహస కృత్యములు యెందరి లేఖినుల నాట్యమాడించినవి? సుభాసుని శౌర్యము, జయప్రకాశాదుల యద్భుత పరాక్రమము వస్తువుగా స్వీకరించిన రచయిత లెందరున్నారు? మహాత్ముని యుపవాసములు, త్యాగ సంపద, తుపాకి గుండ్లకు గుండె నెదురొడ్డిన మహాపురుషుల పవిత్ర చరిత్రము, అనాథుల యశ్రుధారలు యే కవీశ్వరుని భావనాశక్తిని విజృంభింపజేసినవి? ఏ కథకునికి ఇతివృత్తమై యొప్పినవి? నేడు ఏకాకియై, పాదచారియై, కాళ్ళు బొబ్బలెక్క, ఎండయనక, చలియనక, అసిధారావ్రతము బూని వంగదేశమున ఘోరతపస్సు గావించుచున్న కరుణాస్వరూపియగు మహాత్ముని యనుభవములకన్న ఉదాత్తమగు కవితావస్తువు కలదా? ఆలోచింపుడు. ఇటీవల మన దేశమున జరుగుచున్న యమానుషములు, ప్రవహించుచున్న రక్తస్రవంతులు, యెందరు సారస్వత సేవకుల హృదయముల కాఘాతము కలిగించినదో యోచింపుడు.

తుద కొక్కమాట, కావ్యములు, గేయములు, కథలు సారస్వత రంగమున ముఖ్యపాత్రను ధరించుటయం దాశ్చర్య మేమియును లేదుకాని ఇవియే సమగ్ర సారస్వతము కాజాలవు. మన భాషకు అనవసరమైన అభివృద్ధి చాల కలదు. దేశచరిత్రలు, జీవితచరిత్రలు మనకు మిక్కిలి స్వల్పముగా నున్నవి. అరటిపండొలిచి చేతి కిచ్చినట్లు విషయ నిరూపణచేయ సమర్థులైన వ్యాసకర్తలు మనలో మిక్కిలి స్వల్పముగా నున్నారు. శాస్త్రీయ విజ్ఞానము మన భాషలో లేనే లేదనిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. శిల్పము, సంగీతము, చిత్రకళ

మున్నగు వానిని గురించియైన కొంత విజ్ఞానము నొసంగ గల గ్రంథ జాలము, మనకు మృగ్యము. మన యువకులందు విశ్వవిద్యాలయ పట్టభద్రు లనేకులు కలరు. కొందరు తమ యభిమాన విషయము లందు ప్రత్యేక పరిశ్రమ గావించుచున్నారు విదేశ యాత్రలను గావించి బహు గ్రంథావలోకన మొనరించిన వారు కలరు. వీరు తమ విజ్ఞానముతో మాతృభాషను పూజింపవలసిన యవసరము కలదు.

…దేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిలయము
శ-33
161
23-12-52